MULTATULI.

Biblioth. Geneesk. Hoogeschool
Vak: RR
Rub:
Nr.:
Doorloopend No. 1469

Bibliotheek van
wijlen J. M. H. v. Dorssen,
gepens. dirig. off. v. gez. 1e kl.

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"
Perpustakaan Telp. Cb No. 551
Merdeka Barat 12, - Djakarta

MULTATULI

MULTATULI.

Pp 36,300

XXIII 273
ex. 2.

EDUARD DOUWES DEKKER.

MULTATULI.

Eene Karakterstudie

DOOR

J. B. Meerkerk.

MET 4 PORTRETTEN.

P. NOORDHOFF. — 1900. — GRONINGEN.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
Tanggal : 05 April 2012
No. Induk : 28713/PN-MUSEUM/'12
BIB - ID :
Beli / Hadiah : Ex. Museum

Aan

Nonnie,

Mevrouw E. H. Bassani-Douwes Dekker,

en aan

Max,

den Heer P. J. C. E. Douwes Dekker

wordt deze studie eerbiedig opgedragen

door

Den Schrijver.

Sappemeer, Maart 1900.

INHOUD.

			Bladz.
Inleiding			1
Hoofdstuk	I.	CAROLINE	11
„	II.	CATEAU	34
„	III.	OTTILIE	45
„	IV.	SIETSKE	60
„	V.	MIMI	76
„	VI.	TINE	98
„	VII.	DE ASSISTENT-RESIDENT VAN LEBAK	160
„	VIII.	DEKKER, NA TINE'S DOOD — EN MAX EN NONNI	195
„	IX.	MULTATULI, DE HERVORMER	226
„	X.	MULTATULI ALS SCHRIJVER	257

Den lezer wordt verzocht, op pag. 155, regels 7 en 11, het jaartal 1873 te veranderen in 1874.

INLEIDING.

Nu de stormen van den hartstocht wat bedaard zijn en de naam Multatuli geene onrustbarende beroering meer brengt in de lucht, mogen we het zoo langzamerhand den tijd achten voor de jongere tijdgenooten van den zeldzamen man, om het een en ander omtrent hem te boeken, wat den nakomeling als niet al te partijdig kan toeschijnen. Tijdens Dekkers leven en in de eerste jaren na zijn dood was dit onmogelijk. Wie Multatuli kenden, persoonlijk of uit zijne geschriften, waren vóór of tegen hem. En er waren er heel wat, die hem kenden; hij werd veel gelezen, er werd veel over hem getwist, misschien nog meer dan indertijd over Bilderdijk — deux noms qui seront bien étonnés de se trouver ensemble.

Die samennoeming hebben we te danken aan professor te Winkel, die meer van die wonderbaarlijke combinaties heeft uitgedacht; *deze* had eigenlijk Multatuli's „knappe neefje", Dr. Swart

Abrahamsz, op zijn geweten. Toen diens studie, eene ziektegeschiedenis, in den Gids was verschenen, sprak het vanzelf, dat deze of gene doctor in de letteren weleens even voor doctor in de medicijnen zou gaan spelen, Doctor Abrahamsz voor onfeilbaar houdend, *omdat* hij kwaad van Multatuli had gesproken. Dat Gidsartikel van den heuschen dokter maakte toen opgang en ik herinner me nog levendig, hoe men in het vijandelijke kamp het monster Multatuli toen voor goed verslagen hield — hij zou zoo dood zijn als eene pier.

Ik woonde toen in Kampen en één mijner toenmalige stadgenooten, ingelicht vóór het verschijnen van het Gidsnummer, dat er een stuk over Multatuli in zou staan, kreeg uit Amsterdam de boodschap mee: „Vraag nu eens aan meneer M., hoe hij over Multatuli denkt, nu diens eigen neef hem zoo uitkleedt!" Het speet me later, dat het juist weer een Kamper wezen moest, die zoo'n boodschap overbracht. Die „neef" vooral werd uitgespeeld.

Vroeger hadden we gehad van Vloten, van Andel, Loffelt, Vosmaer, zelfs professor ten Brink — ofschoon die nooit iets van Multatuli

scheen gelezen te hebben — en nu kregen we van der Goes, Top, Veritas — Marie Anderson, meen ik — Versluys, Douwes Dekker — een anderen neef — Bymholt, A. I., — een der vele synoniemen voor Alberdingk Thym Jr. — en Joost mag weten, wie nog al meer, behalve den heer te Winkel. Er werd warm gestreden, tot zelfs Batavianen namen deel aan den strijd: L. G. Gerhard, leeraar aan Willem III, en pastoor Jongbloed S. J. deed ook al mee. Dat boekje van pastoor Jongbloed was wel het venijnigste, ofschoon erg onbeduidend, hoe het later door pater van Hoogstraten ook opgehemeld is. Toen de ruzie zoo'n beetje begon te bedaren, kwam de heer van Sandick op het tooneel, maar hij vermocht het doovende vuur niet meer te doen gloeien; men ging zoo langzamerhand Multatuli's „jaargetij" plechtig vieren, en Dr. Vitus Bruinsma, Dr. Muller en Dr. Hendrik de Vries, met anderen, schreven hun In Memoriam in den „Dageraad" en gaven onbekende portretten van Multatuli uit.

Er kwam rust. De heer van Kuyk flanste een tooneelspel in elkaar, dat de handeling uit den Max Havelaar aanschouwelijk moest voor-

stellen; waar hijzelf, de heer van Kuyk, in optrad als Max, werkelijk op Multatuli gelijkend naar het uiterlijk, maar heelemaal niets in zijn doen en spreken; de heer Ternooij Apel speelde voor Gaafsuiker en deed dit meesterlijk, naar mijn oordeel. Ik herinner me niet, dat ik den heer Ternooij Apel ooit zoo mooi heb zien spelen.

Inmiddels gaf mevrouw de weduwe Douwes Dekker—Hamminck Schepel de Brieven van Multatuli uit, het eerste deel in '91. Dit lokte een protest uit — neen, vele protesten! — maar o. a. ook één van Multatuli's eenigen zoon, den heer P. J. C. E. Douwes Dekker, toen leeraar in Italië — in Saronno meen ik — thans leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te Sappemeer. Dit protest was echter meer gericht tegen mevrouw de weduwe Douwes Dekker, omdat zij brieven uitgaf, die haar volgens zijn oordeel niet toekwamen — brieven van zijne moeder, baronesse Everdine Huberte van Wijnbergen — dan tegen de daad van het uitgeven zelf, voor zooverre die den naam zijns vaders kwaad kon doen. Reeds veel vroeger had de heer Douwes Dekker, de Kleine Max uit den Havelaar, blijken van weinig vriendschap voor zijn vader ge-

geven. Hij had n.l. gepoogd eene soort van tijdschrift uit te geven, waarvoor zijne zuster, thans in Napels wonende, waar haar man professor is, het omslag had geteekend; dat tijdschrift zou eene doorloopende parodie zijn op de „Ideën" van Multatuli. Men durfde evenwel de uitgave niet aan.

De kinderen hielden niet van hun vader — èn — hoe ons dit ook spijten mag! — we zullen wèl doen, met ons oordeel hierover op te schorten, tot we naar ons beste weten gezegd hebben, wat ons op het hart ligt. Ik heb den vader vereerd — ik zeg volstrekt niet, dat die vereering verdwenen is, al is ze, zooals die van den heer van Nouhuijs volgens zijn schrijven in den Nederlandschen Spectator van den 28sten October 1899 *veranderd* — en de zoon, in wien ik nog altijd min of meer den Kleinen Max blijf zien, is mijn vriend. In deze omstandigheden, zal men beweren, is het moeilijk de waarheid te zeggen, d. w. z. onpartijdig te zijn, volkomen objectief. *Volkomen objectief* zijn is altijd heel moeilijk; toch zal ik het trachten te zijn. Deze moeilijke arbeid lokt me aan.

Zoo langzamerhand komt men worstelend wat

hooger, men ziet ruimer, en na wat menschenkennis te hebben opgedaan, leert men het terrein van ons menschenleven beter kennen.

Ik zal nu Multatuli trachten te schetsen, zooals hij werkelijk was. Ik zal mij natuurlijk niet wagen aan „erfelijke belastheid" of Kaapsche duiven met roode strikjes om; ik zal niet beginnen met zijne overgrootmoeder, noch den invloed van Rousseau of Dickens op hem trachten na te gaan; mijne bedoeling is uitsluitend zijn karakter te schetsen, zooals het zich aan mij vertoont, zooals ik hem zie.

Het spreekt van zelf, dat mijn oordeel afhankelijk is van mijne religie, mijn begrip van liefde, trouw, eerlijkheid, oprechtheid — in één woord van mijne ontwikkeling en mijn karakter. Hem schetsend, *moet* ik mijzelven eenigermate geven. Ik besef volkomen de moeilijkheid en het gevaar aan dezen arbeid verbonden, maar ik zal hem eerlijk en oprecht verrichten. Waar ik dan naar het oordeel van anderen te kort schiet in het vervullen van de mijzelven opgelegde taak, zal men mogelijk om der wille van mijne oprechtheid wat door de vingers zien. Ik zal waken zooveel ik kan tegen blinde ingenomen-

heid en zeker nooit het woord geven aan den haat.

Ik herinner me nog alles zoo levendig. In de voorgalerij mijner woning te Soerabaija lazen we zijne Ideën, herlazen we den Max Havelaar, en heele nachten konden we opzitten, of in den maneschijn door de breede straten van Soerabaija rijden, altijd vervuld van Saïdjah, van Kusko en Astalpha, van Wittegrondsdriekleur met een krieweltje, de Sainte-Vierge, van Wouters Rooverslied; avonden, nachten zaten we, mijn vriend van G. en ik, onder den waringgin voor de societeit te Toeban, in den heerlijken, plechtigen Indischen nacht, en spraken we over al het moois, in Multatuli's geschriften ons geschonken; verheugd waren we, blij als kinderen, wanneer we iemand ontmoetten, die hem gekend had — och, het was een heerlijke tijd, waarvan de heugenis bewaard blijft mijn leven lang en nooit nalaten zal, weemoed te wekken om verloren geluk.

Want geluk gaat er verloren, als onze idealen ons ontglippen — en Multatuli was voor ons de verpersoonlijking van een ideaal. Misschien is het waar, dat de herinnering van iets heerlijks

schooner is dan het bezit ervan, maar pijn doet het toch altijd. — Wezenlijk „groot" blijft de mensch alleen voor hen, die hem uit de verte zien; een auteur alleen voor hen, die zijne stem hooren en daarbuiten niets weten — zoo komt 't me nu soms voor. *Zijne stem*, zei ik, en dat bedoelde ik ook te zeggen; doch ik moet er op wijzen, dat ik inderdaad alleen van den *auteur* sprak. Zoo zelden wint de *mensch*, als we hem buiten extase zien; zoo herhaaldelijk en herhaaldelijk blijken de drijfveeren en de beweegredenen van den *auteur*, niet die van den *mensch* te zijn geweest. Vooral is dit het geval met „oorlogsmannen", met auteurs, die ten strijde trekken tegen de menschen, vijandelijke machten òm hen.

Zoo'n oorlogsman, zoo'n Chamberlain, trekt het zwaard voor Waarheid en Recht, zoo zegt hij, terwijl inderdaad alleen de Transvaalsche goudvelden de motieven gaven. En als men dan mee is opgetrokken, gelooovend in den veldheer, breekt er iets in de ziel, zoodra men de waarheid ontdekt. Het kost ons moeite daarna het vele goede, mogelijk toch in zoo'n Chamberlain, te erkennen en juist te waardeeren. Dit zullen

we alleen kunnen, wanneer in onze ziel de dankbaarheid hare rechten behoudt.

„Wat ook verjaar', geen rechten van 't gemoed!"

Welnu — ik heb dezen arbeid ondernomen met „een hart, dat heugenis voedt."

Sappemeer, 10 Nov. '99. J. B. MEERKERK.

Bibliotheek van
wijlen J. M. H. v. Dorssen,
gepens. dirig. off. v. gez. 1e kl.

HOOFDSTUK I.

CAROLINE.

I.

Opzettelijk begin ik met over Douwes Dekkers „liefdes" te spreken: het zou hem zelfs op zijn ouden dag nog goed hebben gedaan, indien hem ware bericht, dat er tal van schoone maagden in den lande in diepe treurnis haar somber leven dóór-leden, alleen omdat zij niet hem behooren zouden, maar toch in zoete smart aan hem wilden blijven denken. Hij zou naar hare namen hebben geïnformeerd en allen, ieder in het bijzonder, een allerhartelijksten brief hebben geschreven, en allen, ieder in 't bijzonder, zouden dien *minnebrief* hebben gekust en op haar hart bewaard. Want een minnebrief ware elk epistel geworden.

Een dergelijk bericht zou hem niet verbaasd hebben: inderdaad was hij de lieveling der dames en, dat ze van hem hielden, was hem eene bron

van vreugd en illusies. Menigmaal in zijn stormig leven heeft hij, de wanhoop nabij, als laatste uitkomst aan de vrouwen gedacht: zij zouden partij kiezen. Hij was in de wolken, als de dames in het Vondelpark hem elkaar wezen en kleine kinderen op hem af stuurden, om hem een handje te geven.

Er was plaats in zijn hart voor velen — en dit heeft heel wat beroering gebracht in de vrouwenwereld, want de vrouwen maken doorgaans aanspraak op een „heel" hart en zijn met geen staanplaatsje tevreden.

Hij wist zich heldhaftig te gedragen in de dagen der velerlei beroering: voor hem bestond de heerlijkheid der liefde meer als ideaal dan als werkelijkheid, indien men liefde onmogelijk acht zonder trouw — want *trouw* was hij in werkelijkheid niet, ten minste niet in den zin, dien we zoo gewoonlijk aan dat woord hechten.

Maar zijne eerste vrouw — Everdine Huberte baronnesse van Wijnbergen, de „trouwe gade, de heldhaftige en liefdevolle moeder, de edele vrouw", zooals hij haar terecht noemt — heeft veel onder zijn minziek hart geleden, en háár

lijden schijnt hij niet beseft te hebben. Zij *moest* daar boven staan, dat hield hij voor afspraak, en de dappere Tine heeft waarlijk het onmogelijke gedaan — totdat ze niet meer kon en troosteloos naar Italië vluchtte voor goed. Het is hard, het te moeten erkennen, maar het is de waarheid.

II.

De heer Zürcher heeft na lang zoeken het nummer gevonden van het huis, waar Dekkers ouders en hijzelf met hen op den Haarlemmerdijk te Amsterdam gewoond hebben. Dit en dergelijke dingen zijn zeker wetenswaard, en eenmaal, als zijn leven zoover van de dan levenden ligt als Vondels leven van ons, zullen al die dingen nauwkeurig worden nageplozen en in eene complete levensbeschrijving worden samengevat. Multatuli hield er niet van; als hij een oogenblik vermoedt, dat Zürcher daarvoor die nasporingen doet, zegt hij „Ajakkes!"

Het ligt niet in mijne bedoeling veel van zulke wetenswaardigheden op te rakelen; we zullen hem trachten te zien en pogen te be-

grijpen, zooals hij was op het oogenblik, dat zijne weduwe, mevrouw D. Dekker—Hamminck Schepel, hem in de „Bijdragen tot de kennis van zijn leven" aan ons voorstelt. Die „Bijdragen" trouwens uit het eerste deel zijner brieven zijn bijna allen door hem zelven geleverd: het zijn *zijne* brieven. De uitgeefster echter heeft aan zijne brieven, door hem aan zijn *meisje* geschreven, eenige brieven van zekere Caroline Versteegh doen voorafgaan. Die Caroline toch heet „Multatuli's *eerste* liefde" — en over dat cursieve woord willen we niet kibbelen.

Tot recht verstand evenwel van hen, die niet al Multatuli's werken en brieven gelezen hebben en misschien weinig van zijne lotgevallen en avonturen weten en toch wel deze studie willen inzien, is het misschien wenschelijk enkele levensbijzonderheden van den beroemden man te vermelden.

We nemen dus iets van het „Canevas", ons door zijne weduwe aangeboden: Engel Douwes Dekker, Multatuli's vader, was scheepskapitein; M.'s moeder heette Sietske Eeltjes Klein. Sommige leden zijner familie houden het ervoor, dat juffrouw Pieterse, uit de Ideën, nu wel niet

precies een portret van Dekkers moeder is, maar dat toch haar beeld en zijne herinneringen hem voor den geest zweefden, toen hij Wouters moeder en diens huiselijk leed in beeld bracht. Het echtpaar had 5 kinderen: Catharina, gewoonlijk tot ergernis van den jeugdigen Multatuli Kaatje genoemd, gehuwd met Abrahamsz, eveneens scheepskapitein; Dr. Swart Abrahamsz en Sietske Abrahamsz, over wie later, zijn kinderen van deze zuster; — Pieter, indertijd dominee in den Helder, gehuwd met eene zuster van Dekkers zwager Abrahamsz; — Jan, eerst ook zeeman, later tabakscontractant in Indië; — Eduard, de later zoo beroemde Multatuli, — en Willem, op 17-jarigen leeftijd over boord geslagen in de Noordzee.

Eduard hadden de ouders eigenlijk ook voor de studie bestemd, doch Eduard bleek daar geen jongen voor; de Hooge School des levens moest hem vormen; voor gezette schoolstudie was hij ongeschikt en is hij zijn heele leven ongeschikt gebleven. In dit opzicht doet hij mij dikwijls aan Rousseau denken, een man door Dekker altijd hooglijk gewaardeerd.

Op 19-jarigen leeftijd ging Eduard met zijn

vader mee naar Indië; begin Januari 1839 kwam hij te Batavia aan. Juist 2 jaar daarna, Januari 1841, begint voor ons het officiëele leven van Douwes Dekker; van den 20sten Januari 1841 dateert de oudste brief van Caroline Versteegh aan hem. Caroline was zijne „eerste liefde" zegt hij.

III.

Wij weten maar weinig van Multatuli's betrekkingen met mejuffr. Versteegh. 20 Januari '41 is de datum van haar eersten brief aan hem en 24 Aug. '42 de datum van den laatsten. Negentien maanden lang heeft hij hartstochtelijk naar Caroline gevrijd, beter gezegd door mevr. D. D.—H. S.: „hartelijk begeerd, dat Caroline zijne vrouw zou worden." Maar dit mocht niet zoo zijn: den 5den Januari 1843 is Caroline getrouwd met een kapitein-kwartiermeester van het Nederlandsch-Indische leger.

Hij zelf spreekt meermalen over Caroline en over zijne liefde voor haar in zijne brieven aan Everdine en mej. Hamminck Schepel; o. a. schrijft hij aan de laatste, 16 Juni 1864: „Mijn geschiedenis met Caroline is een lamme historie.

Ik heb haar brieven nog en verdroogde melatti. Weg doe ik ze niet, want mijn gevoel was heilig. Maar zij was dor, ordinair etc. Ik moet lachen om mijne verblinding van dien tijd. Ze was een valse Fancy. Je zult lachen om haar droogheid. Boven haar brieven staat: Waarde vriend."

Met opzet heb ik uit het onmiddellijk voorafgaande citaat één zin weggelaten, dezen: *Ik had niet haar lief, maar mijn liefde, mijn eerste liefde.*

Dit schreef hij 21 jaren later, toen hij 44 jaren oud was en reeds 4 jaar *Multatuli*. Hij was toen sinds 18 jaren getrouwd met Everdine Huberte van Wijnbergen en had 2 kinderen: Jan Pieter Constant Eduard en Everdine Huberte, Max en Non uit den Havelaar. Die beide kinderen woonden toen met hunne moeder te Brussel, rue de Berlin 31, en mejuffrouw Hamminck Schepel vertoefde voor hare studiën in het zuiden van Frankrijk of te Genève. Douwes Dekker zelf logeerde in het Bible-hôtel te Amsterdam.

Ik wijs hier met zooveel nadruk op, omdat ik den lezer verzoeken wil, veel aandacht te

schenken aan den brief, dien Dekker toen aan mejuffr. Hamminck Schepel schreef. Deze als vele andere is er toch uitsluitend op berekend, om haar, aan wie hij gericht is, tot zich te lokken en voor goed aan zich te verbinden. Ik zal dit thans niet nader aanduiden, voor wie het niet mocht verstaan, ten einde straks niet in herhalingen te vervallen. Dekker — en dit wil ik voornamelijk zeggen — Dekker zou zich zóó ongeveer hebben uitgelaten over elke „ongelukkige liefde", als hij bezig was zijne lagen te leggen, om eene nieuwe liefde te bemachtigen. Dit deed hij uit *instinct*. Woedend werd hij, als men 't *berekening* noemde.

En de beteekenis van den zooeven afzonderlijk gecursiveerden zin is niet, dat hij verlangt beschouwd te worden als een modernen Narcissus, neen, maar hij wil zeggen: *mijne* ziel zoekt het reine, de volkomen liefde, de volkomen toewijding en geheele zelfverloochening, en die zijn niet te vinden onder de hedendaagsche meisjes; *die* wikken en wegen, berekenen en overleggen en missen het vermogen zóó lief te hebben, als waarvan ik in de heiligheid mijner aandoeningen droom. Dus, Mimi — de intieme naam van

mejuffr. Hamminck Schepel — span je niet vruchteloos in, wek niet langer mijn medelijden, prikkel me door je halfheid niet tot spot. Leef jij maar het gewone sleurleventje, waarop ik met medelijden soms, met minachting meestal neerzie.

Wat ik nu al dadelijk als mijne overtuiging wilde geven, om zoo langzamerhand daarvan de gronden bloot de leggen, is dit: Multatuli sprak en schreef met eene zekere berekening, wat hijzelf altijd hooghartig zou ontkend hebben, evenals zijn eeuwig *poseeren*, omdat hij beide deed uit *instinct*, het behoorde tot zijn *wezen*. Hij speelde geene comedie; neen, hij vond zich zelven zoo goed, dat hij zich overtuigd hield van ieders genegenheid, zoodra men hem maar kende, zooals hij was; zoodra men zijne zieleschoonheid zag, zou men van geene vlekken meer durven spreken. Ook de zon heeft vlekken, maar men koestert zich in haar licht en men durft van hare vlekken niet spreken.

IV.

Bestond dan niet het gevaar, dat Douwes Dekker altijd zijne *eigen* liefde, onverschillig de

hoeveelste, zou liefhebben, indien hij tot iemand van liefde sprak? — Kon hij wel liefhebben?

Wij moeten tot deze lastige vraag komen, en het antwoord moeten wij geven. De vraag is maar, wat *wij* onder liefde verstaan, en wat *hij* er onder verstond. Laten we nu onszelven even buiten het geding en bepalen we ons tot hem, dan is het antwoord nagenoeg aldus: Douwes Dekker dacht bij dat woord uitsluitend aan zielsgemeenschap; liefde was voor hem algeheele toewijding van een ander aan hem. Wat hij deed moest wèlgedaan zijn voor haar, die zei hem lief te hebben; als zij één oogenblik hare aarzeling liet blijken, om in zijne onfeilbaarheid te gelooven, kwam er ernstige storing in zijne aandoening, en liet zij zich, waarom of hoe dan ook, tot afkeurende critiek verleiden over zijn doen en laten, dan was 't uit. Zij mocht geene van zijne gebreken bezitten, zij moest God *zijn* en hem aanbidden, alsof hij 't *ware*. Voor zich zelven wàs hij 't — en dus konden er ook velen te gelijk zijn, die hem liefhadden, zonder dat hij zich uitsluitend aan eene enkele behoefde te geven.

Het is voor de vrouw, die bewust belooft

zóó te zullen liefhebben, eene heel zware taak, haar woord te houden. Ik vermoed, dat Caroline geen flauw denkbeeld van die taak heeft gehad; ze heeft waarschijnlijk aan zoo iets nooit gedacht. Had zij dit — hare brieven geven ons het recht te gelooven, dat zij het dan zelfs niet tot „Waarde Vriend" zou hebben laten komen, en zeker zou ze nooit van „ons ĝeluk" gesproken hebben, zooals ze den 3den September '41 gedaan heeft.

Zij was een meisje als juffrouw Liesbeth uit Tollens' Hondentrouw. „Ik zal je liefhebben, Ulrich!" zei Liesbeth, „maar dan moet je eerst dien dog verzuipen." Maar Douwes Dekker was Ulrich niet. Toen Caroline's vader wat aandrong op preciesigheid, zei Dekker: „Loop met je dochter naar de maan", en zoo zou hij Liesbeth-Caroline geantwoord hebben: „Verzuip je zelve."

Toch stelde zij hare voorwaarden, doch minder als eisch voor zich zelve, dan wel als bevredigingsmiddel voor haar vader. Dat Dekker Roomsch worden zou, eischte ze zelve; voorts moest hij niet om geld spelen, trouw schutteren, geene klappen uitdeelen, lief tegen broer Willem

zijn. Tegen het Roomsch worden had Dekker geen bezwaar — we komen daar nader op terug — en wat het ander aanbelangt, daarin zou hij papa zooveel ter wille zijn, als hem maar eenigszins mogelijk was.

Om hem in deze periode volkomen te begrijpen, moeten we onze toevlucht nemen tot veronderstellingen. Het schijnt mij toe, dat er in wat hij zijne „eerste liefde" noemt heelveel redeneering en heelweinig eigenlijke liefde was. Uit Caroline's gepubliceerde brieven valt lichtelijk op te maken, dat zij niet bijzonder ontwikkeld was — Dekker veronderstelt b.v. dat zij een woord als *heterogeen* niet zal verstaan — wèl schijnt ze gehecht te zijn aan hare kerkleer of aan de kerk, waarin zij streng is opgevoed, maar van wezenlijke zielevroomheid is geen spoor te vinden. Het fragment — brief van hem aan haar — is erg gemoedelijk, wat zwaar op de hand zelfs, maar van hartstochtelijke liefde vind ik er niets in. Onmogelijk acht ik het van hem te gelooven, dat hij ooit zou gemeend hebben eene liefde van Caroline te ontvangen, als waarvan hij droomde. Indien hij ooit van zijne ideale liefde tot Caroline gesproken

heeft, zal zij er zeker niets van begrepen hebben.

Ik houd het er voor, dat Caroline heel mooi is geweest, zinnelijk schoon en vroeg vrouw, zooals Indische meisjes dat zijn, en rijk en van hooger stand dan hij.

V

In deze veronderstellingen ligt niets verhevens, ik erken het; maar ik zie ook de noodzakelijkheid niet in andere verhevenheid te zeggen dan die, welke de waarheid biedt.

Dekker was even 21 jaar en alles was hem vaag, de heele menschenwereld. Op aarde heeft hij nooit den weg geweten, in letterlijken zin niet en niet in overdrachtelijke opvatting. Hij leefde in zich zelven en hield alleen rekening met zich zelven; misschien was hem zijn eigen grenzenlooze eerzucht nauwelijks bewust, evenals hij zichzelven nauwelijks rekenschap zal gegeven hebben van zijn afkeer van den Haarlemmerdijk; heel in de verte en heel vaag zweefde ergens eene toekomstmaatschappij, waar hij eenmaal schitteren zou, hij wist niet waar, noch hoe, noch wanneer. De wetenschap, het

droge kennen der historie, ontbreekt doorgaans zulken menschen, en juist wat onbewust hunne droomen voedt, dat onthouden ze. Napoleon was zijn held!

Wat hij, vaag alweer, zal gevoeld hebben, is, dat Caroline hem door haar vermogen nader zou kunnen brengen aan zijne toekomstwereld. Over alle bezwaren gleed hij heen, hij zweefde er boven; hij was er zeker van, dat alles hem dienen zou. Van wat wij liefde noemen voor Caroline, was geene sprake . . . . Ik heb het gezegd, hijzelf heeft het trouwens gezegd, en naar mijn innige overtuiging is het ook de waarheid. In deze periode van zijn leven was er voor liefde in Dekkers hart geene plaats.

Wanneer zulke karakters werkelijk vatbaar zijn voor liefde, valt moeilijk te zeggen, *indien* zij het ooit worden. Hij wist dit zelf niet, misschien heeft hij het nooit geweten. Liefde zoekt zich eigenlijk maar op ééne wijze te uiten, door de daad. Naïef klinken Caroline's woorden, als zij hem den 3^{den} Sept. '41 vraagt zijn leven zóó te doen worden, als voorwaarde is voor hun huwelijk: „het staat nu te beproeven of gij mij wezenlijk liefhebt." Geen oogenblik heeft

Dekker over die woorden nagedacht — geen moment is hij ernstig van plan geweest zijn leven naar háár wensch in te richten. Noch papa Versteegh noch zijne dochter Caroline hebben iets van den 21-jarige begrepen.

„Papa wordt met het minste van uw gedrag bekend gemaakt," schreef Caroline. Hij veranderde zijn gedrag niet en heeft zich stellig niet verontschuldigd: alles moest beschouwd worden als behoorende tot zijne eigenaardigheden. En toen de heer Versteegh bleef aandringen en verantwoording eischte, zei Dekker: „Loop met je dochter naar de maan!" — en dit deelt hij mee aan Everdine, heel duidelijk met de bedoeling: zoo ben ik en zoo doe ik weer, als ik dat noodig vind.

VI.

Nu zal er werkelijk heel wat te berichten geweest zijn en vrienden en kennissen zullen als gewoonlijk wel trouw gerapporteerd hebben. Niets wat wij *gemeen* noemen, maar heel veel wonderlijks, waarin iemand als de heer Versteegh veel ergerlijks vond. Ik herinner me,

in '78 te Prigen gelogeerd te hebben, in het Ardjoenogebergte, met den heer Mispelblom Beyer, toen gewezen resident van Besoeki of Banjoewanggi. Nog zie ik het bankje onder den hoogen, breedgetakten ketapan, waar we zaten, hij vertellend van jaren her, ik eerbiedig luisterend.

„Eens op een morgen," zei de heer M. B, „kwam hij bij me en vroeg: „Heb je ook tien duizend gulden voor me te leen?" Hij wist heel goed, dat ik, zoo min als hij, geene tien duizend duiten bezat, en ik begon te lachen. Hij werd boos en ging weg. Eerst na een dag of zes zag ik hem weer en toen vroeg hij mij: „Wil je borg voor me zijn voor tachtig duizend gulden?" Natuurlijk antwoordde ik, dat niemand mij als borg voor zoo'n som aannemen zou, en weigerde dus. „Dat was de vraag niet," riep Dekker driftig, „ik vroeg maar, of je *wou*. En je wilt niet. Daaruit kan men zien, dat je niet weet, wat vriendschap is. Ik zou 't voor jou gedaan hebben; loop jij nu voor mijn part naar den bliksem." Hij ging weer boos weg en ik heb hem in geene twee maanden weer gezien. Toen, op een Zondag, in den vooravond,

reed ik door Gang Passarbaroe, waar Dekker toen woonde in een bamboehuisje, zoo wat van den weg af. Op eens riep hij: „Brenti!" — en de koetsier, 't was een *Kossong*, hield op. Dekker stapte bij mij in. De koetsier reed door naar de Harmonie op Noordwijk. Daar stapte ik uit, hij ook. Ik nam eene keu en stootte zoo maar eens, hij ook — de javaansche biljartjongen begon te tellen. We speelden ééne partij, eene tweede, eene derde. Ik lei mijne keu neer, hij ook. Ik stapte in mijn rijtuig, hij volgde me. We reden weg, denzelfden weg terug. Vlak voor zijne woning riep hij: „Brenti, koetsier!" De koetsier hield op en Dekker stapte uit. Toen keerde hij zich naar mij en zei: „Dank je wel voor den gezelligen avond en je prettig gezelschap." — Daarna waren we weer heel goed met elkaar."

Zoo'n verhaal, overgebriefd aan den heer Versteegh, was voldoende, om tegenzin te wekken in het jongemensch, dat de hand van zijne dochter vroeg. En niet minder excentrieke verhalen waren er bij de vleet; zoo'n pantomime was eigenlijk niet zoo heel excentriek. „'t Was een raar heer!" zei M. B., „maar ik hield veel

van hem. Later heb ik hem teruggezien in Holland, in '64" — dus in den tijd, waaruit de brief dateert aan mejuffr. Hamminck Schepel, in het begin van dit opstel genoemd, — „maar toen vond ik denzelfden man niet terug. Wat was die man in zijn nadeel veranderd! —"

Daar lagen meer dan 20 jaren tusschen: de heer M. B. was resident, Douwes Dekker Sjaalman, straatarm, lui, pedant en ziekelijk.

VII.

Doch indien dit alles zoo is, hoe kon Dekker zich dan zoo ongelukkig gevoelen, toen papa Versteegh hem de hand van zijne dochter formeel weigerde?

Of hij *toen* zich zoo ongelukkig gevoelde, durf ik niet zeggen; wel een poos later, en dit maakt een klein verschil. Dekker heeft zich nooit kunnen begrijpen, dat de menschen niet van hem hielden, als ze hem kenden, en dat eenige vrouw, op wie hij ernstig het oog sloeg, niet op hem verlieven zou, dat ging te eenenmale boven zijn begrip. Zoo heeft hij niet kunnen gelooven, dat Caroline hem zou ver-

geten. Hij werd krankzinnig, toen hij de huwelijksadvertentie las van Caroline. „Ik was krankzinnig na het lezen der advertentie in de courant, dat mijn meisje met een ander getrouwd was", schrijft hij in '64 aan mejuff. Hamminck Schepel; iets dergelijks 20 jaar vroeger aan Everdine.

Tot ongeveer den 5den Januari '43 toe — den dag van Caroline's huwelijk — heeft Dekker waarschijnlijk nog altijd geloofd aan de mogelijkheid van Caroline's terugkeer tot hem. Toen echter werd het hem opeens duidelijk, dat het Heelal zijn dagelijkschen en gestadigen arbeid kalm voortzette, zonder zich van de wijs te laten brengen door zijne „ongelukkige liefde", en zelfs Caroline scheen er zich volstrekt niet om te bekommeren en dacht er niet aan „weg te kwijnen" als Feith's Julia. Dat had hij niet mogelijk geacht. De werkelijkheid maakte hem krankzinnig en hij speelde op het afgelegen Natal — waar hij in Juli '42 Controleur geworden was — voor Doodbidder en stelde zich als een gek aan.

Maar, wat te voorzien was, ook zijne droefheid duurde niet zoo lang, want heel kort daarop

vroeg hij Si Oepi Keteh aan haar vader en kreeg haar. Si Oepi Keteh wordt door mevr. de wed. Douwes Dekker „zijne eerste vrouw" genoemd. Hij vertelt iets van haar in de Max Havelaar en heeft later wel eens over haar gesproken, naar het schijnt. Haar haarlok heeft hij trouw bewaard en wij weten, dat hij haar Clio noemde en haar poogde te ontwikkelen. Toen hij in armoede verkeerde te Padang, waar Michiels hem negen maanden gevangen hield, heeft hij Si Oepi Keteh naar haar vader teruggezonden. — Aan háár vertelde hij den parabel van den Japanschen Steenhouwer — van Hoëvell vrij gevolgd. — En ook van Hoëvell was niet oorspronkelijk, meen ik.

VIII.

In den 4den druk, bld. 155, van den Max Havelaar zegt hij: „Zoo'n prauw biedt weinig gelegenheid tot afleiding, en daarbij was ik juist in eene verdrietige stemming, waartoe veel oorzaken het hare bijdroegen. Ik had primo, een ongelukkige liefde — *mijn dagelijksch brood in dien tijd* — maar bovendien bevond ik mij

in een statie tusschen twee aanvallen van eerzucht in dien tijd"

In de Brieven, 1ste deel, bld. 61, laat mevr. de wed. Douwes Dekker hem zeggen: „Ik was juist in een verdrietige stemming, waartoe veel oorzaken het hare bijdroegen. Ik had primo een ongelukkige liefde, *ten tweede . . . . . een ongelukkige liefde, ten derde . . . . . nu ja, nog iets van dien aard.*"

De cursiveering heb ik aangebracht om het onderscheid in den tekst te doen zien. De inhoud komt op hetzelfde neer: hij was nog al eens verliefd, zou men zeggen, en niet bijzonder fortuinlijk. Het ging hem als een paar eeuwen vroeger den jeugdigen Brederode. En toch spreekt hij in '46 tot Everdine, in '63 en '64 tot mej. Hamminck—Schepel ván zijne *eerste* liefde, doelende op Caroline. Dit is wel vreemd; doch misschien waren die andere liefdes maar grappenmakerijen, terwijl het hem met Caroline ernst was. Van Si Oepi Keteh echter bewaarde hij ook den zwarten haarlok, die bij de andere reliquiën gevoegd werd en tot ons kwam.

Toch wil ik gelooven, dat Dekker oprecht was in zijne betuigingen, op het oogenblik, dat

hij ze deed. Dit dunkt mij alleen zóó te verklaren: Multatuli leefde altijd geheel en met zijne geheele ziel het leven mee van den kring, waarin hij zich toevallig bevond, en moest dáár de eerste zijn, de zon, waaromheen alle sterrenlichten draaiden en aan wie allen hun licht ontleenden. Bevindt hij zich toevallig op Parakan Salak, als er Hollandsche familie van zijn gastheer overkomt, dan heeft hij in heel korten tijd onder de vrouwen de persoon gevonden, die volkomen door hem beheerscht wordt. Volgen de anderen niet, dan komt er eene breuk tusschen hem en de hem omringenden aan de eene zij en al de anderen aan den anderen kant. Alle andere kringen is hij vergeten. Begeeft hij zich naar Poerwakarta, dan gebeurt daar iets dergelijks. Soms is hij dáár Tine zóó geheel vergeten, dat hij haar naam zelfs niet kent. Verlaat hij Indië, waar Tine met Edu en straks de kleine Everdine, Max en Non uit den Havelaar, achterblijven, dan komt hij na korten tijd dwalens te Cassel en daar heeft weer precies hetzelfde plaats. Als eene mooie herinnering heugt hem die andere kring, in eene andere wereld.

Zoodra twee sferen in elkaar wentelen en er gemeenschappelijke levenssextoren komen, loopt alles spaak. Hij schijnt niet te beseffen, dat ééne van beiden lijdt, of beiden — zij hebben hem te dienen en zich zelven op te offeren voor hem, alleen aan hem zich te wijden. Zij mogen liefhebben op hare manier, hij heeft lief op zijne manier. Zijne persoonlijkheid weet de hartstochten eenigen tijd te heroveren — de vrouwen doen het haast bovenmenschelijke, Tine vooral, maar barsten moet het. Dan heet niet *hij* ontrouw, maar *zij*.

Wanneer hij tijdelijk al zijne teederheid aan de ééne wijdt, moet de andere zijne gemelijkheid als gevolg daarvan als een blijk van hoogere liefde beschouwen. Zijne bitterheid wil hij dan opgevat hebben als ontevredenheid over zich zelven — en dit is ook zoo: 't is gewetenswroeging, die den armen zwerver nooit loslaat, nooit.

•

HOOFDSTUK II.

CATEAU.

I.

In Juli '42 — ik zei het al — was Douwes Dekker naar Natal vertrokken, op Noord-Sumatra, waar hij controleur werd. Hij bleef daar tot October '43, toen hij door den gouverneur van Sumatra's westkust, den generaal Michiels, werd geschorst. Wat hij eigenlijk misdaan had, is nooit recht duidelijk geworden: hij had Michiels „gecontrariëerd." In den Havelaar, het Multatuli-nummer van den Dageraad- en elders kan men daar genoeg over lezen. Hij werd negen maanden te Padang gehouden in eene soort van gevangenschap en met gerechtelijke vervolging gedreigd wegens verduistering van 's lands gelden.

Zijne slordigheid in het beheer der Natalsche kas heeft hij nooit ontkend. Hij liet daar eene kas van ± 100000 gld. aan koperen munt onder

het beheer van een inlandschen beambte. Er was wat geld weg — trouwens in die dagen en vooral op Sumatra niets bijzonders. Van de vervolging echter is niets gekomen, en den gouverneur is later door den gouverneur-generaal Merkus gelast, Dekker naar Batavia op te zenden. Daar werd van geene vervolging meer gesproken.

Intusschen had hij te Padang in bittere armoede geleefd. Hij verkocht zoo achtereenvolgens al, wat hij bezat, zelfs zijne kleeren. Si Oepi Keteh moest hij terugzenden naar haar vader. Door den gouverneur Michiels en diens trawanten werd hij getergd, stal kalkoenen van den gouverneur, schreef er „De Bruid daarboven", maakte verzen, duelleerde herhaalde malen en tergde op zijne beurt den gouverneur. Men kan dat alles nalezen in den Havelaar en ook weer in het Multatuli-nummer van den Dageraad.

Van eenig belang is het, er hier ter loops nogeens met nadruk op te wijzen, dat niemand van Dekkers tijdgenooten, bekenden of vrienden, ook maar een oogenblik aan Dekkers eerlijkheid heeft getwijfeld. De heer Mispelblom Beyer zei mij daaromtrent: „De beschuldiging van

oneerlijkheid in de finantiën was eenvoudig gemeen. Michiels moet zelf geweten hebben, dat daar geene sprake van wezen mocht. Dekker kon alles zijn behalve een dief. Heel dwaas was het van hem, op 't krankzinnige af, dat hij later terugbetaalde; dat deed niemand."

Deze woorden troffen mij toen en ik vind ze nog merkwaardig genoeg, om ze hier in te lasschen en den lezer tevens naar den Havelaar te verwijzen, 4den druk, bld. 181 v.v., waar Multatuli zegt: — „en toen zei iemand, die geacht kan worden de Regeering van Nederlandsch-Indië voor te stellen, „dat had ik in uwe plaats niet gedaan — — — ik zou een wissel op de eeuwigheid gegeven hebben." "

II.

In het begin van Augustus '44 moet Dekker te Batavia zijn aangekomen en pas in December '44 werd hem een wachtgeld toegekend. Het kan niet anders, of hij moet toen vele schulden hebben gehad. Eerst in September '45 werd hem zijn tractement als controleur 2de klasse over de maanden September—December '43

en zijn wachtgeld over het jaar '44 uitbetaald — en den 13den September '45 — dus na twee jaar wachtens! — werd hij werkzaam gesteld op het kantoor van den Resident van Krawang te Poerwakarta.

Vóór zijne plaatsing echter, den 26sten Augustus '45, had hij zich geëngageerd met Everdine Huberte, baronnesse van Wijnbergen. Everdine — de Tine uit den Havelaar — logeerde met hare zusters Sophie en Henriëtte op Parakan Salak, bij den heer Willem van der Hucht. Er was sprake van geweest, dat Dekker geëmployeerd zou worden op het landgoed van den heer van der Hucht, doch het schijnt, dat van der Hucht van meet af achterdocht heeft gehad tegen Dekker. Het blijft dan wel wat vreemd, dat hij dan zoo dadelijk eene verloving van zijne nicht met Dekker heeft goedgekeurd; misschien echter is dit te verklaren, door een oogenblik lichtvaardigheid te veronderstellen; Dekker zelf heeft hem dit ook meermalen rechtstreeks of zijdelings verweten. Maar zijne toestemming heeft hij gegeven en sedert den 25sten Augustus '45 waren ze verloofd.

In de tweede helft van September vertrok

Dekker van Parakan Salak naar Buitenzorg, waar hij bleef tot den 4den October. Op dien dag ondernam hij de reis naar Poerwakarta, eerst te paard met zijn bediende, zijn *jongen*, en later voortgezet te voet, omdat hij verkoos te wandelen boven het rijden op een gouvernementspaard. Het verhaal van deze reis kan men lezen in den eersten bundel zijner Brieven, bld. 114 v. v. — Den 8sten October bevindt hij zich te Poerwakarta — eindelijk, na twee jaren tobbens, weer in betrekking.

Van dezen 8sten October af kunnen wij zijn leven vrij trouw volgen — het leven van dezen armen vreemdeling, die nergens thuis was op aarde en die door zoo heel weinigen werd begrepen en zelf nagenoeg niemand begreep.

Daar te Poerwakarta logeerde Cateau Teunisz — ook haar heeft Dekker liefgehad, eigenlijk omdat er geene andere was, want in zijne onmiddellijke omgeving vond hij altijd minstens ééne vrouw, die hij dacht lief te hebben.

III.

Cateau, de dochter van een gepensionneerd kapitein van het Ned.-Indische leger, logeerde

bij den heer Permentier, commies op het Residentiekantoor. Cateau is volgens Dekker „een mooi meisje, zeer blank, draagt het haar à la chinoise, heeft van de *natuur* mooie witte tanden ontvangen en van de *kunst* een aardigen glimlach; haar wit baatje was wat kort van lijf."

Den eersten avond „den besten" kijkt hij haar nog al strak aan en rapporteert hij aan Tine: „Ik zal waarschijnlijk niet kunnen laten dat meisje mijn hof te maken."

Een paar dagen later heeft dit al plaats gehad; hij heeft haar gezegd, dat hij zich zou gehaast hebben eer naar Poerwakarta te komen, als hij geweten had, dat daar zoo'n lief meisje was. Ze wandelden samen; Cateau begrijpt van zijn engagement niets en van zijne redeneeringen waarschijnlijk niets anders, dan dat hij verliefd is op háár, en binnen heel korten tijd vormt Dekker, als Cateau's protector, eene mogendheid, vijandig tegenover alle andere Poerwakartasche mogendheden.

Veertien dagen na zijne komst te Poerwakarta resumeert hij een gesprek met Cateau aldus: „ik houd veel van je, ik vind je een lieve meid, maar bovendien het gaat je niet goed en dat

is op zich zelf een attrayante omstandigheid. Verbeeld u echter niet, dat ik op u verliefd ben, enz. enz." Maar aan Everdine schrijft hij óók: „ik zelf kan in een meisje niet eenvoudig eene kennis, een vriend zien. Ik ben zoo Italiaansch, ik heb haar nog geen kus gegeven, maar het zal niet lang meer duren."

Mevrouw Permentier wordt de commandant der andere mogendheid; zij gelast Cateau haar huis te verlaten en Cateau bescheidt hem 's nachts voor het raam van hare slaapkamer en hij komt daar — maar „hij bemint" haar niet, hij is alleen maar „verhit door het zien van een jong meisje, dat in het ongeluk verkeerde en er heel goed uitziet."

Intusschen peinst hij met Cateau op allerlei middelen, om haar niet te „compromitteeren", noodig vooral, omdat Cateau's naam en die van hare zuster al niet ongerept meer waren. Cateau is nog al voorzichtig en ze zorgt er voor, dat ze bij de nachtelijke samenkomsten het zoontje van Permentier in hare kamer heeft. En zoo is het haar mogelijk te vertrekken, vóór er eene erger dwaasheid gebeurde.

Dekker echter reist haar na, een paar dagen

later, en ontmoet haar te Gintong, bij den controleur, waar ze te logeeren was gevraagd. In een stortregen komt Dekker daar aan. Cateau lacht hem uit en hij troost zich met de gedachte: dat doet ze zoo maar, om hare liefde te verbergen. Zoo is mevrouw Permentier boos op Cateau, omdat ze jaloersch is op Dekkers hartelijkheid; zoo houdt hij Caroline voor ongelukkig in haar huwelijk, zeker uit te laat berouw — zoo iets als Petrarcha wenschte, dat Laura eenmaal gevoelen zou, als ze in hare grijsheid haar verloren leven betreurde, denkend aan wat ze gemist had in hem.

Maar den morgen na den regen, als Dekker des morgens vroeg naar Cateau's kamer gaat, om afscheid van haar te nemen, vindt hij haar nog koeler en heeft haast spijt van zijn kus. Het romanetto is uit: „beminde no. 2" verdwijnt. „Je verblijf te Poerwakarta lijkt wel een roman", schreef Tine.

IV.

Romantisch was het zeker. Er zullen er zijn, die de oprechtheid, waarmee hij alles biecht aan Tine, bewonderen; er zullen er zijn, die ze ver-

spel van den man kent hij niet, ten minste hij *erkent* het niet; nog juister: overspel *van den man Douwes Dekker* is geoorloofd. Van de vrouw, van *zijne* vrouw, zou hij het niet geduld hebben.

En Everdine zou *Multatuli* zijn, de ideaalmensch, lang voor hijzelf dien pseudoniem kiezen zou, om Droogstoppel en Slymering te kapittelen. Hare taak was zwaar. — Doch volkomen bewust heeft Everdine die taak aanvaard en gemeend er kracht voor te vinden in hare hartstochtloosheid en in hare aanbidding van zijne genialiteit, waarover zij waken zou.

Eeuwige bewondering verdient haar moed.

HOOFDSTUK III.

OTTILIE.

I.

Tot Mei 1846 bleef Dekker te Poerwakarta; toen ging hij naar Bagelen. Doch den 10den April '46 was hij getrouwd met Everdine Huberte, baronnesse van Wijnbergen. Everdine was iets ouder dan hij: hij was den 2den Maart '46 zes en twintig jaar geworden en zij den 26sten September dáárvóór.

Ruim 2 jaar bleef Dekker te Bagelen werkzaam: in October '48 werd hij benoemd tot Secretaris en vendumeester te Menado, waar hij 3 jaren bleef. Den 8sten October 1851 werd hij benoemd tot Assistent-Resident, tevens magistraat en commandant der schutterij te Amboina. Een klein jaar woonde Dekker te Amboina: 1 Augustus '52 kreeg hij twee jaar verlof naar Europa.

Heel veel weten we van dien verloftijd niet; enkele bijzonderheden zijn misschien niet van gewicht ontbloot, zoo o.a. dat hij zich in de Loge te Gorinchem liet aannemen als Vrijmetselaar. Hoe hij daarvoor juist Gorinchem uitkoos, is mij nooit duidelijk geworden. Gewichtig is zeker ook, dat den eersten Januari 1854, te Amsterdam, hun eerste kind geboren werd, een zoon, de reeds genoemde Pieter Jan Constant Eduard, naar zijn vader altijd Eduard, kortweg Edu, genoemd. Doch eenige bijzonderheden uit dien verloftijd komen later vanzelf nog ter sprake. Van eenig belang dunkt mij thans alleen de brief van Dekker aan Everdine, gedateerd *Arnhem*, 3 *Januari* 1855, Brieven, 2de deel, bld. 178 v.v.

Dekker was den dag te voren uit Duitschland gekomen, van Wiesbaden denk ik, waar hij waarschijnlijk zijn geluk aan de speelbank beproefd had, met geen goeden uitslag. Doch niet dit is het belangrijke voor ons doel: wèl het verhaal van zijne avonturen. Tweemaal maar is hij op die reis verliefd geweest, of juister: tweemaal is hij bijna verleid geworden, in weerwil van zijne wanhoop, maar . . . . „zij

zag er goed uit en ik — zoo zegt hij — was, in weerwil van mijn toestand, altijd ik."

Altijd en overal is hij dezelfde: alle meisjes, die er goed uitzien, behooren hem en maar heel enkelen kunnen weerstand bieden. Een meisjesgek is hij gebleven tot op zijn ouden dag. —

In het najaar van '55 ging Dekker met zijn gezin naar Indië terug, en den 4den Januari '56 werd hij benoemd tot Assistent-Resident van Lebak. Den 4den April '56 — dus juist 3 maanden later — werd hij op zijn verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen.

Nagenoeg een jaar lang deed hij zijn best, om op Java een middel van bestaan te vinden, wat hem niet gelukte. In het voorjaar van '57 ging hij naar Europa, daartoe waarschijnlijk in staat gesteld door zijn broer Jan, die tusschen Bodjonegoro en Grissee eene tabaksplantage had. Everdine bleef daar aanvankelijk, de geboorte van haar tweede kind afwachtend. Een meisje was het en het werd genoemd naar de moeder, Everdine Huberte; den 1sten Juni '57.

Dekker vertoefde, na over Singapoor, Ceylon en Kaïro gereisd te zijn, eenigen tijd te Marseille, daarna enkele maanden in Duitschland om te

spelen, eindelijk te Brussel, en in '58 bevindt hij zich te Cassel.

Vermoedelijk was hem geld verstrekt, om naar Nederland te gaan en daar pogingen in het werk te stellen tot eene eervolle herplaatsing. Niet dan even maar schijnt hij in Nederland geweest te zijn en, of hij nog meer gedaan heeft, dan den bekenden brief schrijven aan Duymaer van Twist, in Januari '58, is mij niet bekend.

Dit alles komt vanzelf ter sprake, als we den ambtenaar van Lebak nader bespreken; thans trachten we hem te zien in Cassel, waar hij met Ottilie Worthmann, een eenvoudig burgermeisje, verkeert.

II.

Het ligt niet in mijne bedoeling Dekkers liefde voor Ottilie te schetsen, want die heeft niet bestaan — — — of heeft wel bestaan, al naar men 't nemen wil. — Als men liefde omschrijven wil, ook *voor den man*, met „noodzakelijkheid voor het gemoed, om zich zelven op te offeren en daarin het hoogste genot te vinden," of iets, wat den geest dezer omschrijving nadert, zij 't ook anders gezegd, dan heeft *hij* Ottilie,

evenmin als iemand, wie ook, nooit liefgehad.

Ik besef volkomen het onaangename, het bittere misschien, dat er in mijne woorden liggen moet voor diegenen onder ons, welke mogelijk nog in den zoeten droom voortleven, ooit de liefde van den merkwaardigen man te hebben bezeten; maar als hun geloof daarin nog bestaat, zal het sterk genoeg zijn, om mijne bewering glimlachend af te wijzen en voort te gelooven. Doch niettemin zij het voor de zooveelste maal nog eens herhaald: wie alle vrouwen liefheeft, heeft niemand lief. — En inderdaad had Dekker allen lief, die onder den invloed van zijne buitengewone persoonlijkheid wilden komen. Mogelijk is dat *wilden* niet juist, doch men zal mij nu wel verstaan, en dat is de hoofdzaak.

Even merkwaardig als *zijne* liefde voor de vrouwen was zijne liefde voor de menschen; ze was niet eene uiting van zijn solidairiteitsgevoel, niet een gevolg van boeddhistische religie of waar-christelijken godsdienstzin, zoo iets van Tolstoï b.v., neen, — hij gevoelde zich als eene incarnatie van God — — — — Profanie ligt niet in mijne bedoeling; ik heb het woord God met eene kapitale letter geschreven, omdat

ik niet zeggen mocht „een god" en niet wou schrijven „god." Dekker heeft jaren en jaren lang, misschien tot zijn dood, de innige overtuiging, of het vaste geloof gehad, dat God, indien Hij bestaat, zijn moest, zooals hij was. De zooeven aangeduide brief uit zijn verloftijd is ook als zoodanig eene zuivere expressie van zijn innerlijk wezen. Nergens vinden we den dubbelganger Max Havelaar en Multatuli trouwer weer: „En toen spoorde ik verder en dacht na en sprak met God. Of 't een gebed was of een lastering, een aanbidding of een loochenen van zijn bestaan, dit weet ik niet. Maar zeker heb ik gezegd, als ge er zijt, zie naar mij," — en een eindje verder van een meisje sprekend, te voren nooit door hem gezien, daarna nooit meer door hem aanschouwd, met wie hij in een postwagen reist van Mainz naar Oberwesel: „Wij meenden in Boppard tot 'savonds te moeten wachten, en ik had mij laten overhalen, om samen met haar in het posthuis te eten. Dit zou een avontuur van gewone genre geworden zijn — — — — dat ware eene gewone platte historie geworden."

Dierlijke drift en goddelijke aspiratie. En de

eerste niét beteugeld, niet bestreden, omdat de laatste geene klein-menschelijke critiek op zeden noch behoeften gedoogt. Ze zweeft daarboven. Het stoffelijk bestaan was een last, door de wereldorde nu eenmaal hem te dragen gegeven, maar nooit kon diezelfde wereldorde bedoeld hebben hem aan de gewone menschelijke wetten en gebruiken te onderwerpen. Hij sprak en handelde niet als schriftgeleerde maar als machthebbende; hij wil, dat men in hem een anderen Jezus zien zal, in allen ernst. Eigenlijk gezegd, was naar zijne meening de God der menigte onbestaanbaar, omdat Hij naar zijne meening onvolmaakt was; maar *Multatuli* was volmaakt, diens liefde omvatte allen en alles in de heerlijkheid van zijn goddelijk *begeeren* — en dit veroorloofde *Douwes Dekker* — en alleen hem — algeheele vrijheid in zijn doen en laten. —

Eigenwaan, hoogmoedswaanzin zullen sommigen zeggen, zijn andere namen voor Multutuli — eigenwaan, antwoord ik, is een niet-zeldzaam menschelijk gebrek, en waar de waanzin begint, staat niet aan mij te beslissen — laat uwe andere namen bestaan desnoods, maar erken, dat beide hoedanigheden een gevolg

waren van den machtigen drang tot goed-zijn in hem en van den wonderbaarlijken invloed, dien zijne zóó gegeven persoonlijkheid op allen oefende, die in de sfeer zijner aandoeningen kwamen. Daaruit werd zijn vast geloof in eigen superioriteit geboren. Magisch was zijn invloed — en bij allen, die zijn invloed ondergaan, nemen we het pogen-naar-iets-bovenmenschelijks waar; bij de vrouwen bedoel ik; en de indruk wordt gewekt, dat haar verlangen, om te voldoen aan de dierlijke driften van Douwes Dekker een offer is van hooger waarde aan Multatuli gebracht.

III.

Eene wonderlijke bekoring moet er van Dekker zijn uitgegaan, als de levenszorgen geene wolken brachten, die het licht der hooger sferen voor hem benevelden. Wanneer hij onder de zorgen gebukt ging, sprak hij met God; wanneer dit niet zoo was, moet hij God zijn geweest.

Zijn broer Jan had hem zeker in staat gesteld naar Europa te gaan met de bedoeling, die we niet kennen, doch vermoeden. We vermeldden

reeds, dat die vermoede opdracht niet werd uitgevoerd, waarschijnlijk óók wel daarom niet, dat Dekker zich in Nederland niet durfde bekend maken wegens de vele schulden, door hem in zijn verloftijd en vóór zijn vertrek gemaakt. Hoogst waarschijnlijk is hij naar Duitschland gegaan om te spelen en in Cassel blijven hangen door zijne vriendinnen, maar vooral om Ottilie.

Naar den éénen brief te oordeelen, dien we van Ottilie bezitten en die is afgedrukt in Brieven, deel IV, bld. 27 v. v., was Ottilie in alle opzichten *loetjekoe*, d. i. lief, aangenaam, bevallig, behaaglijk, bekoorlijk en dit alles te zamen. Dit woord Maleisch had hij haar geleerd; voor haar dichtte hij Saïdjah's lied en Mein Kind, da schlägt die neunte Stunde!, in den Havelaar opgenomen. In het voorjaar van '59 verliet hij Cassel, om Tine en de beide kinderen te ontmoeten, die uit Indië naar Europa waren gekomen. Een half jaar ongeveer is hij in Cassel geweest; zijn naam was daar „geschandvlekt" schrijft hij aan Tine; vermoedelijk doelt hij op achtergelaten schulden.

Al de heerlijke gaven zijner ziel en van zijn

geest — om 't zoo maar eens te noemen — hebben daar in Cassel geschitterd; hij was daar volslagen onbekend, badend in stroomen van romantiek; de wereld buiten zijn kring daar wist niets van zijn bestaan, wie er binnen waren, zagen bewonderend en bekoord op tot den rijken man, die hun kring wist los te maken van de aarde en op te voeren naar reiner sfeer — Ottilie droomde zich met hem in het Paradijs: daar „ging de bruiloft in" en blonk de ziel in 't licht van hooger luchten. Daar was geen verleden, over de toekomst bekommerde men zich niet, in extase verzwolg het lieve smachtende meisjeshart een nooit vermoed geluk.

Ver, ver weg — Dekker herinnerde het zich en vertelde het haar, zooals het in abstractie, ontdaan van al het stoffelijke, voor hem nu bestond -- ver, ver weg in het land der zonne leefde Tine, met den kleinen Edu en Nonnie, die hij nog nooit gezien had. Al Tine's trouw, al hare zielegrootheid, *hare* liefde, schenen nu hem zelf een wonder; midden in dezen roman leken hem alle vroeger doorleefde phasen tooversprookjes, en de fee, de goede fee uit *al* die sprookjes, aan wie dit alles te danken was,

leefde daar ginds verre in het land der zonne, waar hare lieve gedachten als geurige offeranden oprezen naar den hemel, om tot genade te stemmen voor hem!

Daar ontving hij een brief van daarginds; de moeder, die hem schreef was in-geloovig, zonder achterdocht, zonder vrees, zonder bedil, alleen vervuld van hem en van hare kinderen. De kleine Edu had zoo lief met haar gesproken: de dokter in den Haag, de Djaksa van Lebak, ze hadden gelijk, dit kind had een ongewoon gevormd hoofd, het was een koningskind! — „Hoort eens, Eduard, hoort eens! — Ik zei: „Edu, lieve jongen, de tong-tong vertelt ons, dat het al negen uur is, kind — — —" en met tranen in de oogen vertelt *hij*, nu eerst in extase óók waardeerend en vertalend het simpele proza in klanken op rythme en maat: „Mein Kind, da schlägt die neunte Stunde, hör!" — Ottilie vindt in *deze* wereld het allerheerlijkste uit haar schoonsten droom en zinkt op hare knieën, haar hoofd op de zijne, rustend op hare handen, opstarend als ten gebede naar een heilige.

IV.

Everdine was zoo ver — hij zoo dichtbij; al die verhalen waren als een sprookje: voor alles, wat Ottilie hem gaf, zou Everdine haar zegenen; misschien, vrij zeker zelfs, heeft hij een brief vóórgeschreven aan Tine, dien zij overschrijven en naar Cassel zenden zou; — het genot was zoo heerlijk vandaag -- en morgen scheen zoo ver; het dagelijksch leven is zoo eentonig en plat, zoo vol afwisseling en zoo verheven zijn droomenwereld — o, hare liefde voor hem is begrijpelijk. Een meisje met minder beschaving, met minder ziel, zou meer kracht als tegenweer bezeten hebben; zij geeft zich en, als hij haar straks verlaten heeft, bewaart ook zij reliquieën: een zakdoek, een horlogeglas, een verdord bloempje — en ook haar *hart* blijft trouw. Zeker, hij zou schrijven, zeker, zeker — maar die belofte is voor hem niet te houden. Twee jaren lang hoort zij niets van hem en denkt natuurlijk, dat hij dood is. Zulk een man zijn woord niet houden, zoo heilig haar gegeven — daaraan denkt zij niet.

Eindelijk, in het voorjaar van '61, brengt het

toeval een Max Havelaar in hare handen, ze gaat het lezen en begrijpt het. Ze richt zich tot den uitgever en vraagt zijn adres; zoodra ze 't heeft, schrijft ze hem een allerhartelijksten brief en vraagt om antwoord: „Bitte, bitte, schreiben Sie bald, beruhigen Sie mich, ich konnte nicht anders; ich musste Ihnen schreiben um ruhig zu werden."

Ik bid voor uw welzijn — ik bewaar uw aandenken als iets heiligs — schrijft ze — zie, *háár gevoel was heilig*.

Niemand mag weten, dat zij aan hem schrijft, hij moet er niet op zinspelen. Zij heeft hem eens verdriet gedaan en hij moet haar dat vergeven — zij kon niet anders, hij had beloofd tevreden te zullen zijn met voortaan haar *broeder* te wezen — — — —

Maar hij was toch boos geworden en zal uitgevaren hebben tegen zulke liefde, die half is en dus onwaar, omdat ze niet alles geeft. Wat *zij* leed en streed, beseft hij niet; meer zelfs: *als* zij leed, was dat een bewijs voor de onwaarheid van hare liefde, want haar hoogste genot móést zijn, hem alles te offeren.

Toen hij — alweer ver uit den kring van dat

avontuur en die vrouwenziel — Ottilie's brief ontving, schreef hij: „Wat een hart, niet waar? Ik ben er van aangedaan!" — als om te bewijzen, dat hij volstrekt niet aangedaan was, maar verrast, gestreeld, aangemoedigd. Geen oogenblik vraagt hij zich af, of Ottilie's levensgeluk misschien ook door hem kan verwoest zijn — dat komt niet in hem op. Zich aan hem te mogen wijden is voor elke vrouw een voorrecht en wie zich wijden wil, moet daarvoor geen loon vragen, anders houdt het wijden op. Alles of niets — en alles met onverstoorbare blijdschap.

In dit opzicht is hij zich zelven gelijk gebleven, zijn heele leven door: zoo lang hij eene veer van zich af kon blazen, werd hij verliefd op elk mooi meisje en deed hij zijn best, haar tot zich te trekken en vroeg alles van haar. Wie dit wisten, hebben hem dit heel kwalijk genomen. En als hij voortdurend klaagt over nieuw leed, antwoordt men: „ge haalt het u zelven op den hals." En wáár is het, dat hij geen anderen levensstrijd kende, dan dien tegen de dagelijksche materiëele zorgen en juist daartegen was de arme man niet opgewassen. Wanneer wij van ons gewoon menschelijk standpunt

oordeelen, ontdekken we in hem gebreken, zonder nu juist den splinter in zijn oog te willen zoeken en den balk in eigen oog te negeeren; maar nooit zullen we ééne enkele poging in hem ontdekken, om zich zelven te verbeteren, zich zelven in waar-christelijken zin te vervolmaken of in boeddhistischen geest zich zelven te verloochenen.

Daaraan dacht hij niet, omdat hij zich zelven *goed* wist. „Elke deugd heeft hare onechte zusters," natuurlijk, — en ook voor die zusters vroeg hij bewondering, als ze behoorden bij zijne deugden — dat „ze de familie schande aandoen" sloeg alleen op anderen en gold niet voor hem.

De wereld heeft om hem die uitzondering niet willen maken en daardoor heeft hij zich *martelaar* gevoeld. En zijn hartstocht was te wild en zijne philosophie te zwak, dan dat er ooit volkomen vrede voor hem komen kon. Hij heeft werkelijk veel geleden.

HOOFDSTUK IV.

SIETSKE.

I.

Met een enkel woord sprak ik over Dekkers „liefdes" van „gewoon genre" — zooals hij ze noemde. Meer dan dat en het weinige, dat ik nu zeg, wil ik daar niet over geven. Ze waren ook niet van de lucht af. Eene enkele daaronder, als van Marie Anderson en Charlotte de Graaff waren van een beetje intiemer aard, maar hebben toch nooit levendige belangstelling gewekt bij hem, ze hebben zich inderdaad bepaald tot lichamelijke levensuitingen of wat goedige vriendelijkheid, soms het laatste als gevolg van het eerste, soms daarvan afgescheiden. In zijn omgang met Mina is heel veel liefs; zijne zorgen voor Eugenie en anderen zijn dikwijls treffend. En van alle heeft Tine, wier kommervolle woning bijwijlen overvol was van „vereersters", heel wat last gehad. Het moet erkend worden, dat de

meesten voor Tine heel lief poogden te zijn, maar de natuur is dikwijls sterker dan de leer. Wanneer ik er toe overga Tine te schetsen naar het beeld, door mij van haar gemaakt, zullen deze eigenaardige verhoudingen vanzelf zoo eenigermate weer te sprake komen.

Wie over al deze meest jonge vrouwen en meisjes iets naders wil weten, doet het best met de Brieven te lezen, zooals ze door mevr. de wed. Douwes Dekker zijn uitgegeven. En waren ze daardoor niet publiek gemaakt, we zouden ze hier niet gereleveerd vinden, want het aantal is groot, zoodat de namen te onthouden al een vast geheugen eischt — en verheven zijn ze zelden.

Ook over Sietske te spreken eischt zelfoverreding en gedurige herhaling, dat alles omtrent haar toch gedrukt is. Haar zoon heeft onlangs in de Vragen des Tijds eene zeer belangrijke bijdrage geleverd omtrent zijn oudoom.

Van onbescheidenheid kan geene sprake meer zijn, dunkt mij. En al ware dit zoo, dit verwijt zou ik mij getroosten, waar ik mij gedreven gevoel tot het voleindigen dezer studie, die ik met al mijne toewijding heb ter hand genomen.

Dit moge ook als verontschuldiging dienen of als verantwoording of als kennisgeving voor het volgende na dit hoofdstuk.

II.

In het voorjaar dan van '59 kwam Tine met hare beide kinderen naar Europa. Dekker en zij ontmoetten elkaar te Luik. Van den eersten dag af van hun samenzijn leden ze armoede, en om zoo zuinig mogelijk te leven en om in de nabijheid van Maastricht te zijn, waar de heer de Chateleux woonde, een gepensionneerd officier, dien Dekker vroeger te Padang had leeren kennen en die hem nu naar zijn vermogen ondersteunde, hadden ze zich voorloopig en zonder verder doel gevestigd te Visé, even ten zuiden van Maastricht, in België.

Ik heb later een pelgrimstocht ondernomen naar dat dorp en heb de gebraden ganzen haast niet kunnen eten, die men mij ongevraagd voorzette, omdat ik aldoor het vreeselijke gesnater meende te hooren, waardoor de domme beesten het leven van den armen zwerver nog verbitterd hadden. In Vrije arbeid spreekt Multatuli over zijn lijden daar.

De Chateleux stelde hem in staat naar Antwerpen te komen; ze moesten Visé wel verlaten, waar de magistraat ze voor kermisreizigers hield, hem, Tine, de kinderen en de baboe. Doch ook in Antwerpen konden ze niet blijven: ze hadden niets en konden op niets hopen. Jan was boos over het tijd- en geldverknoeien van zijn broer.

Ten einde raad ging Tine met Max en Non en de baboe op de boot naar Rotterdam; geld had ze niet en toen de hofmeester om de vracht kwam, veinsde Tine hare portemonnaie vergeten te hebben; ze zou aan den wal betalen. Dat deed ze ook. Dekker had vroeger te Rotterdam eene poos in een klein logement gewoond en met een brief van hem zou ze daar heengaan. Die menschen — als ze nog leefden! — zouden Tine wel geld geven op het hooren van Dekker's naam, dacht hij. En gelukkig leefden de menschen nog en gaven ze werkelijk het geld — en meer nog, ook nog zooveel, dat Tine naar den Haag kon reizen, waar hare zuster Henriëtte woonde, die met van Heeckeren van Waliën was gehuwd.

Deze zuster ontving Tine en gaf haar geld

om verder te reizen, als ze eerst een brief schreef aan Douwes Dekker, die te Antwerpen was achtergebleven, waarin ze hem aanried hofmeester of matroos te worden op een Engelsch koopvaardijschip. Tine moest kiezen of deelen en schreef dien brief en kreeg daarvoor *f* 20, waar zij mede naar Brummen reizen kon. Daar woonde Dekker's broer Jan, op de „Buthe" — een verblijf, dat ik echter te Brummen nooit heb gevonden. Misschien is het afgebroken of verdoopt.

Jan stelde Dekker in staat naar Brussel te gaan en daar schreef Multatuli „aan een waggelend herbergtafeltje" zijn Max Havelaar, in den herfst van '59. Tine bleef al dien tijd met de kinderen en de baboe te Brummen.

III.

Den 23sten November '59 reisde Dekker van Brussel naar Amsterdam, om met den heer van Lennep te spreken over den Max Havelaar, dien van Lennep in manuscript gelezen had. Van Lennep vond dat boek mooi en zag er van meet af een middel in om er in de politiek een slag mee te slaan; want van Lennep was zoo nu en

dan politicus en altijd door meer Amsterdammer dan Nederlander. Omdat hij nogal een goedhartig man was, wil ik wel gelooven, dat hij ook een oogenblik gedacht heeft aan hulp voor Multatuli en leniging van diens ellende; maar dat is toch maar een oogenblik geweest.

Al heel spoedig had hij de overtuiging, dat „er met Multatuli geen land te bezeilen was" — en dat diens armoe zijne eigen schuld was.

Max Havelaar werd ten slotte uitgegeven, omdat Douwes Dekker meer naar roem dorstte, dan naar een stil, ambtelijk leven, wat voordeel had kunnen brengen aan vrouw en kinderen, voordeel aan ziel en lichaam. Hij gevoelde het anders en beredeneerde de zaak diensvolgens. Het boek verscheen in het begin van Juni 1860. Toen bevonden Tine en Dekker met de kinderen zich te Brussel, waarheen ze, zij van Brummen en hij van Amsterdam, in het begin van Januari 1860 getrokken waren.

„Dat boek zou hen er bovenop helpen!" — doch het heeft niet zoo mogen zijn. Het deed „eene rilling gaan door het land", zei Fransen van de Putte, maar ook dàt was rethoriek, dienstig aan de heerlijke politiek — meer niets.

De heeren van Lennep en Fransen van de Putte begrepen volkomen duidelijk qu'il ne faut pas mettre du coeur partout.

Half Juni verlaat Dekker Brussel al weer — Tine bleef met de kinderen in Brussel, doorgaans in armelijke omstandigheden, maar altijd verlangend naar samenzijn met hem — samen „eten en drinken", zooals het in den Havelaar heet. Dekker was meestal in Amsterdam, omdat hij daar „vrijer" was — soms een paar dagen in Rotterdam of in den Haag. In Amsterdam woonde zijn zwager Abrahamsz; zijne zuster Catharine was gestorven, Abrahamsz hertrouwd; doch uit het eerste huwelijk waren 4 kinderen: Catharina, Sietske — naar hare grootmoeder zoo genoemd — Anna en Theodoor. Die Theodoor is het „lieve neefje," de latere zoo deftige Dr. Th. Swart Abrahamsz, die de „ziektegeschiedenis" geschreven heeft. En Sietske is de latere mevrouw Wieneke, wier zoon ook al eene studie over Multatuli heeft geschreven, in navolging van zijn oom Theo.

Over zijn verhouding tot Sietske willen we nu spreken. „Één méér!" placht Tine te zeggen, zeker er bij denkend „of minder schaadt weinig."

IV.

Tine hield niet van Sietske; ze kende haar van de Buthe, waar ze haar had ontmoet bij Jan. Hare hoofdgrief schijnt geweest te zijn, dat Sietske naar Tine's smaak te hartstochtelijk was en te bazig. Zij was 18 jaar, toen zij haar beroemden oom leerde kennen. Dekker kwam in haars vaders huis als een „genie" binnenvallen, om eens een scheepsterm te gebruiken. Abrahamsz was een eenvoudig, degelijk man, die zijn dagelijksch werk deed en eenvoudig weg leefde; zijne tweede vrouw schijnt eene soort van Martha de Harde geweest te zijn, eene schommel, nogal bazig en ruw, maar goedhartig. De kinderen werden streng opgevoed en in de plooi gehouden. Dat scheen tamelijk wel gegaan te zijn, tot opeens de „tuchtelooze" oom binnenviel en het heele huis in opschudding bracht.

Sietske was een intelligent meisje, niet mooi, maar met een gelaat vol uitdrukking en eene lip, die oom in verrukking bracht. Zwager Kees en diens vrouw interesseerden Dekker in het minst niet, hij hield zich dus bezig met de nichtjes en vooral met Sietske, wier hartstocht

haar tot oom dreef. Altijd met het heerlijke paradijsleven voor oogen, paradijsleven met een Arabischen tint, toetste hij het gebonden fatsoenleven der menschen in onze maatschappij aan de goddelijke sans-gêne van wetenschappelijk hoog ontwikkelden, die zich zouden kunnen overgeven zonder beperking aan de loutere aandoeningen der ziel, loutere genietingen zonder verzadiging — en de vergelijking viel niet ten voordeele van het fatsoen uit. „De roeping van den mensch is mensch te zijn" — als er iets dat mensch-zijn in den weg staat, moet dat vernietigd, ten minste verwijderd worden en niet de mensch vervormd. Het meisje moet vrouw worden, moeder, dat is hare roeping, en zij moet zich geven kunnen aan wien ze liefheeft. Ze *kan* dat ook, als ze maar moed heeft en hoog denkt en ruim gevoelt. Men maakt haar wijs, dat eerbaarheid eene deugd is en moederzijn schande — dàt is schande. Eerbaarheid! — ja — maar hare eerbaarheid gaat niet verloren, als ze zich overgeeft aan hare liefde. Die deugd is onecht, zooals alle maatschappelijke deugden: wat godsdienst heet, is godslastering, wat recht heet, is onrecht, vroomheid huichelarij, mild-

dadigheid speculatie — alles, alles is verdorven, verrot. Er is een Hercules noodig, om den stal te reinigen — en die zal ik zijn, ik, Multatuli — die geen vliegen-reddende dichter ben, geen schriftgeleerde, maar een Machthebbende, hebbende de macht den mensch op te voeren ver boven het stof. Excelsior, Excelsior! — de roeping van den mensch is mensch te zijn! —

Zoo moet het refrein zijn geweest van het lied, waar Sietske in koortsige opgewondenheid naar luisterde. De familie Abrahamsz wordt ongerust; Tine wordt bang; Sietske gelooft en biedt zich aan in heilige extase.

V.

Dekker heeft grootsche plannen. Liefdeshistories geven hem inspiratie — zelfs de Saïdjah-vertelling zou hij niet hebben kunnen dichten zonder de inspiratie van eene café-chantant-zangeres te Brussel. „'t Romantische, 't avontuurlijke vuurt mij aan, en burgerlijke braafheid doodt me", schrijft hij aan Tine.

Onder deze liefde voor Sietske liepen nog tallooze „amourettes" door — maar „die hadden

niets te beduiden", bericht hij Tine. Maar Tine wordt het eindelijk *te* „kras" — ze wordt jaloersch, ze wenscht 18 jaar te zijn, om hem te binden, — ze wil eindelijk van al die verhalen niets meer weten, het kan „haar niet meer schelen."

Abrahamsz en zijne vrouw worden onkundig gelaten van de ware verhouding tusschen Sietske en Dekker; hij moet oppassen in hun gezelschap „geene ideeën te zaaien", dus hij doet zoo braaf en fatsoenlijk mogelijk, en Sietske „heeft hij in den waan gebracht, dat oom en tante Tine boven een gewoon huwelijk stonden."

Oom en tante bezig ik maar, Sietske noemt hem „Dek", zooals zijne kinderen en alle intimi.

Tine's afkeer van Sietske weet hij te breken, hij weet haar zelfs over te halen tot het schrijven van hartelijke brieven aan hare nicht; maar voortdurend waarschuwt zij hem, toch voorzichtig te zijn, toch aan de gevolgen te denken, toch te beseffen, wat er van hen worden moest, nu al zonder brood en kleeren, als eens — —. Ze durft er niet aan denken: Sietske heeft gezegd, dat zij Dek behoort, naar ziel en lichaam, onvoorwaardelijk. Eindelijk wordt hij ook ang-

stig, maar hij kan niet meer terug, eerst heeft hij ze zoo ver gebracht en nu zou hij den braven Hendrik uit gaan hangen, neen, dat gaat niet, er moet dan maar van komen wat er wil. Sietske behoort hem — ze is intelligent, hartstochtelijk, geheel „gedevoueerd", trouw; hij heeft haar benoemd tot zijne secretaresse, zij zal dienst doen aan zijne krant, ze zal er in schrijven, regeering en maatschappij zullen het onderst boven, dan zal de dag der overwinning er zijn, dan zal Sietske naast hem staan in den heerlijken glans van den nieuwen dag, en Tine zal er ook zijn, en de kinderen, en Eugenie en Hortense, en Ottilie, en zooveel anderen — van Cateau hooren we geen woord meer. Die was uit den kreits geslingerd.

Excelsior, excelsior! de roeping van den mensch is mensch te zijn! —

VI.

Maar Abrahamsz vond, dat het verkeerd liep, en Sietske werd opgesloten. Ze mocht een heelen tijd niet uit, en Theodoor, die voor postillon d'amour speelde, werd naar eene kostschool

gezonden. Wel wist Dekker nog correspondentie met Sietske te houden, door tusschenkomst van den boekhandelaar Meyer op den Vijgendam, waar hij zijne briefjes ter afhaling deponeerde; en soms zelfs gelukte het hem nog met Sietske te wandelen, doch de mindere ontmoetingen brachten geene wanhoop en schijnen hem niet ongelukkig te hebben gemaakt.

Tine's onophoudelijke raadgevingen en waarschuwingen hadden toch waarschijnlijk eenigen invloed — vooral nadat Sietske eens schijnt geaarzeld te hebben. En we weten, dat was voldoende voor verkoeling. Hij raadt haar aan, op zeker oogenblik, voorzichtig te zijn en Sietske luistert naar hem. Toen werd hij natuurlijk boos en heeft haar „ten slotte gezegd, dat hij haar loopen liet." — Sietske moet het niet doen voorkomen, of zij zich geeft, om hèm een plezier te doen, neen, het moet haar hoogste genot zijn zich om zich zelfs wil aan hem te geven. Hij was boos. „Welnu, Siet verklaarde, dat zij mij wilde toebehooren, zoodra ik begreep, dat ik voor haar zorgen kon enz. Ik zag daarin volstrekt geen kwaad. Maar als ik nu iets opmerk, dat ik flauw vind, dan schrik

ik terug, want dan zie ik in, dat zij, nu al flauw zijnde, later geheel zal omslaan en mij beschuldigen misbruik te hebben gemaakt van hare jeugd."

Sietske heeft wel berouw over hare weifeling, „maar ze schijnt toch eenigszins precieser te worden in hare uitingen. Ze verklaart hem naar lichaam en ziel geheel te willen toebehooren, *als hij dat vraagt.* En „Everdine moet er geen verdriet van hebben."

De Everdine in abstractie weet Dekker hoog te houden, altijd en overal. Als hij aan Tine denkt, zonder haar te zien, als zij ver weg is, reageert zijne ziel en toovert hem iets reins en verhevens voor oogen onder de beeltenis van Everdine — en dáárvan vertelt hij dan. Ieder vraagt hem het eerst naar Tine, hoe *zij* 't maakt en Max, en hij wordt niet moede van haar te vertellen, en hij vraagt Tine toch aan de menschen veel goeds van hem te schrijven; allen boezemt hij veneratie in voor Tine, ook Sietske.

Tine schrijft haar „vooral niets excentrieks te doen" — maar 't is haast niet te laten. Thuis wordt ze uitgemaakt voor „gemeene meid" — en oom Koo en hare stiefmoeder hebben overal

rond verteld, dat ze zoo half en half eene lichtekooi is. Het heele huisgezin is in de war en Tine haakt er naar, Sietske bij zich in Brussel te hebben, en Dek wou dat ook — maar het *geld*! Eerst moeten ze zeker weten voor haar te kunnen zorgen; die aarzeling van laatst heeft toch iets wijzer gemaakt. — —

Doch Abrahamsz heeft waarschijnlijk ten slotte gewelddadige maatregelen genomen. Ten minste na September '61 hoorden we van Sietske niet meer, dan van „een nichtje", dat hem aanhangt en „van huis" wil, of van een „nichtje", dat hem zoo nu en dan opzoekt — als dat nichtje blijkbaar dienst moet doen, om een ander tot navolging te prikkelen. De eeuwige en „onveranderlijke" liefde bleek *éphémère*. Dekker was in staat gesteld eene poos naar Brussel te gaan, eindelijk, eindelijk. Zien wij de zaak goed in, dan is dit niet geschied op Tine's herhaald en herhaald aandringen; ook niet door zijne altijd herhaalde behoefte om met Tine samen te zijn; ook niet door Tine's verwijt, dat er eens een tijd *was geweést*, dat hij haar liefhad; maar alleen door teleurstelling. De laatste maanden van '61 bracht Dekker in Brussel door bij vrouw en

kinderen; hij schreef daar de brochure over „Vrije arbeid in Ned. Indië."

In Januari '62 keerde hij naar Amsterdam terug. — Waar was Sietske? waar? — *Zij* was gemetamorphoseerd in dat „*nichtje*". — Twee maanden later, in April '62, had Mimi haar vervangen. Een nieuw hoofdstuk van den roman begint. — Tine met de kinderen bleef altijd alleen met de kinderen in Brussel. —

HOOFDSTUK V.

MIMI.

I.

In „Vrije arbeid" had Multatuli zijne „Ideën" aangekondigd. Begin Maart 1862 verscheen de Eerste aflevering, aanvankelijk vrij spoedig door andere gevolgd. — Multatuli bevond zich toen in Amsterdam, Tine met de kinderen nog altijd in Brussel. Zij is daar gebleven tot het voorjaar van '66, zooals later blijken zal. In het voorjaar van '62 waren de omstandigheden vrij gunstig: Meyer, de uitgever — eigenlijk heette de uitgever d'Ablaing van Giessenburg, Meyer was maar de firma; wenschelijk ware het voor den alouden naam van den heer van Giessenburg, dat hij eeuwig onder de Meyers verborgen ware gebleven! — die uitgever dan had geen geld, om Dekker voor te schieten, en ze gaven de Ideën voor gezamenlijke rekening uit; maar

Dekker hield voorlezingen te Amsterdam, die eerst heelwat beloofden. —

Wie nu tusschen '62 en '80 niet tot het jonge Nederland behoorden, zoowat tusschen de 18 en 30 jaar in, kunnen zich niet meer den indruk voorstellen, die Multatuli's Ideën op de toenmalige opkomende generaties gemaakt hebben. Latere letterkundige historieschrijvers zullen zeker heelwat „bouwstoffen" voor hunne kroniek vinden en ik zou gaarne hebben, dat deze door mij geleverde daarbij behoorden. Ik zal maar spreken van wat mij heugt uit mijn eigen kring.

Eene schets van wat er omging in Nederland, onder den invloed van Scholten, Huet c.s. — van het geestelijk leven vóór Multatuli — ware wenschelijk, ja, maar vordert tweemaal zooveel ruimte, als waarover ik beschik.

In '73 nog preekte onze dominee over „Den Opperste der Duivelen" en zei daarmee Multatuli te bedoelen: zijne eigen dochters hadden de Ideën onder haar matras verborgen en lazen ze 's avonds op bed bij een kaarsje. Jongelui verborgen ze onder in hunne koffers, als ze in gemeenten woonden, waar dominee of pastoor op de „Multatuli-jacht" gingen. Op kransjes van jonge

dames — zoo tusschen de 17 en 20 jaar — had ieder een exemplaar van de Génestets Dichtwerken voor zich, waar niemand in las; maar ééne las voor uit Max Havelaar of de Ideën of de Minnebrieven. Zoodra ze overvallen werden, werd een-twee-drie het verboden boek weggemoffeld.

Volgens eigen ervaring, strookend met de getuigenis van zoovelen, kreeg de wereld een ander aanzien voor mij en ons, nadat we Multatuli's werken hadden gelezen: de boomen waren anders, en het licht en de wolken; wat uit sleur zoo maar voor heilig was doorgegaan, was niet langer heilig of eerwaardig; tranen werden er gestort onder het lezen van Saïdjah's treurspel; het gebed van den Onwetende werd inderdaad ons dagelijksch gebed, verdringend alle andere; we voelden ons bekoord door het Katholicisme, zooals het zich uit in zijne onnoozele naïeviteit na het verhaal van St.-Vierge; we vonden het natuurlijk, dat Köhler op Atjeh sneuvelde en dat alles daar mis liep; Tine vereerden we met oprechte devotie, Max was onze vriend, over wien we als redders hadden te waken. Het slot van den Havelaar, de sprookjes

van gezag, de Kruissprook vooral, de inleiding tot de Ideën, de toespraak tot Duymaer van Twist: Ik roep u op Albertus Jacobus enz., de aanspraak tot de hoofden van Lebak, kenden we allen van buiten, wij meisjes en jongens. Al wie tegen Multatuli fulmineerden, lieten we uitrazen met minachting — wij vergoodden hem en konden niets *onreins* van hem gelooven. Of die invloed nu nadeelig werkt of niet, beslis ik ik niet, maar dat die invloed zedeloosheid in de hand heeft gewerkt, spreek ik tegen. Wie ik toen gekend heb, die met mij Multatuli vereerden, waren allen diep doordrongen van hoogen ernst en wat er voor vaags en rommeligs had gegolden voor godsdienst in ons, werd weggevaagd als met één keer en ons geloof in hem verving den verdwenen godsdienst en was voor ons oprecht gemeende en diep gevoelde religie. Inderdaad zagen wij hem als „martelaar" en achter hem, wat verder, maar in dezelfde lijn, den martelaar van Golgotha, Jezus Christus. Als discipelen van dezen jongeren Meester verwachtten wij spoedig het Godsgericht van den jongsten dag.

II.

Om de Ideën-afleveringen waren omslagen, waarop Multatuli met zijne lezers correspondeerde. Op het omslag van de 3de aflevering stond o.a. dit: „Ik verzoek dringend, dat de zeer geachte schrijfster van een brief uit den Haag mij haar adres opgeve. De initialen wil ik niet noemen. Ik bedoel den brief, waarin voorkomt: „ja, uwe geschiedenissen van gezag zijn troosteloos, maar toch zijn er dingen, die nog veel, veel treuriger zijn." De brief is al maanden oud. Ik had redenen om dit verzoek niet eerder te doen, *maar nu dring ik vriendelijk daar op aan.* Zij zelve kan begrijpen, dat ik haar iets te zeggen heb."

De schrijfster van dien brief was mejuff. M. Hamminck Schepel. Haar vader, majoor bij 't Ned. leger, weerde Multatuli's geschriften uit zijn huis, maar Mimi — zoo zal ik haar maar noemen — las in 't geheim toch zijne geschriften. Daar ging het als overal: Multatuli was niet te keeren. Op de catechisatie bij dominee Zaalberg — die toen zooveel beroering in den Haag bracht — ging ook Marie Anderson; die las

Multatuli en bezorgde ook zijne werken aan mejuffr. Schepel, hare vriendin. Mimi gaf aan Multatuli Marie's adres op en weldra speelt Marie, met zeldzame zelfverloochening, voorkomen bewust voor postillon d'amour. Sietske is de belangstellende „nicht" geworden — en legt hare functie van „secretaresse van Insulinde" neer.

Den 28sten April '62 begint de eigenlijke correspondentie tusschen Dekker en mejuffrouw Hamminck Schepel. Den 4den Juni bevindt Multatuli zich in den Haag en logeert daar al heel spoedig bij zijn broer Jan, die toen in het Willemspark woonde. Na het vertrek van Jan naar Indië, November '62, keert Dekker naar Brussel terug, hoogstwaarschijnlijk uit moedeloosheid, zooals gewoonlijk. Hij laat het Henry de Pène vóór in den Havelaar zeggen, betuigt het zelf meermalen, dat hij alleen naar „huis" ging, als hij geen raad meer wist. Er bestaat echter een hemelsbreed onderscheid tusschen de theorie van de Pène en de practijk van Multatuli. Dekker gaat *niet* naar huis uit teleurstelling, om het verijdelen zijner grootsche plannen, *niet* om eene laffe wereld, welke hem miskent, neen — Dekker gaat naar „huis" als zijne „liefde" onge-

lukkig is of dreigt te worden. En zóó had de Pène het niet bedoeld. Vandaar dan ook, dat de Pène hem later heftig aanvalt.

Dekker ging dus naar huis in Brussel en bleef daar tot het begin van '63. Toen gaf Charlotte de Graaff, die nu bij Tine woonde, hem een paar duizend gulden, al wat zij had. In het begin van Maart is Dekker weer in den Haag, eerst in het Hôtel der Nederlanden, later bij den heer Hotz aan huis, den eigenaar van de fabriek „De Prins van Oranje." Mimi had hem in kennis gebracht met de familie Hotz. Het heette, dat Dekker daar zoowat in betrekking zou zijn, maar in werkelijkheid bleef hij daar om Mimi. In het begin van Juli '63 verhuisde majoor Hamminck Schepel naar Amsterdam, — of hij daar geplaatst was of gepensionneerd, dit weet ik niet. Misschien ook had er de dood van zijne reeds lang ziekelijke of zieke vrouw eenigen invloed op.

In het begin van '64 bevindt ook Dekker zich weer in Amsterdam — Mimi was in het najaar van '63 naar Duitschland gegaan en van daar naar Genève, vervolgens naar het zuiden van Frankrijk, waar ze gouvernante werd. Doch

lang is ze daar niet geweest, waarschijnlijk in het najaar van '64 is Mimi naar Brussel gegaan en heeft haar intrek genomen bij Tine — echter tegen „betaling."

Want al dezen tijd woonde Tine met de kinderen te Brussel.

III.

Evenals Eugenie, als Charlotte, als zoovele anderen, werd ook Mimi door Tine hartelijk ontvangen. — — Zeker heeft Tine geweten, dat haar man „dol verliefd" was op Mimi, doch of zij de *ware* verhouding kende, durf ik niet zeggen; ik vrees van niet, want de ware verhouding trachtte Dekker voor ieder verborgen te houden: voor majoor Schepel, voor Kallenberg van den Bosch, voor Marie Anderson, voor de familie Hotz, voor Busken Huet, — voor zoover we weten voor ieder. En ofschoon hij veel, heelveel aan Tine schreef — we zagen het reeds herhaaldelijk! — bestaat er toch reden, om zooveel openhartigheid te mogen betwijfelen, als er noodig is, om de volgende regels, aan Mimi geschreven den 5^{den} Augustus '63, aan Tine te durven mededeelen: „Maar ik wil niet,

dat je zult voorbijgegaan zijn op deze aarde, zonder dat er iets van je overblijft, iets van uzelve. Meen niet, dat ik je eer (naar de wereld) ligt tel. Maar ik kan niet verdragen, dat zoo'n heerlijke bloesem geen vrucht dragen zou. Òf ik zal macht hebben, om de zeden en de begrippen te veranderen, òf als er trouwerij noodig is voor die zoogenaamde eer, goed, dan zal ik 't Everdine zeggen, en zij zal zeggen, dat ze eer genoeg heeft, om die van de wereld te missen, en mij in staat te stellen tot de vrijheid, die er noodig zal wezen, om u moeder te maken van mijn kind, zonder schande."

Dit wil zeggen: ik zal Everdine vragen, zich van mij te laten scheiden, als het anders niet kan, omdat *ik* het noodig vind, jou moeder te maken. Zoo schreef Dekker toen aan Mimi; — we kennen dus dadelijk de ware verhouding. Om zoo ver te komen, was er voor *hem* niet veel noodig geweest. Voor ieder, die ingewijd is in Multatuli's leven, is het duidelijk, dat hij in den eersten brief den besten aan Mimi aan lichamelijke gemeenschap denkt. Hij schrijft haar, 28 April '62, o.a.: „Liefde is behoefte om te geven en te ontvangen. — — — — — —

Ik begreep u heel goed, ge zondt uw hart! O, eens, vooral, waar ik zoo iets zeg, bedoel ik niets, dat — — — neen, 't zou gek zijn dat uit te leggen aan u. Ik bedoel nooit iets ordinairs."

Onderwijl héeft hij het uitgelegd en Mimi heeft hem volkomen begrepen en in haar is het vuur der jeugd aangeblazen. Zulk een Catsiaansche manier van schrijven is erger dan de uitlegging. Dekker begreep dat volkomen! — En hij dacht wèl aan dat *ordinaire* — dat hij trouwens volstrekt niet ordinair vond, mits er liefde bestond tusschen man en vrouw, of 't mannetje en 't wijfje. En de liefde werd opgewekt door de aandoening — immers altijd als er aandoening is, behoefte aan lichamelijke gemeenschap, komt de liefde te hulp, om de gemeenschap te wettigen. —

Op het oogenblik, dat hij zoo schreef aan Mimi, had hij, behalve de tallooze amourettes van minder beteekenis, waarover hij zelf spreekt, om zich verzameld in intiemere betrekking: Sietske, Marie Anderson, Charlotte de Graaff, Laura Ernst en Mimi — die vormden zijn staf, de „Kinderen van Insulinde." Nog altijd leeft de Napoleon in hem, al huldigt hij thans de

organisatie van den Koning van Dahomey. Maar aan geen harer, noch vroeger aan Cateau, noch aan Everdine, noch — vermoedelijk — aan Sietske, — maar Sietske heeft zijne brieven en andere brieven, die ze als secretaresse van hem bezat, op zijn verzoek vernietigd, toen ze aftrad als geheimschrijfster — heeft hij ooit zoo hartstochtelijk geschreven als aan Mimi. Inderdaad schijnt hij op háár verliefd, zoo zelfs dat geene aarzeling van haar hem haar van zich doet stooten — wat anders had moeten geschieden volgens de wet zijner gewoonten. —

IV.

Mimi echter heeft wel degelijk geaarzeld en zich aan het *ordinaire* geërgerd.

Ze heeft hem „afgeschreven." — *Hare* brieven zijn niet uitgegeven, wat heel jammer is; uit *zijne* antwoorden moet opgemaakt worden, wàt zij schreef. — Toen ze hem voor 't eerst schreef, was zij al onder den indruk van zijn geest. Zij was niet tevreden geweest met wat hare omgeving en de wereld haar gaven, haar geest en haar lichaam waren eigenlijk uit het fatsoenslijf gegroeid — maar ze deed, alsof 't wel ging, en

papa en de wereld merkten het niet op. Daar kwam Multatuli! De Minnebrieven vooral grepen haar aan en sleepten haar mee in wonderlijke bekoring, als Thugather naar „de overzijde van 't meer — — —".

Zij gevoelde het juist zoo, als hij 't beschreef, wat ze er van begreep ten minste. Vooral zijn afkeer van conventie, dat doodstellige in de maatschappij, dat dorre geredeneer over godsdienst, dat enge liefdelooze veroordeelen van ieder, die de conventie verbrak — ze had het nooit durven zeggen, maar zoo dikwijls gedacht. Een schrijver als Dekker, die zichzelven geeft — want dat deed hij! al lazen de menschen niet goed! — vindt altijd aanhang, omdat hij zegt, wat door vele tijdgenooten wordt gevoeld: door hem spraken velen. Zij noemde hem groot! — Aan antwoord van hem dacht ze niet, ze durfde er ten minste niet op hopen. Er waren er zooveel, die hem schreven.

In zijne *brieven* is de mensch doorgaans ook de auteur; in zijne werken tracht de mensch zich gewoonlijk te vermommen. In zeker opzicht dus is de uitgave der brieven te loven.

Na maanden wachtens komt er antwoord. Hij

schreef: „Ik had redenen om dit verzoek niet eerder te doen." Die redenen waren: hij had haar brief misschien gelezen, misschien niet eens, maar hij was vervuld van Sietske, van zijn verlies. Hij was mismoedig naar „huis" gegaan. Zijne wederkomst te Amsterdam bracht hem in een maalstroom van aandoeningen — en pas na langen tijd had hij oor voor hare klacht, gevoel voor hare bewondering. En zijn eerste antwoord maakt haar „dronken". Hij spreekt van zijn verdriet, verheerlijkt Tine en opent haar de gelegenheid al hare bewondering, hare geestdrift voor zijne mooie wereld en hare bekommernissen te zeggen. „Heb geen anderen godsdienst dan goed-zijn voor ieder *òm* U om mijnentwil." Zoo sprak Jezus, de Heiland, in wien Mimi geloofde. Wat wonder, dat zij „hare bekommernissen wierp op" hem, die sprak als Hij — — —!

Maar ze wou toch eerst zoo graag weten, of die praatjes omtrent hem waarheid bevatten? Hij verdedigt zich: 't is laster. Hij stelt haar in staat, ieder tegen te spreken, die hem belastert, en tevens, om de feiten, in den Havelaar medegedeeld, te bewijzen. Waar Tine is? — Tine is in Brussel: „Tine is een engel. Mijn

beste Eduard is nu 8 jaar en Nonnie 5. 't Zijn lieve zachte kinderen. Je zult ze kennen." Als Mimi in gewonen zin verliefd is, kan ze het Tine gerust zeggen. — Kort daarop ontmoeten ze elkaar in den Haag en nu blijkt haar zonneklaar, dat hij méér begeert dan haar hart. Tine is geen bezwaar: daar is voor gezorgd. Tine is een engel en, evenals hij Sietske „in den waan" gebracht heeft, dat hun huwelijk geen gewoon huwelijk is, zal hij ook Mimi dit doen gelooven. En dat huwelijk van Tine en Dekker wàs ook geen gewoon huwelijk; maar 't ongewone zat in hèm.

Wilde hij dan met Mimi een gewoon huwelijk? — Of ook zoo'n ongewoon? Hij had vele vriendinnen zooals zij, dit wist ze al.

Wat wil hij dan? — Ze begreep het. Mag ik dat doen? — dat vroeg zij zich zelve consciëntieus af.

V.

En haar antwoord was ontkennend. Zij mocht haren ouders dat verdriet niet doen; ze mocht hare zieke moeder niet van verdriet doen sterven. — Het moest uit zijn; ze schreef het

hem. — Hij verzet zich, maar moet eindigen met te berusten, al kost dit nog zoo'n moeite. Zij zendt haar portret — „als meisje, dat hij liefheeft, geeft hij haar op. Als kind van Insulinde geloof ik u niet te mogen opgeven." — „De naam Insulinde representeert voortaan mijn algemeen streven, als Nazareth het Christus-idee."

Mimi heeft toegegeven aan haar plichtsgevoel en wil hem niet meer ontmoeten noch schrijven. Dekker is naar Brussel gegaan — omdat zij hem „afgezegd" heeft. Charlotte de Graaff geeft hem haar geld en dan keert hij naar Holland terug om aan zijne Ideën te gaan werken. Heel spoedig al drijft hem zijn hart naar Den Haag; hij neemt zijn intrek bij Hotz. Mimi schijnt te meenen, dat ze hem nu wel weer eens schrijven kan en ontmoeten. Ze gevoelt zich volstrekt niet ongelukkig; ze vindt het prettig haar plicht te doen. Ze wil hem liefhebben, zeker, zooals vroeger, hem den grooten man — niet anders, niet meer.

Maar dat kan hij niet verdragen. Dan zal zij de familie Hotz vermijden. Dit doet ze wel niet strikt, maar ze tracht het toch te doen. Totdat haar vader achter Dekker's verblijf komt

en van de heimelijke ontmoetingen daar verneemt. Dan verbiedt hij Mimi Hotz te bezoeken en schrijft mevrouw Hotz een heel boozen brief. — Mimi gehoorzaamt en vindt dat gehoorzamen „aangenaam." Hoogst waarschijnlijk zijn al hare aandoeningen en al haar lijden — want ze leed! — weer te geven en te verklaren door deze woorden: ik heb hem lief, zoodra ik màg, zal ik hem toonen, hoe lief ik hem heb, maar nu mag het niet. —

In deze droeve dagen overleed ook hare moeder: Mimi's strijd moet zwaar zijn geweest, hare smart diep, hare geestkracht zeldzaam.

Aan Tine werd gedacht als aan een „engel."—

Midden '63 verhuisde Mimi naar Amsterdam, den 27sten Juli. Maar vóór er veertien dagen verstreken zijn, heeft ze „in de Munt op zijn schoot gezeten."

VI.

Zij heeft aan dat *ordinaire* niet willen toegeven en hem heeft ze beheerscht. Heel duidelijk was van het begin af zijn hartstocht, maar zij heeft hem aan zijn woord gehouden „nooit aan het ordinaire te denken" Eerst den laatsten

Juni '63 durft hij haar schrijven: „Geen omweg, ik heb je lief, en ik heb je ook zinnelijk lief, ziedaar! Wees jij nu boos en stoot me terug, maar bedenk, dat ik goed gestreden heb en altijd anders heb gehandeld dan die passie ingaf." —

Waarschijnlijk is Mimi hierover heengegleden, of heeft ze er zich met een enkel woord afgemaakt. Ze is hem volkomen blijven vertrouwen en heeft de kracht gehad toe te geven aan zijn dwang, om haar op zijne knieën te mogen hebben. — Langzamerhand echter wordt de hartstocht geheel de baas; als Faust rust hij niet, vóór zijne liefde geheel vermeesterd is. Er is sprake van, dat Mimi een arm kindje tot zich nemen zal uit medelijden. Maar dit wil hij niet. „Maar jij 't tot je nemen? Neen, Mimi! Je moogt je niet overgeven aan halfheid, waar je rijke natuur aanspraak heeft op 't geheel. Ik wil, dat jijzelve een kindje hebt, ziedaar!" —

Mimi wordt boos, of bedroefd: „'t Maakt me bedroefd!" schrijft ze.

En het antwoord van hem daarop is karakteristiek: „Mimi, hierbij de brieven van mevrouw B. terug. Ik verzoek je zeer ernstig je papa geen verdriet te doen. Uit uw brief van gister

zie ik duidelijk, dat het niet mag. De eenige oorzaak, die 't wettigen zou — *liefde n.l.: ze had geaarzeld!!* — bestaat niet. Gister schreef ik aan Everdine, en meestal over u. Zeker zal zij u schrijven, zend mij dien brief maar en doe je zelf de smart niet aan de stemming te vergelijken, die mij zoo aan haar, en nu zóó aan u doet schrijven. Ik verzoek je niets plats van mij te denken. Ik ben natuurlijk en eenvoudig. Mijn hart is rein en goed, en mijne handelingen meestal ook. Ik geloof niet, dat veel vromen zoo vroom zijn als ik, en waar ik liefheb, ben ik meer dan vroom, ben ik heilig. Neen, ik wil geen offer, juist daarom niet, wijl 't offer is."

Zoo schreef hij den 8sten, maar den 9den was alles weer in orde. Den 10den zouden ze elkaar ontmoeten. Stel je voor, dat Mimi, na zoo'n brief van den 8sten, den 10den huiverig was op zijn schoot te zitten! Dat zou hem verdriet hebben gedaan. Ze moest hem goed begrijpen: „poëzie, liefde, zucht naar 't hoogste, ironie, sarcasme, geest, dagelijksheid, zaken, zwakheid, ijling — — — alles vloeit ineen."

— „O God, o god, dat alles te zamen is de

lange lijn, die er loopt van den zandkorrel tot god, van Sirius tot 'n breikous — — — dat is alles, het alles, de natuur, de copy van 't zijn — — — dat is genie!" —

Tine woonde onderwijl met de kinderen te Brussel — de kinderen vervreemdden van hun vader.

VII.

Zeker kort daarop is Mimi naar Duitschland gegaan en vervolgens naar Genève, zooals ik reeds meedeelde. Volgens een schrijven van Multatuli aan Kallenberg van den Bosch geschiedde dit op zijn aandringen. In het laatst van '64 of heel in 't begin van '65 bevindt Mimi zich te Brussel bij Tine en in Mei '65 is ze secondante aan de Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem.

Dekker had in het najaar van '64 Den Haag verlaten en woonde eenige maanden te Amsterdam in het Bible-hôtel. Hij kon niet betalen en de hôtelhouder verzocht hem weg te gaan. Een paar eenvoudige werklieden timmerden een zolderkamertje in elkaar boven den winkel van d'Ablaing in de Kalverstraat en daar woonde

hij. Hij wilde toen een dagblad oprichten, de zegelwet was juist afgeschaft, en om daar geld voor te vinden, kwam hij op het idee portretten van hem verkrijgbaar te stellen voor *f* 10 en voor *f* 50 per stuk.

Hij dacht, dat het bestellingen regenen zou; hij had een loketje doen maken, waardoor hij portretten en couranten zou kunnen aanreiken. Eene kist stond op een tafeltje; op het deksel van die kist had hij zijn bewijs voor de stelling van Pythagoras met rooden inkt geteekend. — Maar er werden haast geene portretten gekocht, en van de courant kwam niets. Dat was ééne der grievendste teleurstellingen, die hij ooit heeft moeten ondervinden. „Die portretten zijn mijn dood!" schreef hij. — — Nieuwe teleurstelling gaf hem eene bloemlezing, door hem zelven uit zijne werken samengesteld. — Al dit leed werd verzwaard door den altijd meer nijpenden kommer, waarin zijn gezin verkeerde te Brussel. — „Ik ben nog nooit zoo angstig en bezorgd geweest als nu. 't Hart wordt me toegenepen, Kassian Kassian! En de lieve kinderen zijn zoo onbezorgd gelukkig. 't Is donderdag Non haar verjaardag — *de eerste Juni dus* — 't kind droomt

er van. Al kan ik niets koopen, ik zal haar toch wat geven, ik zal schommelen, zoolang ik wat heb. Bij alles noemt het donderdag. „Denk aan overmorgen." " —- Zoo schreef Tine den 8sten Mei, en den 9den: „Ik weet geen raad, hoe alles nog gaat als 't gaat is mij een raadsel. — De bakker wordt lastig. De slager is een afschuwelijke rekening en die houdt zich maar stil. — — — Arme Dek. Als je geld kon krijgen, zou 't dan nog kunnen gered worden? Kassian. Als hier beneden niet betaald wordt, moet ik weg voor dien tijd. Misschien komt alles nog terecht. God geve, 't is al te bitter." —

Maar 't kwam niet terecht. Wel werd het leven daar, door gedeeltelijke betaling, nog gerekt, maar in de eerste maanden van '66, 's daags voor den vervaldag van nieuwe wissels, moest Tine met Nonni vluchten. Eduard wàs al in Amsterdam; die logeerde sinds enkele maanden bij de familie Koning en had daar zijn vader nog herhaaldelijk gezien. Ook Sietske was daar, maar, hoe intiem ook, meer dan het „lieve nichtje" was ze toen niet. —

Op een avond nu kwam Dekker daar en vertelde zijn wedervaren in den schouwburg van

Duport. Hij had een paar lui in het gezicht geslagen, die eene arme zangeres uitlachten, terwijl haar zoontje het hoorde. Ieder vond zijne houding heerlijk, behalve de kleine Eduard. Die zei: „Dek bemoeit zich ook altijd met dingen, die hem niets aangaan!" —

Voor dat klappen uitdeelen werd Dekker eenige maanden later vervolgd en bij verstek veroordeeld tot 2 maanden gevangenisstraf. Hij vluchtte naar Duitschland, in het voorjaar van '66.

Tine, gevlucht uit Brussel naar Amsterdam, bewoonde nu dat zolderkamertje en at „op krediet" met Nonnie in „De Oude Graaf." — Op den eigen dag, dat Multatuli tot 2 maanden gevangenisstraf werd veroordeeld en doodarm naar Duitschland vluchtte, voegde Mimi zich te Keulen bij hem. Na dezen dag zijn ze samen door het leven gegaan, Multatuli en Mimi. Soms nog wel tijdelijk gescheiden, maar eigenlijk toch te zamen. —

Tine reisde, daartoe door Potgieter en van Vloten in staat gesteld, naar Italië met Eduard en Nonnie — het „koningskind" met zijn zusje. —

Later is het gezin nog bijeen geweest — doch dat verhalen we in een volgend hoofdstuk.

HOOFDSTUK VI.

TINE.

I.

Met Tine's vlucht van Brussel naar Amsterdam en van Amsterdam naar Milaan eindigt het vorige hoofdstuk. Van deze vrouw echter willen we meer weten, zij heeft aanspraak op onverdeelde belangstelling. Er bleef mij na lang nadenken en altijd inniger en inniger medegevoelen van wat haar lot is geweest alleen deze keuze over: Everdine is stomp van gemoed en hoofd geweest — òf ze heeft nameloos veel geleden en hare eenvoudige zielegrootheid verdient eeuwige bewondering. En wat na dat òf volgt, is thans mijne overtuiging.

Eens heb ik, in den tijd, toen veel mij onbekend was van deze tragedie, tot eene der „vrouwen" van Multatuli gezegd: „Is Tine misschien door Multatuli ook met dichterlijke

TINE.

vrijheid gekleurd? *Is* Tine uit zijne werken wel *de* Tine?" — en op mijne eerste vraag ontving ik een knikje met een goedig lachje tot antwoord, en op mijne tweede hetzelfde met een hoofdschudden. In hare eigen woning te Brussel, waar soms drie of vier „vereersters" te gelijk resideerden, zijn haar meer dan eens vreeselijke dingen gezegd; men zag er b.v. niet tegen op, haar toe te voegen: „Jou huwelijkscontract beduidt niets, wij zijn net zoo goed Deks vrouwen —." Dat was eene stem uit de lijfwacht, het „legioen, dat straks zou geordend worden."

Tine zweeg. Nu zou men kunnen meenen, dat zij in beginsel de „veelwijverij" goedkeurde en dan zou er voor haar zwijgen en verdragen geene bijzondere zielskracht zijn noodig geweest, hoogstens had zij dan wat oostersche jaloezie te overwinnen gehad en te denken, dat zij niet langer de favorita onder de sultanen was; maar zij keurde in beginsel de polygamie *niet* goed. Toch heeft ze in alles berust en in zijne liefde geloofd tot — — — het einde? Als ze over Dek sprak, bleef er liefde in hare stem tot het einde, ja — maar ze was op het laatst van haar

leven toch anders dan vroeger. Toen ze voor de 2de maal vluchtte, in Mei 1870, uit den Haag naar Padua, was er iets in Tine geknakt. —

Uit Amsterdam, zoo zei ik, was ze naar Italië gegaan; doch in Februari '66 was Tine met de kinderen uit Italië naar den Haag gekomen. Rochussen had door bemiddeling van Heemskerk gratie voor Douwes Dekker weten te verkrijgen van den Koning, en zoodoende kon Dekker weer in ons land komen, zonder gevaar voor gevangenisstraf. Want dáárvoor was hij in het begin van '66 gevlucht. Mimi had eene erfenis gekregen van enkele duizenden guldens en nu werd er in den Haag eene ménage à trois ingericht.

Dit heeft tot Mei 1870 bestaan; toen kòn Tine niet langer. Ze ontvluchtte, met de kinderen. Dekker was toen in Mainz; zijne vrouw is daar een nacht stil geweest en wou met geweld hem opzoeken; hem voorbijvaren was haar nog te sterk. Maar de kleine Max, toen een jongen van 16 jaar, verzette zich daartegen en sloot de kajuit van de boot en verborg den sleutel. Dit heeft Dekker nooit geweten.

Sinds dat verblijf in den Haag echter was er

iets geknakt in Everdine's ziel; de laatste jaren van haar leven zijn wel de smartelijkste geweest! — Ze is te Venetië gestorven, den 13 September 1874. —

II.

Op 13 dagen na was ze 55 jaar: den 26sten September 1819 was ze te Antwerpen geboren.

Haar grootvader was baron H. L. van Wijnbergen; zijn naam, zoo vertelt Multatuli ergens, staat op het voetstuk van den Leeuw te Waterloo: hij was Ritmeester bij de huzaren en is bij Quatre-Bras gesneuveld. Diens zoon, C. F. J. van Wijnbergen — Everdine's vader — heeft bij Quatre-Bras een slag op het hoofd gekregen, ten gevolge waarvan hij jaren lijdende is geweest en nog betrekkelijk jong is gestorven. Everdine en hare zusters Henriëtte en Sophie bleven onverzorgd achter, als weezen, want hare moeder was vroeger al gestorven, te Breda. De grootmoeder, mevrouw de douairière van Wijnbergen—Kleinhoff, nam de kinderen tot zich; ook twee ongehuwde dochters had ze nog bij zich, E. en W C. van Wijnbergen. Aanvan-

kelijk woonden ze te Wijk-bij-Duurstede, later te Wageningen. In het jaar '34, dus toen Everdine 15 jaar was, werd ze op de kostschool gedaan van juffrouw Scheffer te Hasselt, waar ze zekere diensten had te verrichten, waarvoor ze zelve gratis mocht inwonen en ook onderricht ontving. Drie jaar later, in '37 of in het begin van '38 nam de heer van der Hucht Everdine in zijn gezin op; de heer van der Hucht was haar achterneef en de toeziende voogd der weezen. Deze heer van der Hucht nam Tine en hare zusters mee naar Indië in de eerste helft van '45. Everdine was dus toen 26 jaar.

Dekker logeerde op Parakan Salak bij Willem van der Hucht, Jans broer. Hij was daar geintroduceerd door zekeren van Heyst en het heimelijke doel van de invitatie als van den bezoeker schijnt geweest te zijn geëmployeerde te worden op dat landgoed. Na zijne terugkomst van Padang, in Augustus '44, bleef Dekker maar wachten en wachten; gedurig werd hem herplaatsing beloofd, maar er kwam niet van. Dit zal zeker oorzaak geweest zijn van zijne neiging, den gouvernementsdienst te verlaten. Van der Hucht had toen plan zijne

onderneming uit te breiden en zeker daarvoor behoefte aan meer werkkrachten. — Zooals ik al gezegd heb, schijnt de heer van der Hucht wat huiverig geweest te zijn Dekker te engageeren, waartoe stellig ook veel zal bijgedragen hebben, dat Dekker nog al hooge eischen stelde. Dekker is altijd zoo innig overtuigd geweest van zijne kracht, *als* hij zich eenmaal aan iets geven wilde, dat hij, vóór hij iets gaf, erkenning en belooning begeerde van wat hij later geven zou, *indien* zijne toewijding werkelijk kwam. Dit was lang niet zeker, ook al was hij eerlijk in zijne belofte, want hij werd gemakkelijk afgeleid van een naastliggenden plicht, door een nog dichterbij liggenden.

Dekker bood zijne diensten aan den heer van der Hucht aan, om de familie in Batavia wat behulpzaam te zijn, welk dienstbetoon werd aangenomen. Zoo leerde hij te Batavia de familie en Everdine kennen. Kort nadat zij te Parakan Salak waren aangekomen, bevindt ook Dekker zich weer daar. Vrede schijnt daar evenwel niet gewoond te hebben. Al dadelijk komen er huiselijke moeielijkheden met Sophie, die wat onhandelbaar schijnt geweest te zijn; de heer

van der Hucht raakt weldra sukkelend; mevrouw van der Hucht houdt blijkbaar niet van Dekker en neemt Everdine zoo nu en dan onderhanden; van Heeckeren van Waliën — ook een neef, die later met Henriëtte getrouwd is — bemoeit zich met allerlei en staat al dadelijk vijandig tegenover Dekker — enz. een heel geharrewar. Dekkers hoogmoed, geboren uit en versterkt door zijne geestelijke meerderheid, was waarschijnlijk oorzaak van veel twist en tweedracht. Wie niet onomwonden en onvoorwaardelijk boog voor zijne meerderheid, stond voortdurend bloot aan zijne snijdende satyre. Daarbij had de heele familie, van Heeckeren incluis, een godsdienstig tintje, zoowat conservatieve femelarij — en Dekker had daar een afkeer van. Ook hij geloofde nog aan God, maar zijn overgang tot het Katholicisme was in zooverre oprecht, als hij een hartgrondigen afkeer had van „protestantsche veelgelooverijen". Al die „overtuigingen" hinderden hem — hij wou één geloof, ééne kerk en had — en heeft altijd behouden — diepen eerbied voor de organisatie der Katholieke kerk: Het was de Napoleon in hem, die de Roomsche kerk bewonderde. — Het is ons al gebleken,

dat ze den 10den April 1846 trouwden en naar Krawang trokken, van den eersten dag af doodarm.

III.

Voor we nu een beeld trachten te vormen van de 26-jarige Everdine, dienen we nog enkele oogenblikken stil te staan bij den enkele maanden jongeren Eduard Douwes Dekker. — Daartoe is vooreerst noodig, dat we een oud geschrift ter hand nemen, van Multatuli ook, maar waaraan weinig aandacht is geschonken. Herhaaldelijk komt hij op zijn verblijf in Natal terug en schrijft dan dingen als dit b.v.: „Op mijn 22ste jaar beloofde ik mijzelf — 't klinkt gek, dat weet ik, maar ik wil je waarheid geven — ik beloofde mijzelf een genie te zijn, die alles wist, alles begreep, alles kon enz." — of dit: — „Want, dit zei ik je reeds, wel heb ik sedert mijn 22ste jaar dikwijls gefaald in de keuze der middelen, maar nooit ben ik veranderd van doel." —

Waar doelt hij op? — Op wat er in hem is omgegaan, toen hij „Jongelingsdroomen" schreef, Brieven I, bld. 71 v. v. De omstandigheden

vorderen op zeker oogenblik een man, heeft Montesquieu gezegd, maar deze droomende jongeling gelooft en wil bewijzen, dat de man ook omstandigheden scheppen kan, al zal hij dan misschien moeten beginnen met eene misdaad: „— Verhard u mijn hart en omgord u met het ijzeren harnas der onverschilligheid! Stik in uw bloed, maar laat geen droppel getuigen dat men u wondde! Wees sterk mijn brein, en duizel niet! Bevat alles, behoud alles, doorzie alles en oordeel immer juist. Dat nooit iemand bemerke, dat gij falen kunt. Bedek elke fout met vonken van schitterenden geest. Zeg niet, dit of dat kan niet — — — het moet geschieden! Gij moet de onmogelijkheid zelve kunnen oplossen en te niete doen. — — — Ik twijfel niet! Ik verklaar mij vrij van de banden der maatschappelijke instellingen; ik zal misdadig worden, maar misdaad houdt bij mij op misdaad te wezen. *Mijne* misdaad spruit uit mijne overtuiging, uit beginselen voort. Zijn die onzuiver en is mijne overtuiging valsch, dan is misdaad op zijn hoogst — — — dwaling! —"

Men moet aandachtig deze citaten lezen, want die zijn niet rethoriek alleen. Inderdaad heeft

hij van zulke groote dingen gedroomd en heel lang heeft hij, telkens wanneer er een schijn van gelegenheid was zelfs, de oude droomen met de kracht van nieuwe inspiratie in zich voelen ontwaken. In '68 droomt hij ervan een man als Bismarck te overschitteren, in '70, in den Haag, houdt hij conferenties met een officier van 't Nederlandsche leger en beraadslaagt over een coup d'état of iets, wat daarop lijkt.

De weinige vrienden, die hij had — en zelfs zijne vijanden — hadden groote verwachtingen van hem, achtten hem tot héélvéél in staat en stonden versteld van zijne vlugheid van geest.

Abraham des Amorie van der Hoeven ontving te Utrecht eene huwelijksaankondiging van Dekker en Tine en nu kon hij zich niet langer bedwingen; de correspondentie tusschen hen hokte wel sinds eenigen tijd, maar nu moet hij schrijven. De aandoenlijke brief is opgenomen in Brieven II, bld. 97 v. v. Onder meer komen daarin deze merkwaardige woorden voor: — „Het Vaderland heeft regt om wat uitstekends van u te verwachten, uw verblijf in de O. mag niet spoorloos voorbijgaan. Men moet er na honderd jaren nog spreken van 't geen gij goeds en groots

gewerkt hebt. Ook voor nog hooger belangen, voor ons Christendom moet gij werkzaam zijn. Onze O. I. voor Nederland te behouden en voor Christus te veroveren, is in dezen tijd onze dringendste behoefte en onze heiligste roeping. En wordt die heerlijke uitkomst verkregen, Eduard, dan *moet ik uw* naam hooren onder de namen der *edellieden*, waaraan we dat te danken hebben."

De kiem van hoogen adel was in dezen man, in Eduard Douwes Dekker, dit lijdt geen twijfel — maar die kiem is opgeschoten en verwilderd, helaas.

Het wordt begrijpelijk, als we ons het leven indenken van den armen edelman, het wordt aandoenlijk; ja, wanneer wij hem tot Tine hooren zeggen, nadat Max gedropen is voor het een of ander examen in Padua: „Dat Edu gedropen is doet mij genoegen. Je begrijpt wel hoe ik 't meen. Het is beter voor hem dan toejuiching. Dat is de pest voor zijn karakter."

Het spijt me, dat de verhouding van Dekker tot Eduard nooit goed is geweest, en nooit goed heeft kunnen zijn: de enkele malen, dat vader „thuis" was, waren onvoldoende, om elkaar te

leeren kennen en waardeeren. Wat speelgoed en wat lekkernijen paaien een kind, ja, maar geen jongeling, geen jong meisje, dat zwijgt en lijdt, als ze des nachts hare moeder hoort schreien. En als Dekker weeklaagt over het gemis der kinderen, is het weer de herinnering, die schooner is dan de werkelijkheid ooit was.

„God zegene U en geve U *vrede*" schreef des Amorie van der Hoeven. Er is geen vrede gekomen, nooit, niet één dag. Schijn van bevrediging zoo nu en dan, maar vrede nooit. De eerzuchtige vindt nooit vrede Toch is dit niet de hoofdoorzaak van Dekker's diep rampzalig leven, ten minste niet de eenige. Die schuilt elders. Wij zullen haar leeren kennen.

Zoo, nog altijd vervuld van aspiratiën naar de hoogste eer, bewust van zijne kracht, niet wetend waartoe en wanneer ze te gebruiken, de maatschappij met hare instellingen verachtend, met minachting voor de menschen, een hoofd vol plannen en duizelingwekkende beramingen en dorst naar Napoleontische daden in de ziel, zoo was de 26-jarige Dekker, die zich den 10den April '46 aan Tine verbond door een huwelijk, te Tjanjor.

inderdaad was Everdine in de meest letterlijke beteekenis zijne *alter ego* geworden: „Was hij niet Max? Was het niet te klein, te nietig, was het niet ongerijmd, hem die zoo vorstelijk dacht, te willen binden aan de regels van spaarzaamheid en huishoudelijkheid, die voor anderen gelden? En bovendien, al mocht er dan soms voor het oogenblik iets onevenredigs wezen tusschen inkomsten en uitgaven, was Max, háár Max, niet bestemd voor een schitterende loopbaan? Moest hij weldra niet in omstandigheden verkeeren, die hem zouden in staat stellen aan zijne groote neigingen, zonder overschrijding zijner inkomsten, den vrijen loop te laten? Moest háár Max niet Gouverneur-Generaal worden van dat lieve Indië, of..... een Koning? Was 't niet vreemd zelfs, dat hij niet reeds Koning was?" —

Zoo was de eenvoudige *dame*, van het eerste oogenblik af de bewaarster — *niet* de verwerkster, de geloovende in, niet de beoordeelster — van Multatuli's ideeën, phantasieën en zelfbegoochelingen. De eerste, de stil-vrome, de berustende Tine lag als geboeid aan Multatuli's voeten en aanbad, vroom tot hem opziend; alleen wanneer

ze hem diensten te bewijzen had, stond ze op, Martha en Maria te gelijk; ze had haar gebogen wil in zijn dienst gesteld.

Niemand kende hem dan zij alleen; niemand waardeerde hem genoeg — dan zij alleen — zij leefde bij zijne genade en naar zijn welbehagen. — Zóó alleen kon Dekker liefhebben.

V.

Uit den Havelaar blijkt, dat Multatuli dit boek met al zijne oprechtheid heeft geschreven: hij heeft geloofd de volkomen waarheid te zeggen, zooals hij de waarheid *toen* zag. Had hij het boek in Batavia geschreven, kort na zijn eervol ontslag, het zou heel anders geworden zijn.

Maar toch zijn de feiten door hem medegedeeld, waar hij ze geeft als feiten, volkomen juist; waar hij critiseert, heeft zijn oordeel den invloed zijner aandoeningen en overpeinzingen van een paar jaren zwervens ondergaan. Zoo schreef hij in den Havelaar: „— *Zij* begreep volkomen, hoe het kwam, dat de officieren van elk aangekomen oorlogsschip grootendeels bij Max logeerden, en dat zijn huis hun geliefd *pied-à-terre* was."

Dit feit is juist; maar die officieren, welke daar bij hem logeerden, spraken later met alles behalve lof over *hem*. Het kan natuurlijk niet in mijne bedoeling liggen mijn boekje met „praatjes van dezen of genen" te vullen, maar van belang dunkt het me, eenige aandacht te wijden aan de meening van één hunner, een gepensionneerd kapitein-ter-zee, die meermalen bij Dekker logeerde, te Menado. Woordelijk teekende ik uit zijn mond op: „'t Was verschrikkelijk. Ziet u, hij was gastvrij, geestig, alles wat men maar wil, maar Tine, zijne vrouw, werd volkomen door hem gebiologeerd. Dat was verschrikkelijk om aan te zien, pijnlijk. Dan waren wij daar, jonge officieren, en dan zei hij: „nu zal je eens zien, hoe Tine is." Dan was ze in de badkamer en liet hij haar roepen; ze kwam met loshangende haren; dat wij er waren, wist ze niet. Hij keek haar aan, als ze daar verlegen stond, net zoolang tot ze voor hem op de knieën viel." — Dat was één van de verhalen van dien kolonel, die bij iedereen als zeer geloofwaardig bekend stond en van wien ik zelf niet dan aangename herinneringen van volkomen betrouwbaarheid bewaar. Ik dacht

aan deze aanteekeningen, toen ik uit de brieven vernam, dat hij later werkelijk aan opzettelijke „biologie" deed, en daar eene soort van toekomst voor zich en de zijnen in meende te zien.

En zonder nu aan opzettelijke biologie te denken, staat men verbaasd over zijn invloed op Tine, nog vele jaren na Menado. Ik sprak reeds over Tine's afkeer van Sietske, dien hij wist te overwinnen: ze schreef Sietske hartelijke brieven. Haar tegenzin in Eugénie, feitelijk toch niets anders in hare oogen, als in die van alle anderen, dan eene lichtekooi, door hem uit een „huis" gekocht, wist hij te overwinnen, zoodat Tine haar later „waardeerde" en bij zich nam, ofschoon hijzelf schreef, „dat Eugénie in elk geval niet bij hen kon inwonen" uit vrees van de familie te zullen compromitteeren.

Meer dan dit alles is het volgende: Kolonel Hamminck Schepel — of majoor, dit weet ik niet precies — Mimi's vader moest overtuigd worden van de volkomen geoorloofde verstandhouding tusschen Multatuli en Mimi en daarvoor was Tine de aangewezen persoon. Als *zij* toch zelve kwam verzekeren, dat alles in den haak was, bestond er toch geene reden voor achter-

docht. Ook de buitenwereld, in massa altijd bekommerd om de zedelijkheid van een enkeling, werd dan gerustgesteld. Tine wist heel goed, dat die verhouding, zooals wij reeds zagen, niet *comme il faut* was — maar ze kwam in de eerste helft van '63 met Edu en Nonnie uit Brussel en *bracht* het bezoek bij de familie Hamminck Schepel. De kolonel gaf een diner en de familie werd heel hartelijk ontvangen. —

In '69 kwam zij uit Italië terug, om met hem samen te wonen in den Haag, tegen den raad van mevrouw Omboni in, en wetend, dat de verhouding van hem en Mimi toen zeer intiem was. Ofschoon ze toen in Milaan met hun drieën woonden, Tine, Max en Nonnie, Bastioni di Porta Garibaldi, niet rijk, maar toch voor armoede bewaard, gedeeltelijk door Eduard's verdiensten en de Fr. 100 maandelijks, welke haar namens Potgieter werden uitgekeerd. —

Alleen kwam ze, *omdat ze meende Dekker nog te kunnen rehabiliteeren.*

VI.

Over dat leven in den Haag spreek ik straks nader. Voor we hen samenbrengen na beider

vlucht in '66, komt het mij wenschelijk voor even zijne zelfbeschrijving uit den Havelaar eens na te gaan. In mijne uitgave is ze te vinden op bladz. 77 v.v. Den lezer wordt vriendelijk verzocht ze even naast zich te leggen, want het zijn maar enkele dingen, welke ik releveeren wil. O. a. dit: hij had . . . . „alle studie, alle inspanning veil" voor de oplossing van moeilijke vraagstukken. Dit is maar ten deele juist; van wat de menschen zoo in 't algemeen onder *studie* verstaan, had hij een afkeer. Als eene zaak hem interesseerde, bouwde hij van meet af op en vond het niet de moeite waard kennis te nemen van wat anderen gezegd hadden. Darwin wou hij niet lezen, omdat hij bezig was zelf iets beters te vinden, waaruit blijken zou, dat Darwin eigenlijk een uil was; hij besteedde maanden en nog eens maanden aan het vinden van een speelsysteem, om daardoor rijk te worden; hij dacht over nieuwe internationale belastingen en dergelijke dingen; maar *studeeren* in eigenlijken zin deed hij nooit.

„Hij stelde zijn grootst geluk in een kalm, huiselijk, vergeten leven", zegt hij. Dit is niet precies zoo. Hier dient bijgevoegd te worden:

als hij eerst wereldberoemd was en overal doorging voor een verkleeden prins, als hij wist „Heer te zijn van eene wereld, die hij zelf in het leven geroepen had." — Waarschijnlijk had hij heel gauw een zondvloed over die wereld gebracht.

„Geen wetenschap was hem geheel vreemd" — ik wil het gelooven, maar van geene wetenschap was hij op de hoogte. Hij noemt zich „geduldig" — ja en neen. Voor anderen was hij niet geduldig. Omzichtig in het beoordeelen van zaken was hij evenmin; integendeel: hij had terstond een oordeel klaar. Hij heeft maar heel, heel weinig oordeelvellingen *niet* herroepen. Het was hem te eenen male onmogelijk een individu te zien buiten zich zelven. Onverklaarbaar is 't me gebleven, hoe een ernstig man als *Busken Huet* het tegendeel beweren kan; 't is waar, hij was toen in dienst van prof. dr. Jan ten Brink, die zelfs in de noten hinderlijke onwaarheid spreekt. Als Multatuli schrijft, wàt ook, beschrijft hij *iets* van zichzelven.

Trouw noemt hij zich aan zijn gegeven woord; ja, „zoolang de wasindrukken van zijn hart niet waren gladgestreken, om plaats te maken voor later schrift." *Lastig* noemt hij zich, wanneer

men zich tegen zijn geestelijk overwicht poogde te verzetten. Dat woord lastig heeft hier de beteekenis van een diminutief: hij was onverdraaglijk in dat geval.

Onberispelijk van gedrag noemt hij zich; het is niet aan mij, me als zedemeester op te werpen, ik gevoel daar ook niet den allerminsten lust toe. Maar Multatuli wist, dat het cursieve in den voorgaanden zin toch ook eene conventioneele beteekenis heeft, en in die beteekenis was hij alles behalve onberispelijk. Het kan niet anders beteekenen dan: matig, eerlijk en zoo meer van die burger-maatschappelijke deugden

Overigens is er heelveel waarheid in die zelfbeschrijving, *als men ze goed leest.* Hij noemt zich b.v. nederig tegenover ieder, die onvoorwaardelijk zijne meerderheid erkent — nu is dit voorzeker eene zeer bijzondere soort van nederigheid. Zeer stellig had hij geen begrip van Vondel's nederigheid: „al wie in ootmoed wordt herboren, is van het hemelsche geslacht."

Merkwaardig is nog dit: sprekende over het verleden van zijne vrouw en hare familie, haalt hij de geschiedenis op van het verloren fortuin en laat doorschemeren, dat hij de van der Huchts

verdenkt van verduistering. Later hield hij dit voor zeker en brengt de verloren cassette daarmee in verband. Dit alles kan men lezen in den Havelaar en in de aanteekeningen. Dan volgt dit: „zeker is het, dat er in Havelaar's verbeelding iets geboren werd, wat men een *rêve aux millions* zou kunnen noemen."

Ik weet niet, of die „rêve" toen *geboren* was, maar wel, dat hij inderdaad altijd verlangd heeft rijk te zijn. Hij beproeft honderden malen zijn geluk aan de speelbanken en brengt maanden en maanden zoek met het zoeken naar een systeem. Eerst na de „Millioenen-Studiën" schijnt daarin verandering te zijn gekomen. Als er „geld" was, was doorgaans alles *couleur de rose*.

Da Costa verdedigt Bilderdijk's behoefte d'être Grand Seigneur — Grand Seigneur zijn, was eene behoefte ook van Multatuli. En dat gebrek aan geld is misschien de hoofdoorzaak van zijne bitterste smart. Niet om het *hebben* — doch om het uit te geven en vooral om het te besteden vóór Tine, niet mèt Tine. Want, dat ik het nu meteen maar zegge, dat is zijn innigst verdriet, dat is zijne wroeging, die hem bijna gestadig martelt tot September '74 toe: *Tine in de ellende te weten door zijne schuld*.

VII.

Wij weten weinig van hun huwelijksleven in Poerwakarta, Bagelen, Menado en Amboina. Alleen van Menado iets. Kinderloos was hun huwelijk daar, soms vleiden ze zich met de hoop op een kleintje, maar het bleef uit. Toch zijn die 6 jaren, van '46 tot '52, gelukkig geweest, geloof ik. Gelukkiger nog na de geboorte van Eduard, 1 Januari '54; gelukkig tot hun vertrek uit Lebak, in '56.

De heer van Sandick heeft indertijd, in Eigen Haard meen ik, een paar scènes geschetst uit het jaar '55, toen ze van verlof uit Holland te Batavia waren, — scènes, die teekenden zeker, maar overigens alleen kunnen dienen, om mijne meening te bevestigen. Er was wel eens iets, en vooral toen was hij erg prikkelbaar, maar Tine was ten slotte Tine en Max, hààr Max, een Koning, zoo al niet officiëel, dan toch officieus.

De behoefte, om allerlei vrouwen op hem te doen verlieven, was er altijd, en ze verliefden ook; hij was in zijn schik, als er weer *één meer* was — 't woord is van Tine — die 't „te pakken had" — het woord is van hem. Maar daar ginds in Indië is dat zoo erg niet; de zeden zijn daar

anders. Het valt daar gemakkelijker zinnelijke bevrediging te vinden en er bestaat minder reden voor de wettige vrouw — vooral voor eene vrouw als Tine — om jaloersch te zijn. En de vrees, zich te compromitteeren, vervolgt u daar niet. Zeer dikwijls zat hij zelf in Europa in de war met zijne „veroveringen" en werd de verliefdheid hem lastig. We zagen het reeds, hoe hij met Sietske verlegen zat en uit „ridderlijkheid" alleen niet voor braven Hendrik wilde spelen. En er bestaan gegronde redenen, om aan te nemen, dat hem dit zeer dikwijls overkomen is. Menigmaal was het eene heele berekening, om al zijne „liaisons" uit elkaar te houden.

En de vijandige houding van verscheidene vriendinnen later schreef hij gaarne toe aan jaloerschheid — omdat ze nu eenmaal niet allen favorites konden zijn.

In Indië was de verliefdheid ook zeker van een anderen aard, terwijl Tine hem ten slotte toch behield; ook was zij jong, en gezond. Hartstochtelijk was zij nooit en hij was altijd, ten minste doorgaans, in weerwil van zijne geweldige uitvallen, vol teedere zorg en hartelijkheid voor haar. Ofschoon hij zich de meerdere

gevoelde en haar trachtte te doen worden de incarnatie van zijne idealen, waartoe zij zich gedwee en con amore leende, geloovende in hem, wist zij hem toch aan zich te binden, en doordat zij zich inspande, om zijne stoutste verwachtingen van grootmoedigheid te overtreffen, zag hij tegen haar op. Hij had er behagen in van haar adel te spreken en telde het niet gering, dat de moeder van zijn zoon eene baronesse van Wijnbergen was.

Zijne loopbaan beloofde na zijne benoeming tot secretaris van Menado inderdaad schitterend te worden; reeds tweemaal was hij op 35-jarigen leeftijd voorgedragen tot resident, en hij besefte heel helder, dat zijn zin voor arbeid en ordelijk leven door háár was gekweekt, al liet zij zich daar niets op voorstaan. Want passief, als ze scheen, en vol loutere bewondering voor haar heer gemaal, verborg ze toch een streven bij al haar doen.

Hare trouw werd beloond en er waren oogenblikken, dat hij dit volmondig erkende.

De wezenlijke ellende voor Tine begint eerst, wanneer alle hoop op eene schitterende carrière verdwijnt, wanneer zij, *lichamelijk* verouderd en verzwakt, zijn medelijden opwekt. Eerst ontvangt hij arme stakkers, die trouwen zonder

hartelijkheid te ondervinden bij hun huwelijk, in zijne woning en roept Tine daartoe op, haar herinnerend aan hun eigen huwelijksdag, zonder familie — maar als zij later hem zoo graag thuis had, op den 10den April, hun huwelijksdag, wordt hij boos. Het huwelijk is uitgewischt in hem — en nu hij ziet, dat het toch in háár nog leeft, wordt hij driftig. — De feiten zijn te sprekend, dan dat ik ze verzwijgen mag; hier zijn ze: Te Menado was Dekker ook ambtenaar van den burgerlijken stand en als zoodanig had hij een zekeren Fabricius getrouwd; toen schreef hij van het bureau naar zijne vrouw: „Trek een schoone kabaai aan en zet een likeurtje klaar. Ik wil Fabricius en zijne vrouw even bij u zenden; wensch ze geluk, maak een klein praatje, enz. Het is anders zoo heel droog en beroerd. Denk aan ons op 10 April."

Van Parakan Salak was ook niemand overgekomen.

In het laatst van Maart '61 dringt Tine uit Brussel er op aan, dat hij den 10den April toch thuis zal zijn — en zijn antwoord is: „Het geld, waarmee ik de reis zou gedaan hebben, heb ik u gezonden. Wat kon ik meer doen? Ik be-

wonder mij, dat ik het nog uithoud .... Daar krijg ik nu je verdrietigen brief van gisteren, en dat aandringen op 10 April. Ik kan je verzekeren, dat ik innig naar huis verlang ook buiten dien gedenkdag. Ik verzeker je, dat ik blij zal wezen, als ik thuis kan komen, ook al was 't 2 of 6 of 12 April." — En nog wat later vaart hij geweldig uit tegen gedenkdagen.

In dezen brief — dien van 29 Maart '61 — vertelt hij verder van zijne liefde voor Sietske en van hare hartstochtelijkheid, waarvan hij houdt en waagt de veronderstelling, dat Tine misschien jaloersch is op haar nichtje.

VIII.

Dekker logeerde toen in het Poolsche Koffiehuis en had het daar heel goed, d. w. z. materieël ontbrak hem niets, en Sietske was haast dagelijks bij hem — en hij had daar vele kennissen, weliswaar „vereerders" van een poover gehalte — want deze vereerders zijn het juist geweest, die tal van de wonderlijkste en zonderlingste verhalen door het heele land hebben doen circuleeren; ik heb er gekend, één zelfs die tot in provinciesteden als Kampen toe de dagen

van zijne amicaliteit met Multatuli tot op de zakken van zijn stroopapier bejammert, — maar Dekker werd graag vereerd en was ongeloofelijk naïef. Hij heeft tot zich toegelaten en tot zijne vrienden gemaakt, op hen vertrouwd zelfs, menschen, wien de onbetrouwbaarheid bij ieder gesproken woord over de lippen stroomde.

Tine behoefde hem niet te benijden, zei hij, hij lag evenmin op rozen. Zijn toestand was zeker niet benijdenswaardig, te meer niet, daar de hoop op slagen en schitterend succes maar zelden meer lichtte; maar háár toestand was ook niet benijdenswaardig. Sinds zij, mede als gewaande kermisreizigster van Visé verjaagd, naar Antwerpen was gegaan en vandaar met de boot naar Rotterdam was vertrokken en — we vernamen reeds hoe! — toen door Rotterdam naar eene kroeg was gewandeld met de kinderen — Max was 5 en Nonnie 2 jaar — èn een knecht van de boot „om 't geld", van Rotterdam naar den Haag was gespoord en vandaar op vernederende voorwaarden naar Brummen was geëxpediëerd — sinds dien tijd was er voor Tine niet heelveel verademing gekomen. —

Het verblijf op de Buthe te Brummen was niet

aangenaam voor haar. — Dekker was van Sept. tot Dec. '59 in Brussel: herbergje *Le Prince Belge* waar hij van ongeveer 15 Sept.—15 Oct. zijn Max Havelaar schreef; dus in ééne maand met copiëeren er bij. En Tine logeerde van Sept. tot Januari op de Buthe.

De eerste maanden van haar verblijf daar waren hoogst onaangenaam. Jan Douwes Dekker was in den grond een nobel man, maar wat wispelturig, wat niet minder werd, toen hij langzamerhand veel te veel begon te drinken. Hij geraakte onder den invloed van van Heeckeren, die niets onbeproefd liet, om Dekker te benadeelen. Jan zelf was boos, waarschijnlijk om Multatuli's doelloos reizen door Frankrijk en Duitschland, nadat hij hem geld verstrekt had voor een heel ander doel. Dekker speelde en verloor nog wat hij bezat. Bovendien doorleefde hij allerlei romanetto's en kocht o.a. Eugénie los uit een „huis" en hield haar eene poos bij zich.

En nu trachtten allen samen te werken, om Everdine met de kinderen van den vader dier kinderen, Multatuli, gescheiden te houden. Men wou niet helpen voor de nood „op zijn hoogst was" — en dan alleen hâár en niet hem. Ze

spraken voortdurend kwaad van Dekker; waarschijnlijk vertelden ze héél véél waars, maar toch altijd uitsluitend met de bedoeling haar van hem af te trekken. Ze waren allen min of meer „geloovig" — en wat de christelijke liefde vermag in zulke omstandigheden weet ieder.

Tine had daar een treurig leven, maar zij bleef in Dek gelooven, ze werd hem niet ontrouw. En toen eindelijk de Havelaar af was, midden October '59, kwam er verandering. Niet bij van Heeckeren — die is onverzoenlijk gebleven — maar bij Jan.

En toen Dekker eindelijk, einde November '59, naar Amsterdam vertrok en hem daar ontmoette, verzoenden ze zich voor de zooveelste maal en werd Jan voor eene poos Dekker's bondgenoot. —

Jacob van Lennep ontfermde zich over den Havelaar en bezigde dat boek in manuscript om den minister Rochussen naar zijne hand te zetten. De waarheid daaromtrent kan ieder belangstellende lezen in den bundel brieven „De Havelaar verschenen."

Genoeg zij het hier voor ons doel te vermelden, dat van Lennep gedurende zes maanden maandelijks *f* 200 zou zenden aan Multatuli.

Hiervoor ging dan *f* 50 af voor de „tantes". Ook over die tantes en de treurige historie daarmee verbonden leze men den zooeven genoemden bundel „Brieven".

Rochussen werd niet bang en van Dekker's eerherstel kwam niets: de Havelaar werd uitgegeven. Den 12den of 13den Januari 1860 reisden Dekker en Tine met de kinderen naar Brussel en betrokken eene woning in Chaussée d'Anvers, ik meen no. 73.

Dekker was toen 40, bijna 41, en Tine even 41 jaar oud; Eduard 6½ en de kleine Everdine 3½ jaar.

In die maanden daar te Brussel werd Dekker de beroemde Multatuli. Die „roem" heeft zijn geluk, Tine's vrede en het gemoed der kinderen verstoord; die roem is heel duur betaald.

IX.

Nu werden Dekker's „liefden" van een ander allooi; ze waren nu „vereersters van den grooten Multatuli." Och, er is zooveel in het alledaagsche, dorre conventieleven, dat jonge vurige menschen moedeloos maakt en verlamt, en er

was toen ontzettend veel meer dan thans nog, want inderdaad heeft Multatuli veel ruimte in onze zeden gebracht — en dàt is zijne groote verdienste, waarvoor de vrouwen vooral verschuldigd zijn zijne nagedachtenis te vereeren.

Multatuli heeft een heel geslacht bezield — en nu moge het waar zijn, dat hij menigeen tot dwaze navolging geprikkeld heeft, in menig huisgezin ellende heeft gebracht — dàt is dan de schaduwzijde. Heel veel licht heeft hij gebracht: er is vrijwat doods en dufs opgeruimd. Ik heb daar vroeger al over gesproken. De ongelukken betreurende, door zijn stout optreden veroorzaakt, kan ik niet anders dan dankbaarheid gevoelen voor den zegen, die over ons is gekomen door zijne geschriften. Men kan hem geen grooter onrecht doen, dan zekere critici hem hebben gedaan, o. a. de beroemde van Deyssel, door zijne vrienden vooral te zoeken onder kroegloopers en Jan Rap. In vromen eerbied werd hij gelezen, ên indien het mogelijk was percentsgewijze uit te drukken het aantal dergenen, voor wie de Max Havelaar, de Minnebrieven en de Ideën een zegen zijn geweest, zou dat percent hooger zijn dan datgene, wat

aanwijst, hoeveel jongelieden heil ervaren hebben van het nu verschacherde en verknoeide „Een liefde."

En ook de verschijning van zulke boeken in Nederland door Nederlandsche auteurs is mogelijk geworden pas na Multatuli's arbeid en wel voor een groot deel daardoor.

Multatuli vond het verliefd worden van intelligente vrouwen en meisjes op hem een genot, al wist hij ook herhaaldelijk met die verliefdheid geen raad. En dit was eigenlijk meer dan Tine verdragen kon. Die „vereersters van den grooten Multatuli" werden mededingsters voor Tine; hare inspanning, om ook daar boven verheven te zijn, heeft haar geknakt. Het was te veel voor eene vrouw van onzen tijd, ook al was die vrouw „opgevoed door Multatuli", zooals Tine zich noemt, als ze wankelend en in ellende aan haar verleden en aan haar ideaal trouw blijven wil.

Hij was door velen omringd, door ééne uitverkorene altijd of bijna altijd getroost. Zij was alleen. En waar?

De woning „Chaussée d'Anvers" was een geschikt verblijf, maar daar woonden ze niet

lang: spoedig moesten ze verhuizen naar „Rue Trankaert", boven eene kroeg. De waardin was doorgaans dronken, zoo'n gemeen Brusselsch wijf. Ze hield een kostganger, een teringlijder, die dan zijne troost kwam zoeken bij madame Dekker, kwam klagen over de mishandelingen, die hij beneden moest ondergaan. En dan schommelde ook de dronken madame naar boven en schold mevrouw Dekker uit, terwijl de kinderen schreiden of van angst wegkropen. — Zie het was geen wonder, dat Tine, zonder geld, zonder crediet, vreemd en verlaten, altijd maar meer hoorend van zijne liefde voor Sietske of voor eene andere, er op aandrong, dat Dek toch den 10den April eens thuis zou komen — en het antwoord moet haar zeer hebben gedaan.

Effectbejag ligt niet in mijne bedoeling — de lezer zal mij toegeven, dat men anders niet naar tooneelen zou behoeven te zoeken.

X.

En van Rue Trankaert verhuisde ze naar Rue de Berlin en van Rue de Berlin naar Rue *Sans Souci* — een tergende naam voor Tine, die dag

voor dag, jaren lang, niet dan zorgen, en de bitterste, heeft gekend.

Maar de woning was beter: er was eene bovenverdieping. Die was voor de logées — de „vereersters", of, zooals Laura Ernst, voor Dek's beschermelingen. En die vereersters maakten Tine het leven soms inderdaad zuur. Vroeger heb ik aleens verhaald, welke taal men zich tegen haar veroorloofde — te goeder trouw, ik wil het wel gelooven — maar toch niet geschikt om als kroon te dienen voor een trouw leven vol opoffering en toewijding.

En behalve dat: soms had zij nog andere gasten te herbergen, wat haar pijnlijk moet geweest zijn, vooral als zij aan de grooter wordende kinderen dacht. Zoo kwam de schoonzuster van den heer H. b.v., die wat al te intiem met haar zwager had omgegaan, bij Tine en beviel daar. Zulke histories overschrijden de grenzen der betamelijkheid toch, zelfs die, welke door Multatuli zelf getrokken waren, dunkt me.

En als we dan bij dit alles nog bedenken, dat Tine toch den moed behield, om „den ouders van nieuwe vereersters" te overreden, dat de omgang van haar man hoegenaamd geen kwaad

kon en haar heel aangenaam was, dan kan het niet missen, dunkt mij zoo, of we staan verbaasd over de liefde, welke haar moet vervuld hebben. —

En was er nu bij dit alles nog weelde geweest en overvloed, dan zou de last des levens misschien minder zwaar te dragen zijn geweest: in den roes der weelde wordt eene menschenziel zoo licht blasée; maar er was geene weelde. De klachtbrieven, reeds geciteerd, geven daarvan het bewijs — en zóó was het al in '60. Het is trouwens geen wonder, dat zij arm zijn: andere inkomsten dan die *f* 1200 van van Lennep voor den Max Havelaar waren er niet, — ten minste geene vaste, geregelde inkomsten. En ze moesten leven, wonen, eten, zich kleeden. En sinds 14 Juni '60 was Multatuli, nu beroemd, weer in Nederland.

Als zeker kunnen we vaststellen, dat Tine in Brussel *doorgaans* straatarm was. Er zijn kleine pauzen in het armoelijden, dat is zoo. Van die pauzen echter is het niet meer mogelijk eene voorstelling te krijgen. Den 10den Juli '60 b.v. schrijft Dekker uit Amsterdam aan Tine een haast wanhopigen brief. Hij begrijpt dan al,

dat de menschen zijn „Havelaar een heel mooi boek vinden" — maar voor den auteur recht zoeken, recht eischen, daaraan dacht niemand. 't Was *literatuur*, zou Verlaine hebben gezegd — en *niet geheel* ten onrechte, voeg ik er dadelijk bij. Onmiddellijk na dit hoofdstuk hoop ik me daaromtrent te verantwoorden.

Den 10den Juli dan bezit hij niets. En den 16den Juli schrijft hij uit Spa aan Tine om 1000 frcs., om nog eens zijn geluk aan de speelbank daar te beproeven. Hij had al wie weet hoeveel verspeeld. Vanwaar zooveel geld? Van van Vloten — den Indischman — van van Prehm? van Jan? van een uitgever? Het blijft onzeker. Maar zeer zeker is de armoede onmiddellijk na den 16den. Hij bezit niets en Tine bezit niets: alles is verspeeld, door hem en door haar. Want ook Tine had gespeeld te Spa, vermoedelijk op zijn bevel.

En dergelijke vleugjes van weelde komen er zeer dikwijls, maar altijd vleugjes van 2, 3 dagen duur. Want Multatuli heeft heelveel geldelijken steun ontvangen. Werkelijk aanzienlijke sommen zijn hem verstrekt en sommigen hebben herhaaldelijk en herhaaldelijk gesteund: Jan Douwes

Dekker, Veenstra, van Vloten — de Indische —, Pieter Douwes Dekker, de Hart, Bekking, van Lennep, Jan Smit, Jaap Haspels, Charlotte de Graaff, Starkenborgh van Straten, Kallenberg van den Bosch, de Chateleux, Rochussen, Koning, Hotz, van Helden, Funke, Korteweg, de Geyter, Max Rooses, en nog heelveel anderen, Bleeker, des Amorie van der Hoeven, Zuur — en veel meer nog. Maar het mocht niet baten. — Maanden en maanden lang heerschte er volslagen armoede te Brussel.

XI.

Hij tobde „als een oud konijn", zegt hij en dit is ook zoo. Maar feitelijk bracht hij zijn leven werkeloos door. Ik bedoel dit volstrekt niet als een verwijt — hoe zou ik het recht hebben tot verwijten? — maar 't is de waarheid. Geregeld arbeiden doet hij niet; alles gaat bij horten en stooten en door den nood gedrongen. Onderwijl verteert hij meer in de hôtels, dan hij verdient, verhaalt zijne ellende breedvoerig aan de armoelijdende Tine en doorleeft verschillende romans. Eeuwig *draalt* hij. Dit vooral is zeer vreemd. De man, die te Lebak zoo

krachtig en forsch optreedt, oordeelende naar den Max Havelaar, vergelijkt zich met Hamlet, en terecht. Eeuwig draalt hij en weet geen besluit te nemen. Hij vertrouwt altijd door en altijd weer op anderen. Eerst op de uitwerking van den Havelaar. Vergeefs. Ik herinner mij nog, dat ik in het laatst van '75 een boekwinkel te Hoorn binnentrad en de Minnebrieven vroeg. De boekhandelaar, een vurig oratorisch vrijmetselaar, een Br.·. dus van Dekker, ontried me de lectuur en zei heelveel. O. a. herinner ik me deze woorden nog: „Toen we den Havelaar gelezen hadden, zeiden we allen, wie is die man, waar is hij? want we willen hem helpen — maar toen we wisten, wie en wat die man was, hebben we ons eenparig teruggetrokken. Foei, foei! is dat een man!" —

Van Straten had met E. A. van Vloten, Veth, Bleeker en anderen getracht eene „Nationale inschrijving" op touw te zetten, doch daar kwam niets van: ze krabbelden allen terug, omdat het publiek afkeerig was geworden van Multatuli. Zijne vijanden rustten geen oogenblik. De onderteekenaars zelf „veranderden van inzicht".

Dàt kon Dekker zich maar niet begrijpen:

in zijne oogen was de Havelaar uit zijn boek toch precies dezelfde man als Douwes Dekker — en inderdaad wàs dit ook zoo *voor wie gelezen hadden*, dus voor weinigen — maar voor verreweg de groote meerderheid was dit *niet* zoo. Ons volk kan niet lezen, Multatuli zelf heeft het later herhaaldelijk en krachtig betoogd. Het „Gebed van den Onwetende" vooral had zijne vijanden met een aanzienlijk getal vermeerderd.—

Later is er nog meermalen sprake geweest van eene „Nationale Inschrijving." — In het begin van Juli '66 o. a. — toen Dekker naar Duitschland gevlucht was en Tine zich tijdelijk in Amsterdam bevond, vóór hare vlucht naar Milaan. De heeren J. van Vloten, Kallenberg van den Bosch, van der Valk en Busken Huet trachtten toen een jaargeld voor Tine en de kinderen bijeen te krijgen, doch daar kwam niets van door haar vertrek.

Over latere pogingen spreken we nu niet. De allerlaatste slaagde gedeeltelijk: er kwam tusschen *f* 25 000 en *f* 30 000 bijeen, waarvoor eene lijfrente werd gekocht voor Multatuli en eene voor zijne weduwe — maar die weduwe was Tine niet. Zij was toen ter ziele.

XII.

Doch kort na de poging van van Vloten-Huet vertrok ze naar Italië, naar Milaan. Daar nam ze met de kinderen eerst haar intrek bij den heer en mevrouw Omboni. Professor Omboni was gehuwd met mej. Stéphanie Etzerodt, die Tine in Brussel had leeren kennen.

Dekker heeft altijd in mevrouw Omboni eene „vijandin" gezien; hij schreef hare hulp aan Tine en de kinderen toe aan wrok, als gevolg van jaloezie. Het is mij niet mogen gelukken daaromtrent eene vaste meening te verkrijgen. Dekker kende Stéphanie; zij zou het ook geweest zijn, die Tine en de kinderen in het begin van '65 met zich meenam naar Holland om bij de vertooning van de „Bruid daarboven" tegenwoordig te zijn. Zóó verhaalt Dekker het in zijne brieven meermalen; doch de waarheid is anders. *Hij* heeft Stéphanie uitgenoodigd — en dit willen verbloemen, omdat er nogal kosten werden gemaakt bij die gelegenheid. Stéphanie had ook Mimi leeren kennen in Brussel, en in Dekker's kring verklaarde men mevrouw Omboni's vriendelijkheid voor Tine uit jaloerschheid op Mimi.

Ook was het Dekker niet duidelijk, of Tine van van Vloten—Huet's plannen afwist. Dekker heeft haar dit later herhaaldelijk en scherp verweten, want hij zag in die poging eene vijandige daad *tegen* hem, — en niet geheel ten onrechte. Want er werd in die circulaire gezegd, dat men Dekker geen geld kon toevertrouwen, dat de hulp voor Tine en de kinderen was. Dekker was daar zeer boos om: hij moet de waarheid in dat stuk scherp hebben gevoeld, daargelaten nu de kwestie, of dit kiesch was. Maar Tine wist er niet van, dit staat vast.

Zeker is het evenwel, dat Tine er nooit in toegestemd zou hebben, indien haar de zaak voorgelegd was, zooals ze in die circulaire is voorgesteld. Waarschijnlijk is het van Vloten geweest, aan wien Dekker herhaaldelijk over de bittere armoede van Tine had geschreven, die met Potgieter de zaak op touw had gezet — en Huet houd ik voor den steller van het stuk. Potgieter, met zijne verheven denkbeelden van trouw en zijn solied Hollandsch leven vol toewijding, was er de man niet naar, om zich met Dekker in te laten; maar wèl de man, om Dekker's groote verdiensten te erkennen en te

beseffen, qu'il avait bien mérité de la patrie, en daarvoor zijne vrouw en kinderen voor gebrek te vrijwaren. Wat hij dan ook naar vermogen gedaan heeft, van '66—'69.

Mevrouw Omboni had echter Tine niet over laten komen, om haar bij zich in huis te nemen. Ze had geschreven: „Nous n'offrons que simplement le moyen de sortir de la misère et de te gagner honnêtement une vie paisible et pour Nonni une bonne éducation." — Zoo werd Everdine Huberte baronesse van Wijnbergen, mevrouw E. Douwes Dekker, juffrouw van gezelschap bij zekere mademoiselle Mertens, maintenée van den Prefect van Milaan. Ook de kleine Nonni was daar aan huis. Dekker verweet haar dit later — zooals ik al zei, en was vooral boos op mevrouw Omboni. — Uit zijne brieven in die dagen: Multatuli—Busken Huet, 1ste deel, spreekt een toon van zelfverwijt ook. Hij gevoelt zich diep ongelukkig; liever dan dat nog had hij gezien, dat zij bezweken ware in Holland. Dan had hij zich staande kunnen houden uit verontwaardiging op de „ellendige kliek", die hem vervolgde — nu was hij ook verontwaardigd en wist niet op wien zijne verbolgenheid

te doen neerkomen. Hij is diep ongelukkig in die dagen. — Tine bleef er niet lang — ze waren in dat huis „liever alleen", ze had er een „donker kamertje" — ze was blij, dat ze weg kon."

Ze werd secondante in het „pensionnat de demoiselles" van den heer Maurice Lecomte; Nonnie was daar ook. Tine gaf daar les in het Fransch en Engelsch, maar voornamelijk in het Engelsch. Enkele maanden later werd ze directrice van het pensionnaat en toen woonde Eduard ook bij haar in. Maar dat was te druk voor haar: hare gezondheid verzwakte. Ze had bloed opgegeven en was onder behandeling van den beroemden Mantegazza, den vrouwenkenner. Met moeite was Tine daartoe te brengen: ze wantrouwde de dokters.

Na hare ziekte zond Potgieter haar maandelijks frcs. 100 en met wat steun van mevrouw Omboni scharrelden ze ten slotte met hun drietjes de wereld door — ten minste een eindje: ze woonden een poosje rustig samen, Tine, Nonni en Eduard in Bastioni di Porta Garibaldi te Milaan. —

Het leven van Dekker zelf in die jaren was allertreurigst: armoe, armoe en nog eens armoe. Na de vlucht uit Amsterdam waren Dekker en

Mimi van Keulen naar Homburg gegaan, om te spelen. Ze verloren alles. Eindelijk waren ze te Coblenz en bleven daar, omdat ze niet weg konden. Dekker verdiende wat aan de Haarlemmer Courant en schreef wat feuilletons en „Een en ander over Pruisen en Nederland" — maar het bleef armoe. Eindelijk verhuisden ze weer naar Keulen — en daar was het hetzelfde. Hij vond geene rust. Geene periode in zijn leven is zoo treurig als deze: zijne angst over Tine liet hem geene rust. En toen Tine eindelijk ziek werd en zij hem schreef, dat ze gerust was in zooverre hij Mimi had, die haar bij hem vervangen kon, grensde zijne gejaagdheid en onrust aan krankzinnigheid. — In November '67 komt hij in correspondentie met Rochussen. In grooten nood had hij dien geschreven. Rochussen aanvaardde Dekkers steun voor het Ministerie van Zuylen en wist gratie voor hem te verkrijgen. Hij belooft iets voor hem te zullen doen en houdt ook zoo goed mogelijk woord.

Dit alles kan men lezen in Brieven, Multatuli—Huet, 2de deel. En als men dan aandachtig en langzaam den angst en de ellende heeft medegeleden en zijne nooit aflatende wroeging heeft

gevoeld, begrijpt men pas de lafenis, die eindelijk en eindelijk volgt. Er daagt een nieuwe dag; Tine en de kinderen zal hij terughebben: „Wat zal Edu blij zijn! En Non! Ze zullen een goed vadertje aan mij hebben. Ik zal met hen naar Scheveningen wandelen, en in 't Bosch, en ik zal hen veel genoegen doen. Daar vermei ik me al in! En jou vooral! Dag beste Tine, nu ga ik me kleeden en naar een koffiehuis wat couranten lezen. Van 't geld, dat ik van R. wacht, moet ik mijn horloge en Mimi's horloge en haar doek teruglossen. De nood was hoog, toen ik 27 November deze zaak begon. Maar nu zal 't spoedig uit zijn! Dag beste meid! Dag lieve kinderen."

XIII.

Maar het was niet uit. De onderhandelingen met Rochussen leidden tot niets. Het ministerie trad af en noch van pensioen, noch van eerherstel, noch van plaatsing hier te lande of in de Koloniën kwam iets. Dekker moest andermaal het vaderland verlaten. Waarom zou hij er nu blijven? — in het land, daar hij toch zoo aan gehecht was, *want Douwes Dekker was tot in*

merg en been Hollander, door en door. Rochussen had wel eene aanbeveling van Dekker geschreven, om die den nieuwen Minister van Koloniën te overhandigen, Mr. Loudon, later door Busken Huet „Max Havelaar op den Buitenzorgschen troon" genoemd, ik weet niet waarom — maar de heer Loudon bepaalde zich er toe, Multatuli een bankje van *f* 25 ter hand te stellen, onder de mededeeling, dat hij, Z.Exc., wèl een Christen was. Het bewijs was die *f* 25. —

In het laatst van '68 echter viel Mimi eene erfenis ten deel, wat geld, huisraad en eene bibliotheek. En een huis werd gehuurd en ingericht te 's-Gravenhage, Zuidwest Binnensingel. In Februari '69 kwám Tine met de kinderen uit Milaan over Parijs naar Holland en Dekker met Mimi eveneens.

Wat nu ook het eindoordeel worde, men waardeere den moed en de in-den-grond edele drift, die hem schonk!

Dekker was toen bijna 49 jaar, Tine even 49, Eduard 15 en Nonnie 12 jaar; Mimi 29. —

Er was wat geld, Mimi's geld, ik *gis* een paar duizend gulden, bovendien was Dekker toen correspondent van de Locomotief te Sema-

rang, waar Des Amorie van der Hoeven hem aan geholpen had en waarvoor hij *f* 1000 per jaar ontving, Dekker meen ik. Dekker hield zoo nu en dan voordrachten en werkte zoo nu en dan aan zijne Ideën.

Doch al heel spoedig waren de finantiën in de war; ze kwamen niet uit en dit baarde altijd ellende. Als er geld was, marcheerde het wel, maar was het er niet, dan was hun huis eene „hel" — het woord is van de kinderen. Dekker schreef in dien tijd aan Max Rooses en gaf nog al hoog op van zijn lief tehuis — ik weet niet in hoeverre daar *toen* — het was in Nov. '69 — „dichterlijk kleursel" bij was, zooals Tine het uitdrukte. — Alweer trouwens treffen we hetzelfde aan: „In Friesland deed men mij, juist een jaar geleden, beloften, die mij bewogen mijne familie uit Italie te laten komen. Toen ik mij later op de gemaakte afspraken beriep, ontving ik eerst, dagen lang, geen antwoord, en eindelijk na verdrietig wachten . . . . twee hazen, met de mededeeling, dat men geen woord houden kon: „omdat de menschen zoo lauw waren"." In Friesland w. z. Sneek, die bankier vermoed ik was de heer Jan H. — En dan

ook weer Dekker's gewone doen: helpen en geven zoo-maar-om-te-helpen, het doet er niet toe wie of wien. — Ik vel geen oordeel, ik deel mede; ik gevoel zelfs neiging, die behoefte, om de smarten der wereld te dragen, te prijzen; 't is vreeselijk ellende te zien — maar ik weet, dat men ten gronde gaat, als men er teugelloos aan toegeeft en dus ellende veroorzaakt in eigen kring. Zoo trok hij zich bijzonder de zaak „Jacob de Vletter" aan, die heel Rotterdam in opschudding bracht. Naar ik meen — neen, naar ik weet, want zoo iets mag men niet zeggen, als men het niet weet — heeft hij zelfs getracht de Vletter uit de gevangenis te doen ontsnappen, door het schrift van den officier van justitie na te maken. — En op een zekeren dag kwam vrouw de Vletter met 5 of 6 kinderen in den Haag bij Tine logeeren; Dekker zou wel voor alles zorgen. Maar ze hadden zelf geen eten. En Mimi had al het zilver al naar den lombard gebracht. Vrouw de Vletter moest dus weer naar Rotterdam terug. —

In den trein ontmoette Dekker een Pool, een zekeren Korolewsky, die op reis was naar Harderwijk. Dekker ried hem af naar Indië te

gaan, en dan als koloniaal. De man doorleefde eene treurige liefdesgeschiedenis. Dekker nam hem mee naar huis en herbergde hem, zeer tot zijne eigen ergernis, want heel spoedig sprak de Pool heel uit de hoogte van „Bei uns in Berlin!" — wat Dekker niet uitstaan kon. Maar de man kon niet weg: hij had wat geld gegeven aan Dekker, meen ik, en dat geld was op. Twist was het gevolg en eerst na eene heele poos vertrok meneer Korolewsky.

Maar weinigen bezochten hunne woning: nog al dikwijls des Amorie van der Hoeven, Zuur, een pater jesuiet — om Dekker te bekeeren — een gewezen scheepskapitein, die in Asmodée over de Ideën schreef — een zekere Huisman, een dageraadsman — een slachtoffer ook al van maatschappelijke misstanden, naar ik meen. Vroolijkheid bracht hij niet. Een treurig leven was het. Ook in andere opzichten — een treurig leven.

XIV.

„Een goed vadertje" had hij willen zijn en zou het zeker geweest zijn — we kibbelen niet over het begrip aan *goed* te hechten — als „de

omstandigheden" maar gunstig geweest waren. Al het beminlijke in hem verdween, als de worsteling met het lot zwaar werd. Dan wou hij *ineens* de fouten van het verledene dekken en de toekomst waarborgen en dan rees weer die ellendige speelbank voor zijn verbijsterden geest. —

Reeds jaren lang had hij zich moe gedacht op een „systeem" — nog altijd geloofde hij, hoopte hij ten minste het te zullen vinden, een systeem, waarmee hij winnen moest.

Nu werd er in de huiskamer op de tafel, onder het losse zeil, een tableau geteekend, zooals men het in de Millioénen-Studiën vindt en zooals het aan de speelbanken bestaat. Eene roulette werd aangeschaft en Tine, Mimi, Edu, Non en Dekker namen rondom de tafel plaats. Eduard werd *croupier*. En het spel begon, des morgens zoowat om negen uur — van negen tot 12, van 1 tot 4, van 6 tot 11, iederen dag, altijd door, 5 à 6 maanden lang. Ze spraken Fransch als aan de bank, ze speelden met heusch geld, als ze 't hadden, en hielden bank; er werd een systeem gezocht.

En eindelijk geloofde de arme man werkelijk,

en tobde, en toen er eens weer eene verschrikkelijke scène plaats had, gaf zij hem het geld door mevrouw Omboni gezonden. Toen kon zij niet weg. —

Zij was gekomen om hem, om hem te *rehabiliteeren* — 't is de waarheid; niets was haar daarvoor te zwaar. Eindeloos was hare liefde — „si je cesse d'aimer", schreef ze, „je cesse de vivre." Maar ze kòn niet blijven. Misschien, misschien, als Mimi gevolg gegeven had aan haar plan, om te Mainz te gaan wonen — maar zóó, in zooveel ellende, met het gevoel Dekker tot last te zijn — zóó kon zij niet blijven: „intérieurement je ne suis pas à mon aise. Je suis triste, je m'ennuie." De kleine Eduard voegde bij het verzoek om geld ook een woordje: „Ah, Stéphanie, et vous aussi monsieur Omboni, si vous nous donniez l'occasion de retourner en Italie, je vous en serais reconnaissant pour ma vie, et ma mère et Non aussi assurément. Dans l'espérance que vous exauciez notre prière, je serai toujours votre ami dévoué Edouard."

En Stéphanie zond geld, maar dat was nu weer op.

XV.

Dit geschiedde in Januari 1870. — Maar Edu wist raad. Hij wendde zich tot den heer Hotz en vertelde hem alles. De heer Hotz vertrouwde hem *f* 250.— en die wist hij ook voor zijne moeder te verbergen.

Toen nu in Mei Dekker en Mimi naar Duitschland gingen, om zijn „systeem" te beproeven in Homburg of Wiesbaden en meteen Mimi's vertaling van den Max Havelaar geplaatst te krijgen, zei Edu: „Ma, hier heb ik geld, vooruit nu, weg, weg." Inderhaast werden de koffers gepakt en ze trokken naar Rotterdam; daar gingen ze op de boot naar Basel. Toen gebeurde het, dat ze te Mainz overnachtten en Edu de kajuit sloot, omdat zijne moeder Dekker wou bezoeken, die daar met Mimi vertoefde. Hij hield haar gevangen.

Hunne reis was naar Padua, waar ze hun intrek namen bij Omboni.

Stéphanie vond Tine verouderd en gebroken: hare illusies waren verdwenen. Haar leven van toewijding had haar niet mogen baten: Dekker was niet te redden. En dat zij dit zou kunnen,

had zij toch altijd geloofd. Daarvoor had zij alles verdragen. — Maar ik wil geene aandoeningen wekken, anders dan door de feiten. Ze bleven er wonen. Omboni had een oud kasteel gekocht, dat veel te groot was voor hem en zijne vrouw, en een vleugel daarvan werd ter beschikking van Everdine met de kinderen gesteld.

Nonnie ontving goed onderwijs, leerde mooi viool spelen en teekenen en Eduard kreeg al spoedig eene betrekking van correspondent voor het Fransch in eene grossierderij. Potgieter zorgde weer voor geregelden steun, zoodat Eduard zelfs enkele maanden naar Engeland kon gaan. Doch deze afwezigheid duurde maar kort.

Op de kostschool, waarvan Tine een tijdlang directrice was geweest, had zij een meisje leeren kennen, eene onechte dochter van den heer Blumenthal, bankier te Venetië. Door bemiddeling van de moeder van dit meisje werd Eduard op het kantoor van Blumenthal werkzaam gesteld. En toen zijne verdiensten vermeerderden, vertrok ook Everdine met Nonnie naar haar zoon, in het begin van Juli '73. Eerst

namen ze hun intrek in de „Albergo Cappello nero" — en later woonden ze samen in een huisje dicht bij Ponte dai Pugni, wijk San Gervasio Protasio.

Maar lang heeft dit niet geduurd; zooals ik al gezegd heb: ze overleed den 13 September 1874 ~~1873~~. Op het protestantsche kerkhof te Venetië heeft ze eene kleine graftombe, waarop te lezen staat:

Everdine H. Douwes Dekker
décédée le 13 Sept. ~~1873~~ 1874
Son souvenir vit dans le cœur
de ceux qui l'ont aimée.

XVI.

Mimi kwam na de vlucht van Tine uit den Haag en vond het huis verlaten, de sleutels bij de meid. Dekker bleef in Mainz — omdat hij er niet van daan kon.

Eindelijk, na het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog, is Dekker naar Gustavsburg gegaan — Mainz was in staat van beleg — en van daar den 1sten Nov. '70 naar Wiesbaden. —

Dáár is hij geregeld aan het werk gegaan en, na bitter lijden, in Juli '71 in kennis gekomen met den heer G. L. Funke, die in alle opzichten voor Dekker een weldoener is geweest, een edel mensch.

De historie van de 2de Multatuli-commissie in '70, met van Gennep, Kern, Stieltjes, van Iterson en Wertheim, A. C., en al de ellende daaraan verbonden slaan we nu maar over. Funke wist met hem om te gaan. —

Tine was ver en de innigheid van hun leven was verbroken. Mimi is toen feitelijk zijne vrouw geworden, geweest ten minste. Wel volgde Tine zijn leven nog, maar ze stond er buiten, haar leven was haar leven, en niet meer het zijne. Hij *leefde* met Mimi. Toch zond hij haar in zijne goede dagen nog wel geld, zoo nu en dan, en kwamen de kinderen nog wel eens bij hem, o. a. Eduard in '72 geruimen tijd te Wiesbaden. Daar heeft Eduard toen verscheidene brieven van Potgieter aan Tine verbrand, en dat is heel jammer. Eduard kwam toen uit Londen en was op reis naar Venetië. Maar *thuis* was ook hij er niet meer: hij minachtte Mimi en had geene achting meer

voor zijn vader. Een kindergemoed kan zulk leed, als hij geleden had, niet verdragen. Tine had hare bittere smart niet kunnen verbergen; hij had haar geschrei des nachts gehoord, hare vroolijkheid zien verdwijnen, haar „zwijgen om zich te doen respecteeren" begrepen. — Eduard kon dit alles niet overzien en niet beoordeelen zooals wij, die dankbaarheid gevoelen voor den vader in weerwil van alles en vriendschap gevoelen voor den zoon.

Daar in Wiesbaden heeft Dekker veel gewerkt. Hij had eene kamer gehuurd in eene soort van toren, buiten de stad, en daar ging hij heen om te schrijven, want nu gevoelde hij zich *schrijver*. Gevoelde is misschien niet juist, maar hij *was* het in ieder geval. Daar ook leerde hij Vosmaer kennen, die zijn „Zaaier" in dien tijd schreef — en daar vernam hij den dood van Tine, waarmee ik dit hoofdstuk wil besluiten. —

Op een Zondag — den 13^{den} September — zat hij te schrijven, toen Mimi met een telegram binnenkwam van Eduard uit Venetië: „Moeder dood zend geld!"

Hij was wanhopig van verdriet: „zijne kin-

deren bij het lijk van hunne moeder, behoefte hebbend aan het noodige!" —

Hij zelf zond *f* 20.— en hij schreef aan Funke en aan Vosmaer en aan Mina Kruseman en Roorda van Eysinga met het verzoek ook wat te zenden, wat ze zeker hebben gedaan. Hij vroeg om inlichtingen, maar kreeg geen antwoord; hij vroeg den kinderen, dadelijk maar naar Wiesbaden te komen — maar er kwam geen antwoord.

Tine had haar man, de kinderen hun vader verloren — Dekker Tine. Het leven heeft de kinderen nog wel tot den vader gebracht, maar liefde was er niet. Zij hebben veel geleden — maar ook hij, Multatuli.

Na het bericht van haar dood schreef hij aan zijne Ideën voort no. 1247. De lezer moet dit idee eens opslaan — het loont de moeite. —

Van verdere „liefdes" willen we niet verder spreken. Hij werd ouder en „des bitteren levens" zat. Mina Kruseman en anderen komen misschien nog wel eens ter sprake. — Den 1sten April '75 is hij getrouwd met Mimi — de weduwe Douwes Dekker—geb. Hamminck Schepel. —

En ook als we met al onze sympathie aan Tine denken, mogen we Mimi geen onrecht doen, die ten minste den zeldzamen moed heeft gehad hare liefde met daden te toonen; eerbied ook daarvoor.

HOOFDSTUK VII.

DE ASSISTENT-RESIDENT VAN LEBAK.

I.

De heer van Sandick — wiens loyauteit ik overigens ken — heeft m. i. verkeerd gedaan door zijn artikel uit de „Vragen des Tijds" van '89 niet grondig te herzien, vóór hij het in '92 als 7de Hoofdstuk van zijn Leed en Lief uit Bantam liet herdrukken. Ik wil er uit overnemen, waar ik vooral het oog op heb. Liever had ik, dat allen zelf van Sandicks opstel lazen, doch dit is een wensch zonder meer. De heer van Sandick dan schrijft: „Men heeft het gedrag van den Gouverneur-Generaal" — Mr. A. J. Duymaer van Twist, die weigerde Douwes Dekker te Batavia te ontvangen, „tusschen twee drukten in" — „trachten te vergoelijken, door op den voorgrond te stellen, dat hij op het punt

stond naar Europa te vertrekken, door er op te wijzen, dat hij zeer ernstig ziek was (hij werd in het rijtuig gedragen, dat hem voor goed uit Buitenzorg voerde). Hij was inderdaad ziek; op medisch advies is hij per zeilschip (om de Kaap) naar Europa teruggekeerd; maar zoo ziek was hij niet, of hij had, als hij gewild had, den gewezen assistent-resident Dekker kunnen ontvangen. Maar *hij wilde niet.* En daaraan had hij, mijns inziens, groot gelijk. Hij had Dekker op twee wijzen kunnen ontvangen, als Gouverneur-Generaal of als particulier. Het eerste wilde hij niet; zijn opvolger Pahud werd elken dag verwacht; er was geen reden van staatsbelang, om iemand te woord te staan, die zoo onbekookt was opgetreden. Wat kon de gewezen assistent-resident te zeggen hebben? Hij had zijn ontslag gevraagd en het gekregen; geen band bond de Regeering van Nederlandsch-Indië meer aan den op eigen verzoek ontslagen ambtenaar. Inlichtingen geven over knevelarijen in Lebak? Daarvoor kon Zijne Excellentie Dekker best missen. Er was reeds een onderzoek gelast; van doodzwijgen was geen sprake. *Dat gebeurde niet onder Duymaer van Twist.* De resultaten van

dat onderzoek werden evenmin doodgezwegen door den opvolger van Duymaer van Twist. De schoonzoon van den regent, de demang of wedana van het district Paroeng Koedjang, werd nog in den loop van 1856 wegens knevelarij ontslagen. Aan den regent werd de hooge ontevredenheid der regeering betuigd met de ernstige aanmaning zich in 't vervolg te beteren. — — — — De Havelaarszaak is op waarheid gegrond." —

Dat er in het opstel van den heer van Sandick iets is, gezegd of niet-gezegd, dat zijner onwaardig is, moet hem hierdoor al duidelijk geworden zijn, dat iemand als pater Jongbloed S. J., en pater van Hoogstraten, geen woorden warm genoeg vinden voor zijn lof. — Doch dit zou niets zijn, als men, van Sandick's opstel lezende, maar niet den indruk kreeg, dat hij doorloopend een pleidooi houdt voor Bergsma en Duymaer van Twist en daarvoor hier en daar krom recht poogt te praten. Op mij b.v. — die het in vele opzichten met van Sandick eens ben, zooals straks blijken zal — maakt het geleverde citaat een indruk geheel tegengesteld, als door den heer van Sandick schijnt beoogd te zijn.

Van Twist hield Dekker voor bekwaam, hij

zei het en hij schreef het; hij hield Dekker voor een eerlijk man, hij zei het en hij schreef het, welnu, dan had hij hem moeten ontvangen, omdat hij hem ontvangen kon. Van Twist wist, dat Dekker in den grond der zaak gelijk had, maar dat hij alleen in den vorm had gedwaald — hij was verplicht, als eerlijk man, dit een eerlijk en bekwaam man te zeggen, *die blijkbaar dáárom zijn ontslag had gevraagd in het volle vertrouwen op den persoon Duymaer van Twist.*

Het vertrouwen van een eerlijk man mag men niet beschamen, door hem van het erf te houden onder voorwendsel van „*drukte*". Dat is altijd laf geweest en zal tén eeuwigen dage laf blijven. Als ik den heer van Sandick ooit gekend heb, moet dit ook zijne meening zijn. —

II.

Wat aangaat de wijze, waarop Dekker is te werk gegaan, ben ik grootendeels de meening van den heer van Sandick toegedaan.

Nog geene maand was Dekker in functie, of hij klaagde den Regent van Lebak aan, dien

Natal, telkens hooren we hem er op terugkomen: in Menado, tijdens zijn verlof, telkens weer.

In Lebak zag Dekker zijne kans schoon! — Vroeger schreef hij, „als het niet anders kàn, zal ik des noods eene *misdaad* begaan" — hier was geene misdaad noodig. Integendeel. De schippergeest der gouvernementsambtenaren hinderde hem sinds lang: die geest moest gedood worden, als 't mogelijk was — en hij wou dat doen. Een moord toch, maar geene misdaad. Hij vreesde, dat de Resident, ook na de bewijzen gezien te hebben, zou trachten te schipperen, om maar de Regeering niet lastig te vallen en de rustige rust te bewaren. En hij meende dit te kunnen doen, omdat hij op den Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist vertrouwde, dien hij persoonlijk kende en die hem zeer genegen was. Van het a.s. vertrek van den Gouverneur-Generaal was hij volkomen op de hoogte, ja, *hij heeft zich daarom zoo gehaast.* —

Dekker heeft in Duymaer van Twist geloofd en is bedrogen uitgekomen — in den ambtenaar van Twist was niets overgebleven, dat dezen zoo'n geloof bij anderen deed vermoeden.

III.

Blijft er dan toch van die „ideale handelingen", waarvan Vosmaer indertijd sprak, niets over? — De lezer geve zelf het antwoord op die vraag, als ik gezegd heb, dat de waarheid mij aldus schijnt te zijn: — Douwes Dekker was in de tweede helft van '55 te Batavia aangekomen, van verlof. Ze zaten toen diep in de schuld; *f* 2700 verlofstractement was voor een man als Dekker niet half genoeg. Berekening en overleg kende hij heel goed, maar de toepassing bleef hem vreemd. Zoo was het dus ook hierin precies als met de „liefde" — de theorie was verheven, de toepassing heel moeilijk. Hij had alleen zijne ideeën lief, zijne eigen gedachten. Ook zijne ideeën over overleg en berekening had hij lief, de Millioenen-Studien zijn er het bewijs voor — geen ander Nederlander kon zoo'n boek schrijven! — maar de practijk was gebrekkig.

Dr. Swart Abrahamsz haalt allerlei staaltjes aan van Dekker's inbeelding; alle schrijvers over Multatuli willen zijn leven uit anecdoten samenstellen, zelfs mevrouw de wed. Douwes Dekker

doet er nu en dan aan mee. Dit acht ik verkeerd. Een schrijver over Multatuli staan thans honderden zulke anecdotes ten dienste en karakteristiek zijn ze meestal, dit erken ik, maar ze geven ons den wezenlijken Dekker niet; doorgaans getuigen ze ook te veel van aanstellerigheid; als hij dergelijke dingen, zooals er van hem *vele* verhaald worden en die ook „werkelijk gebeurd" zijn, in een ander had opgemerkt, zou hij ze scherp gecritiseerd hebben en met klem van redenen. Die criticus is de ware Multatuli. Ook verscheidene karaktertrekken zou hij in anderen geprezen hebben, maar *die* zijn homogeen met zijne critiek. De dwaasheid te gelooven echter, dat Dekker in zijn verloftijd ei eens ernstig over gedacht zou hebben, zich door een voorrijder te doen voorafgaan, zooals de hoofdambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in Indië doen, gaat boven mijne macht. Ik denk, dat hij, daarover sprekend, aangehoord is door menschen, of menschjes, die hem niet begrijpen konden.

Maar zeker is het, dat Dekker in zijn verloftijd veel te ruim geleefd heeft. En hij telde de zorgen niet, vóór hij er midden in zat. Zoodra

er hulp kwam, van hoe tijdelijken aard ook, was heel het verleden uitgewischt; er was dan alleen heden, aan de toekomst werd niet gedacht. — Het gevolg was schuld: schuld bij familieleden, schuld in hôtels, schuld bij bankiers. Maar dat zou alles terecht komen. Tine zei zijne ideeën na en bewaarde ze — vandaar zijne liefde voor haar! — en geloofde dus ook, dat binnen betrekkelijk korten tijd Dekker eene zeer hooge positie zou innemen. Dan kwam alles terecht, zooals altijd alles terecht gekomen wàs.

In die verwachting leefden ze te Buitenzorg, waar Dekker voorgesteld werd aan den Gouverneur-Generaal, misschien wel door den heer de Waal, den lateren Minister van Koloniën, die met eene nicht van Tine was getrouwd. De 35-jarige man met heel goede manieren, heelveel geest en heel vlug begrip, verwant aan de Waal — een boezemvriend van van Twist — aan baron van Heeckeren van Waliën, toen ook te Buitenzorg, en gehuwd met eene baronnesse van Wijnbergen, maakte opgang aan het Buitenzorgsche hof. Duymaer van Twist liep hoog met hem. Zijne verwachtingen — Dekker's verwachtingen n.l. — werden nog hooger gespannen.

Daar kwam zijne benoeming tot assistent-resident van Lebak, en Dekker stelde zich zoo goed hij kon van zijn nieuw gebied op de hoogte. Verwonderlijk groot was zijn vermogen, om door te dringen tot zaken, die hem belang inboezemden, en heel gauw was hij ten minste eenigermate op de hoogte, als hij iets weten *wilde*. Ook dit heeft de heer van Sandick onderschat. —

IV.

Dat er gekneveld werd in Lebak, wist ieder; dat er tot '56 toe altijd gunstig gerapporteerd was over Raden Adhipatti Karta Natta Negara, zooals de Gouverneur-Generaal in de aan Douwes Dekker toegediende „terechtwijzing" verklaarde, is eenvoudig onwaar. Ook Dekker wist het bij zijne komst. Het archief van zijn voorganger, den heer Carolus, zei de rest, de controleur van Hemert betuigde het, de klachten en de feiten bewezen het.

Dekker waarschuwde den Regent, maar deze stoorde zich er eenvoudig niet aan, evenmin toen als vroeger of later. Die oude Regent was een brutale schelm, zoo is de naakte waarheid.

Dekker wist heel goed, dat er zoo meer waren; de aard van het volk was hem niet onbekend; gelooven, dat met één voorbeeld de knevelarij uit zou zijn, deed hij niet; *bijzondere* liefde voor den inlander bezat hij niet. Maar hij was hoogmoedig en rechtvaardig. Hij gevoelde zich in elk opzicht „hoog". De brutaliteit van den Adhipatti krenkte hem, het schandelijk onrecht deed hem zeer.

Hoe nu te doen? — Hij wist, dat de knevelarij en het misbruik-maken van gezag heel gemakkelijk zouden bewezen worden, als maar de regent verwijderd was. Diezelfde regent had een magischen invloed op de bevolking, eerstens omdat hij regent was, en dán omdat men hem in gemeenschap geloofde met bovenmenschelijke machten, en vervolgens omdat hij de heele priesterschap van het bigotte Bantamsche volk op zijne hand had door zijne gemeende of speculatieve dweepzucht. Die Regent moest dus weg.

Dekker stelde dit den resident, Brest van Kempen, voor; maar deze hield niet van zulke drukte, wou de Regeering niet lastig vallen en durfde niet optreden tegen den Regent, die hem in eenige min-kiesche zaak zeer ter wille was. —

Het moet maar gezegd worden: volgens den Minister Hasselman, vroeger assistent-resident in Lebak, leverde de Regent *meiden* aan Brest van Kempen. De resident wou schipperen — en Dekker wist zeker, dat hij zeggen zou, indien hem de feiten door Dekker waren meegedeeld: „Laten. Wij. Dit. Alles. Nu. Eens. Kalm. Aan. Den. Regent. Vertellen. En. Hem. Tot. Zijn. Plicht. Zien. Te. Brengen. Door. Zachtheid." —

Den Regent eerst verwijderen kwam niet in den resident op. En Dekker wou hem geene opening van zaken doen — waarin hij ongelijk had. Een beetje hoogmoed heeft hem ook daar parten gespeeld. En *Carolus*, *die vergiftigd was*, had *geaboucheerd* met den Resident, zonder eenig gevolg. Maar boven alles: Dekker vertrouwde er vast op, dat de Gouverneur-Generaal hem handhaven zou. Indien hij nu mèt zijne bewijzen bij van Twist kwam, en indien — waaraan geen twijfel bestond! — zijne aanklacht gerechtvaardigd bleek, zou dit het feit zijn, dat hem ineens een man van groot gewicht zou maken, in Indië zoowel als in Holland. Een ambtenaar uit de omgeving van den Gouverneur-Generaal — *de Waal?* —

schreef Dekker, dat hij zijn mond maar moest houden, hij was er toch eervol afgekomen. Misschien was dit op verzoek van van Twist; maar Dekker vatte het op als eene heimelijke bedreiging, gedaan *uit vrees van de heeren, dat van Twist ooit de waarheid weten zou.*

Daarom vroeg hij zijn ontslag en weigerde hij naar Ngawi te gaan. Dekker *wist* niet, dat de Raad van Indië hem terstond had willen ontslaan — misschien heeft hij dit nooit geweten! — en dat de persoonlijke tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal noodig was geweest, om zijn ontslag te voorkomen en de zaak met eene terechtwijzing en eene overplaatsing te doen afloopen.

Indien Dekker dit geweten had? Zou hij dan toch zijn ontslag hebben gevraagd? — Ik weet het niet, maar gelooven doe ik het niet.

Hij heeft zijn ontslag niet gevraagd *uit principe*; hij deed het uit hoogmoed, in het vertrouwen op Duymaer van Twist, krachtens zijn geloof in de eerlijkheid zijner zaak, en uit berekening. Maar niet uit medelijden alleen met de inlanders, niet om door zijn voorbeeld den geest der ambtenaren en der regeering te ver-

anderen, niet uit behoefte, om zich en de zijnen daarvoor op te offeren.

Hij handelde toen, zooals Dekker daarvóór en daarna altijd gehandeld heeft: heelveel motieven deden zich te gelijk gelden; slecht of gemeen was er niet één — en ik erken gaarne, dat hij in den grond der zaak een edel mensch was, d. w. z.: zijn begeeren was edel, hij snakte naar goed-zijn.

Het is de vloek van zijn leven geworden, dat hij 't maar zelden heeft kunnen zijn zonder kwaad te doen. 't Klinkt paradox, maar 't is er geen.

V.

Eerst ruim 3 jaren na zijn ontslag schrijft hij den Max Havelaar. Onder het schrijven van dat boek pas is het hem recht duidelijk geworden, wat er eigenlijk was gebeurd. --

Nadat de Gouverneur-Generaal hem teleurgesteld had, doordat hij Dekker niet verkoos te ontvangen — wat in mijne oogen eene onvergefelijke fout blijft in Duymaer van Twist — zwierf Dekker wat in de Preanger-Regentschappen, zooals ik al verteld heb, zonder succes.

Men hield hem wat aan de praat en hij besefte, alweer te laat, dat men hem „beet nam". Opzettelijk misleiden was hem vreemd.

En eindelijk ging hij naar Europa, we zagen het reeds. Hij deed er eigenlijk niets voor zijne zaak, dan in Januari '58 den brief schrijven aan den „Gouverneur-Generaal in ruste". Hij was toen nog altijd van meening, dat van Twist *niet* wist, welk een onrecht hem gedaan was. Wie dien brief aandachtig leest, zal weldra beseffen, dat Dekker geloofde *edel* gehandeld te hebben en vast rekende op steun van van Twist, *uit liefde voor zijne eigen ideeën*. De zaak anders inzien, dan hij deed, was hem onmogelijk; dàn moest hij de allerbanaalste motieven veronderstellen. *Hem* was onrecht aangedaan — de arme bevolking moest niet meer gekneveld worden, omdat *hij*, Multatuli, haar hulp had toegezegd. Dit is verre van onedel, alles behalve, maar het is niet, wat we onder zelfopoffering en zelfverloochening verstaan.

Die brief aan van Twist is volkomen waar, mits men goed leze en ontlede. Die brief had een gunstig antwoord verdiend, en ware van

Twist een man geweest, hij had dit antwoord gegeven. Dat hij dit niet gedaan heeft, is zijne allergrootste schande — de heer van Sandick moge dan op de mooie biographie van van Twist wijzen of niet.

Vóór ik nader op de werkeloosheid van Dekker wijs, om recht te vragen, acht ik mij hier genoodzaakt eene uitweiding te maken over iets anders, aan het slot van van Sandick's opstel ter sprake gebracht. De heer van Sandick publiceert daar een brief van den heer Duymaer van Twist, door dezen geschreven aan den heer Mr. Bergsma; die brief luidt aldus:

Diepenveen, 20 April 1882.

Aan Mr. W. B. Bergsma.

Weled. Gestr. Heer,

Ik wil Uwen brief van den 18den dezer, dien ik heden morgen ontving, onverwijld beantwoorden.

Mijn geweten geeft mij het getuigenis, dat ik den ambtenaar Douwes Dekker zelfs met buitengewone welwillendheid heb behandeld. En ik vertrouw, dat U, die met het gebeurde beter

bekend zijt dan de meeste anderen, dat getuigenis niet zult wraken.

Maar in Uwen brief is slechts sprake van één *feit*. Ik heb dus alleen omtrent dat feit te antwoorden.

Het zal geweest zijn in 1858 of in 1859 (in ieder geval vóór de uitgave van den Max Havelaar), dat, terwijl ik in den Haag was als lid der Tweede Kamer, Douwes Dekker verzocht mij te spreken.

Hij deelde mij (in substantie) mede, dat hij toen te Brussel zich met literarischen arbeid bezig hield; dat hij op reis naar den Haag (ik weet niet precies meer hoe) zijn beurs verloren had, zoodat hij geen geld had, om naar Brussel terug te keeren.

Ik heb hem toen *f* 50 aangeboden, die hij heeft aangenomen.

Hoe dat feit nu publiek is geworden, durf ik niet met zekerheid te zeggen. Dat ik het niet zelf rondgebazuind heb, zult U wel willen gelooven. Er was ook waarlijk geen reden voor!

Maar onmogelijk is het niet, dat ik het aan dezen of genen mijner vrienden heb medegedeeld, ofschoon ik het mij niet herinner.

Zoo is b.v. het volgende mogelijk. D. D. had mij in ons gesprek medegedeeld, dat hij had vernomen, dat de Engelsche regeering een Hollandschen tolk zocht, om dienst te doen in Japan, en dat hij wel zou wenschen tot die betrekking benoemd te worden. Om dat te bevorderen, ben ik toen Rochussen (destijds minister van Koloniën) gaan spreken, die beter met de diplomaten bekend was dan ik, en heb hem toen *wellicht* medegedeeld, wat er tusschen D. D. en mij was voorgevallen.

Tot zoover over het door U bedoelde *feit*.

Daartoe door U uitgenoodigd, heb ik geen bezwaar gemaakt, om U het feit, zooals het gebeurd is, mede te deelen; maar ik doe het *geheel vertrouwelijk*; wil U mijn brief laten lezen door den heer Boissevain, ik heb er niet tegen, maar onder dezelfde voorwaarde.

Ik verlang te volharden bij mijne houding, tot dusverre aangenomen; ik laat D. D. en zijne vrienden schrijven, wat ze willen, maar wil er mij persoonlijk noch direct noch indirect mee bemoeien. Bepaaldelijk verzoek ik U geene mededeeling te doen van mijn brief aan den heer Versluys. Ik ken den heer Versluys vol-

strekt niet. Vermoedelijk is hij een der vrienden van Douwes Dekker, die dan vermoedelijk de onbeschaamdheid zal hebben gehad hem te verzekeren, dat het feit *onwaar* is. Wordt nu het feit door of namens mij in de couranten *als waar* medegedeeld, dan zal dit niet anders ten gevolge hebben, dan dat D. D. mij uitscheldt voor een infamen leugenaar. De zaak zal dezelfde blijven.

Ik heb de eer mij met hoogachting te noemen

UwEd. Gestr. Dw. Dr.:

DUYMAER VAN TWIST."

VI.

Douwes Dekker spreekt in Idee 950 — IVe Deel, 156 — eveneens over die ontmoeting, maar in eenigszins andere woorden, en hij geeft eene geheel andere voorstelling van het *feit*, waarvan de heer van Twist met zooveel moeite verlost schijnt. Het is noodzakelijk hier dat Idee in te lasschen: „Na mijn vertrek van Lebak alzoo — voor en na 't schrijven van den *Havelaar* — zwierf ik rond — — —

Mémoires schrijf ik niet, voor Publiek niet! Ik wil 't gedragen leed niet blootstellen aan 't filisterig „mooi", waarmee Nederlandsche lezers gewoon zijn zich te vermeien in de smart — van 'n ander. Doch waar het te-pas komt een-of-ander aan te halen ter toelichting van de omstandigheden, die ik goedvind te openbaren, zal ik dit doen. Ik heb gezegd, dat ik niets beneden mij stelde. Het kan dienen om m'n hoogmoed beter te doen begrijpen, en dus te billijken.

Ik was te Brussel, en vernam, dat er 'n *klerk* noodig was bij 't Fransche Konsulaat te Nangasaki. M'n gezin leed gebrek. Tot m'n groote vreugde bleek er, dat men voor deze betrekking iemand zocht, die hollandsch verstond. Met zeer veel moeite verschafte ik mij 't noodige geld om naar den Haag te reizen, en wendde mij tot — — — Duymaer van Twist! M'n gezin leed gebrek. Ik verzocht hem mij aan te bevelen bij den Franschen gezant. M'n gezin leed gebrek. Hij maakte eenige zwarigheid: „omdat hij den Franschen gezant niet kende", naar-i zeide, doch eindelijk beloofde hij werk te zullen maken van m'n verzoek. Ik wachtte!

Lezer, weet ge bij ondervinding wat het zeggen wil: *te wachten* in 'n hôtel? Te *wachten*, als elke beet vergald wordt door de onzekerheid of men middel zal weten te vinden die beet te betalen? Te *wachten*, als vrouw en kinderen hongeren?

Na vele dagen wachtens *op die wijze*, deelde hij mij in 'n brief mee, dat de zaak hem bezwaarlijk voorkwam: „omdat hij niet wist of ik bedreven genoeg was in de Fransche taal?"

Ik werd misselijk, en antwoordde, dat ook ik hiervan niet zeker was. Zeker zag de stumpert mij aan voor 'n boerenprocureur, 't verheven vak waarin hij zoo uitmuntte, toen de natie meende hem te kunnen gebruiken, eerst als Volksvertegenwoordiger, vervolgens als Onderkoning van Insulinde!

Wat er gedurende deze aanraking met den ellendeling méér gebeurde, ga ik *nu* voorbij, omdat het me stuit zaken te behandelen, die niet *geheel-en-al* thuis hooren op publiek terrein. Toch zal ik 't misschien eenmaal zeggen, mits *hij* de goedheid hebbe daarop aan te dringen. Komaan, gewezen Onderkoning van Insulinde, die zwaar tilt aan een beetje Fransch! 't Is

waar, gijzelf hebt in vijf jaren tijds niet kunnen leeren één woord maleisch te spreken!

Zij die meenen, dat ik den man te veel eer bewijs door me zoo dikwijls met hem bezig te houden, worden verwezen naar 't *naschrift* van m'n eerste brochure over Vrijen-Arbeid, waarin ik hem benoemde tot vertegenwoordiger der Nederlandsche — — — eigenaardigheden, die ik bestrijd." —

Dekker bedoelt *dit* waarschijnlijk: „Als meermalen wend ik mij tot u, MR. ALBERTUS JACOBUS VAN TWIST, oud-Gouverneur-Generaal, vertegenwoordiger des Volks!

Ik wend mij tot u, zooals ik bij opstand of beroering den belhamel vóórriep, om niet door algemeenheid de toespraak te doen leiden tot verzwakking van indruk.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

En ik zal voortgaan dit te doen, tot uw naam, en het gemis aan denkbeelden dat gij vertegenwoordigt, den volke zal wezen tot 'n braakmiddel."

VII.

Wanneer heeft Dekker den heer van Twist ontmoet? —

In den brief van den laatste komen deze woorden voor: „*Hij deelde mij mede, dat hij toen te Brussel zich met literarischen arbeid bezig hield*" — en in den brief van Dekker aan den „Gouverneur-Generaal in-ruste" zegt hij: „*Thans ben ik in België, en zal trachten mij eenigen tijd staande te houden door letterkundigen arbeid.*"

Welke arbeid kan dit geweest zijn? — Die brief aan den Gouverneur-Generaal is van *Januari* '58. In *dien* brief zegt hij aan van Twist, dat zijne vrouw en kinderen *bij zijn broer* zijn — in Idee 950 zegt hij: *ze leden gebrek.*

Van Twist zegt: *hij hield zich bezig* — Dekker zegt: *ik zal trachten me staande te houden* . . . . . Heeft hij dit toen getracht? Heeft hij werk gezocht bij de „Indépendance Belge"? — Van Twist zegt: 't was voor de *Engelsche* Regeering — Dekker: 't was voor de *Fransche.* Volgens Dekker heeft van Twist hem *geschreven*

— uit van Twist's brief zou men dit niet opmaken. — Dekker zegt: *er is méér* — wat? Die geschiedenis van die *f* 50? — Dekker heeft het later *beslist ontkend* — èn het slot van den brief des heeren van Twist is heel zonderling. Wel stelde Dekker de zaken meestal voor met wat Tine noemde „dichterlijk kleursel" — maar *liegen* deed hij niet; Dekker was geen leugenaar.

Lag 't in Dekker's aard, zoo'n praatje te verzinnen als „ik heb mijne beurs verloren"? en *als* hij dien leugen had gedaan, zou hij dan later hem niet erkend hebben en er meteen eene verklaring bij hebben gegeven?

In ieder geval heeft die ontmoeting plaats gehad *na* Januari '58 — want in dien brief komt geen enkel woord voor, dat in de verste verte maar het vermoeden wekt, dat ze elkaar vóór dien tijd hebben ontmoet, — en *vóór* het najaar van '58, toen Dekker naar Cassel ging. Waarschijnlijk heeft Dekker dus van Twist gesproken in den zomer van '58, vermoedelijk op aandringen van zijn broer Jan, die toen naar Europa is gekomen.

In '58 ook werd Rochussen, over wien van

Twist spreekt, Minister van Koloniën; in April '59 kwam Tine in Europa. —

Maar in '58 leden Tine en de kinderen geen gebrek!

Naar mijne meening is toch zooeven de juiste tijd zoowat aangegeven voor die ontmoeting — en die *f* 50 zullen Dekker niet aangeboden zijn op de wijze, die hij ons zoo geheimzinnig voorhoudt, *indien* ze aangeboden zijn.

Rochussen heeft Dekker altijd voor een eerlijk man gehouden, dat staat vast, en indien de heer van Twist *wellicht* het *feit* aan Rochussen heeft verteld, dan zou zeer stellig dáárover in het laatst van '68 tusschen Rochussen en Multatuli gesproken zijn; ik houd het er zelfs voor, dat Rochussen Dekker dan niet als eerlijk en fatsoenlijk man zou behandeld hebben. —

De heer van Twist *wist*, dat er in die dagen van zijn éénig schrijven eene Multatuli-commissie bestond; zijne veronderstelling, dat de heer Versluys een vriend van Multatuli zou zijn, is dan ook heel, heel comisch, haast komiek. Hij deelt het *feit* mee aan den heer Bergsma, deze mag het meedeelen aan Boissevain, maar niemand mag het mededeelen aan Versluys —

d. w. z. in diplomatentaal: vertel het maar overal rond. De heeren Bergsma en Boissevain zijn dan ook zoo vrij geweest, het aldus te verstaan.

Het geheel *heeft iets* van kwaadaardigen laster. — Waar ik de waarheid zeg, naar mijne meening, omtrent Multatuli, ben ik natuurlijk gehouden even oprecht mijne meening te zeggen over zijne vijanden. — Vreemd vind ik alleen één zin, dien ik aanhalen *moet*. Hij komt voor in een brief van Dekker aan Tine, 15 Nov. '59:

„Ik heb getracht weer in dienst te treden, *ik heb aalmoezen moeten aannemen*, men heeft mij beloofd mij te rekommandeeren voor secretaris van God weet welken vreemden onderconsul (Duymaer van Twist vraagde mij of ik *fransch* en *engelsch* kon, ik zei: neen.)" Deze zin vooral doet mij aarzelen.

Ik heb gecursiveerd; de zaak blijft voor mij mysterieus. Alleen moet ik herhalen: een leugenaar was Dekker niet.

VIII.

Maar wat is dan eigenlijk de reden geweest, dat de gegriefde assistent-resident van Lebak

bijna 4 jaren wacht, vóór hij recht eischt? —

De zaak is hemzelf niet duidelijk geweest. Vraagpunten enz., die hij aan den controleur van Hemert heeft voorgelegd en die gepubliceerd zijn in de Minnebrieven, moesten dienst doen voor van Twist, voor niemand anders. Douwes Dekker was zoo innig overtuigd van zijn goed recht en geloofde zoo vast aan den steun van van Twist, dat hij geheel machteloos en verslagen stond, toen van Twist hem niet hooren wou. Hij was als een kind, dat vast gelooft een pluimpje te krijgen en een standje oploopt voor het feit, dat hem lof had beloofd en een koekje. Hij dacht niet verder en hij *kon* niet verder denken: hij gevoelde *schuld* — dat was het eenige.

En hij had ook schuld, zooals ik al zei — en tot zich zelven en tot Tine *moet* hij gezegd hebben: had ik nu maar anders gehandeld! — had ik nu maar niet op van Twist vertrouwd — ze zijn toch per slot van rekening allemaal precies eender en veel slechter, dan ik ze geloofde. —

Want niet zijn, zooals hij was, was slecht zijn. Hij gevoelde schuld, beteekent dan ook niet, dat hij ze gevoelde tegenover de maatschappij

of tegenover de Regeering — maar tegenover zichzelven. Schuld tegenover anderen is hem onbekend, als hij niet zich de weelde dier bekentenis kan veroorloven als debet, om er terstond een veel grooter credit tegenover te stellen.

Zijne eigenlijke boosheid op van Twist, den belhamel, begint dan ook eerst, als deze in staat gesteld is, om Dekkers *gelijk* volkomen te waardeeren en toch blijft volharden in zijne meening, dat de ambtenaar verkeerd had gehandeld, en dit zwaarder laat wegen dan de integriteit en de rechtschapenheid. —

Dekker zwierf rond na zijn ontslag, niet wetend waarheen, toen *Duymaer van Twist* Indië verlaten had. Recht zoeken bij de Regeering doet hij niet: hij vreest het verwijt, hem door de Regeering toegediend en door hem gevoeld. Eerst van Lennep leert hem beseffen, dat er uit deze situatie munt te slaan is: de Regeering is er mee in een hoek te drijven, en daaruit is misschien profijt te trekken voor Douwes Dekker — doch daar heeft van Lennep zich geen oogenblik om bekommerd. En zoo al een oogenblik, al heel gauw heeft hij ingezien, zich

eigen jeugdige dwaasheden herinnerend, dat hij met Dekker niet voor den dag kon komen.

Zoodra de familie, de van Heeckerens, van der Huchts, Kerckhovens etc. op de proppen komen met hunne familiegeheimen en Dekker's intieme leven op ieders tong brengen, trekt van Lennep bakzeil: hij wou zich om den dood niet compromitteeren voor wat literatuur van een ander. Misschien had hij een voorgevoel van wat Klaasje Zevenster hem berokkenen zou en die ellendige Busken Huet! —

Dekker's hart was ook niet vervuld geweest van die arme Javanen, toen hij zijn boek schreef. Daarmee heb ik volstrekt niet gezegd, dat Saïdjah's verhaal leugen is; ook niet, dat hij geen medelijden heeft gehad met de arme geknevelde Bantammers; evenmin, dat hij geen recht wilde — maar alleen dit: niet hulp voor die armen daarginds was de impuls, welke hem tot handelen dreef.

Maar het leed der bruine broeders kon een motief worden voor *zijne* zaak. En zoodra hij dit begreep, ging hij aan het schrijven en schreef in weinig tijds zijn Havelaar, ongetwijfeld zijn meesterstuk en het meesterstuk der

Nederlandsche literatuur voor langen tijd. „Dat boek moet er *ons* boven op helpen!" Ziedaar schering en inslag van zijne brieven.

Er steekt niets kwaads in, integendeel; alleen: we mogen Multatuli niet langer *den man van Lebak* noemen, maar wel den schrijver van Max Havelaar.

IX.

Den brief, waaruit ik zooeven een zin geciteerd heb, dien van 15 Nov. '59, dienen allen heel aandachtig te lezen. Daarna zal het ieder duidelijk wezen, wat Dekker met den Havelaar wilde bereiken, en ieder zal het met mij eens zijn, dat de *man van Lebak* nooit bestaan heeft, d. w. z.: de zichzelven en zijn gezin voor een puur principe opofferende Eduard Douwes Dekker heeft nooit bestaan. Tegen Tine spreekt hij daarvan ook geen woord; zij zou hem niet begrepen hebben.

Tine heeft in hem ook nooit *den martelaar* van Lebak gezien, maar altijd een miskend genie, een koning zonder koninkrijk, die maar

macht behoefde, om een zegen voor allen te zijn.

Zoodra het oordeel van van Lennep over zijn boek hem bekend is, vormt hij een plan en heeft hij voorwaarden bedacht. Ze zijn niet: spoedig naar Indië terug, weer aan het werk, zonder meer — zooals Multatuli ze had *moeten* stellen, indien Max Havelaar volkomen juist geteekend was, maar: 1e. Resident op Java; 2e. herstel van diensttijd; 3e. een ruim voorschot; 4e. Ned. Leeuw. Maar hij is bereid te schacheren, „eerst wil ik zien wat hij biedt." *Hij* is Rochussen, dien Dekker enkele dagen vroeger nog een „hansworst", „een ellendeling" en „een prul" had genoemd. —

Dekker beseft dadelijk zijne gunstige positie. „Ik bezit", zegt hij 20 Nov. '59 aan zijn broer Jan, een soort van kapitaal. Dat kapitaal is grooter dan het wezen zoude, wanneer ik niet de Indische historie achter mij had, die mij (laat nu daar of het ten regte of ten onregte is) een martelaar maakt, een apostel, een soort van O'Connell. Dat alles zou ik opofferen, als ik eene betrekking aannam. Dus moet men mij geen halfheid bieden." —

De heele brief is weer karakteristiek; — de Javaan? — absent. Zijn martelaarschap lacht hem zelfs toe. —

Dekker's eischen waren veel te hoog, — en ook het aanbod van Rochussen was verkeerd: „eene eervolle, onafhankelijke en lukratieve betrekking in *de West*". Hoewel Dekker zelf op hoogen leeftijd nog verklaarde, altijd zooveel belang gesteld te hebben in de West. Ridderlijk handelt Rochussen niet: in de *Oost* moest Dekker herplaatst worden en dat kon heel gemakkelijk, omdat de Gouverneur-Generaal Pahud toen immers al gerapporteerd had, na locaal onderzoek, dat Havelaar volkomen gelijk had gehad. Welke motieven Rochussen geleid hebben, weet ik niet, maar nog ééns: ridderlijk en rechtvaardig handelde hij niet.

Aan den anderen kant kon Dekker tevreden zijn met den uitslag van het door Pahud zelf ingestelde onderzoek — ja, als ten minste Dekker's hoofddoel *niet* was verbetering van regeeringssysteem. En dit treedt nergens op den voorgrond. Dekker zegt: „dan ben ik liever schrijver." En hij bezigt dreigementen. Toen werd Rochussen boos, en die gevoelt zich sterk

door „de familieschandalen", waarschijnlijk door van der Hucht te zijner kennis gebracht. Dat was vooral die historie met „de tantes", waarop ik vroeger al wees.

De heele strijd biedt heel weinig verkwikkelijks, van beide partijen. Groot en grootsch is anders. —

Eindelijk: de Havelaar verschijnt! — en van Lennep neemt dadelijk alle maatregelen, om te voorkomen, dat hij zich door dat boek zou compromitteeren. De heeren worden er niet grooter noch grootscher door. —

Indien Dekker zich los had kunnen maken van alle ijdelheid en wat minder bedwelmd geworden ware door den walm der verheerlijking, had hij Rochussen's aanbod aangenomen; vergis ik me niet, dan was hij dan gouverneur van Curaçao geworden en hem, de moedige Tine en zijne kinderen ware veel bitter leed bespaard; alleen Nederland en Indië hadden er bij verloren — want de directe invloed van den Havelaar is heel groot geweest.

Wij moeten dankbaar zijn en met weemoed mogen we alleen denken aan de offers voor ons gebracht. Met volle overtuiging en innige warmte

mogen wij zeggen, *moeten* wij zeggen tot den kleinen Max: „Zet u neder aan ons maal, en bewoon ons huis, en neem uw deel aan wat wij hebben, want ik heb uwen vader gekend."

„Wat ook verjare, geene rechten van het gemoed." — De oude droomen van roem hebben Dekker parten gespeeld. —

HOOFDSTUK VIII.

DEKKER, NA TINE'S DOOD, — EN MAX EN NONNIE.

I.

De heer J. Versluys, wiens meening ook over Tine niet bijzonder gunstig was, schrijft heel ongunstig over den kleinen Max uit den Havelaar. Het schijnt mij, dat de heer Versluys niet heel nauwkeurig was ingelicht. Zoo heeft hij b.v. niet geweten, dat Tine, vóór ze uit Italië kwam, van Dekker de belofte had gekregen, dat hij niet met Mimi zou leven, maar met haar. Waarschijnlijk bestaan Dekker's brieven nog en zijn ze in het bezit van mevrouw Omboni.

Waarschijnlijk legde Dekker die belofte af met instemming van Mimi, die werkelijk haar best heeft gedaan, om zich geheel op te offeren; maar, zooals ik al zei, het onmogelijke werd geëischt. Meermalen heeft Mimi, uit wanhoop,

de woning op de Zuidwest-Binnensingel in den Haag ook verlaten met het plan daarin niet terug te keeren. Ze keerde 's avonds wel weer terug: waar zou ze heen?

Dekker *mocht* haar ook niet laten gaan, maar Dekker *mocht* evenmin zijn woord breken. De toestand was eigenlijk van het begin af onhoudbaar. Allen waren dan ook ongelukkig, zooals al gezegd is. Mimi zocht meermalen haar troost bij Tine. Als men zich goed in dat leven indenkt, doet het hart je zeer. Dekker wou Tine veel lijden vergoeden en verzwaarde haar leed, uur na uur; Mimi wou Tine het leven verzachten en zocht, zelve overstelpt van jammer, haar troost bij de ongelukkige; Dekker wou trouw en ridderlijk zijn en had daarvoor zijn slachtoffer moeten verstooten en dus ontrouw en dorperlijk zijn. De kinderen waren op de jaren, dat ze den jammer gingen opzuigen in de ziel. —

En om den engen kring van dit leed leefde eene wijde wereld van menschen, die bijna allen vijandig gezind waren en waarvan de enkele uitzonderingen machteloos waren, iets aan den toestand te veranderen.

Tine en de kinderen hadden voor Dekker al

hun verdriet verborgen. Toen hij met Mimi naar Duitschland vertrok, om te gaan spelen en Mimi's vertaling van den Max Havelaar geplaatst te krijgen, waren Tine en Eduard thuis bezig, om het 1ste, 2de en 4de Bedrijf van Vorstenschool in het net te schrijven. Juist was hij er in geslaagd zijne Millioenen-Studiën in het „Noorden" geplaatst te krijgen als feuilleton en uit Mainz schreef hij Tine, dat ze voorloopig *f* 20 per week zou ontvangen. Maar Tine ontving den brief niet: Mimi vond hem ongeopend op de tafel. En uit Innsprück ontving Dekker te Mainz het bericht, dat Tine en de kinderen op reis waren naar Padua. —

Die brief uit Innsprück was voor Dekker een geduchte slag. Hij was „kapot". Maar nog kan hij niet begrijpen, wat er gebeurd is. *Zij* HEM verlaten! Hoe was dat mogelijk! — Het komt niet in hem op te zeggen: *wat moet Tine geleden hebben!* —

Jaren later schreef hij aan Vosmaer: „Want zij die geen geld had kunnen krijgen op m'n Vorstenschool, had wèl geld gekregen om weg te reizen, met de uitdrukkelijke conditie dat ze dat doen zou. Eduard heeft z'n „woord van

eer" moeten geven, dat ze werkelijk gaan zouden!"

Zij is Tine; — in plaats van diepen eerbied voor het lijden der arme hooren we in deze phrase een verwijt aan de doode.

II.

In Dec. '73 schreef hij aan Vosmaer: „Om niet onder te gaan (ik zit op zware lasten, dank zij de helsche machinatiën, die mij m'n vrouw en kinderen hebben afgenomen) moet ik 15 vel in de maand leveren." —

Altijd door blijft hij bitter over Tine's vlucht spreken, ook dan, wanneer hij „vergeving" inroept voor hare daad; ze hebben hem „haar afgenomen" herhaalt en herhaalt hij, tot men eindelijk wel moet gelooven, dat hij zijne woorden ernstig meent.

Die „helsche machinatiën" hebben beslist nooit bestaan; — de eenige, welke misschien te verdenken ware geweest van de eene of andere machinatie, was Hotz, van wien hij met groote „ruzie" was weggegaan, nadat Mimi metterwoon

naar Amsterdam vertrokken was; doch ik zeg nadrukkelijk *misschien*, daar ik mij geene voorstelling heb kunnen maken van dien heer; maar vergis ik mij niet geheel, dan zou eene al te communistische opvatting van het mijn en dijn, ook waar het de vrouwelijke communegenooten in den huize Hotz betrof, aanleiding tot die *ruzie* geweest zijn, en doorgaans laat zulk een twist *wrok* na.

Deze twist bij of voor het scheiden van de markt staat niet op zichzelf: Dekker vergiste zich doorgaans in de menschen en schiep zich illusies, die illusies waren, ofschoon hij zelf er zich later over verbaasde. In '73 — één uit de heel, heel velen — heette Mina Kruseman „kristal" zoo oprecht en liep Dekker met haar weg — in '75 is Mina „eene brutale meid" — en eene intrigante.

In van Lennep vergist hij zich, in Veth, in Bleeker, in van Straten, in van Gennep, in van Vloten, in Busken Huet, in Kern, in Versluys, in Wertheim, in de Keyzer, in Meyboom, in Thieme, in d'Ablaing, in Vosmaer zelfs, — enz. enz. Hij was zijne ernstige vergissingen begonnen met Duymaer van Twist. —

Duidelijk is er een overgang van de eene levensphase in de andere merkbaar. De Dekker, die met verlof in Europa komt in '52, is niet dezelfde als die in '55 te Batavia terugkomt.

Ik gevoel, dat ik me precieser moet uitdrukken, al wil ik alleen stilstaan bij forsche overgangen in zijne zielsontwikkeling. In Europa van '52—'55 heeft Dekker zich opeens de meerdere gevoeld van nagenoeg allen, met wie hij in aanraking kwam. En dit ligt voor de hand. —

Had hij meer *geleerd* dan menschen van zijn stand in Holland? Neen, minder. — Maar hij had meer *gedacht*, hij was oorspronkelijk. Hij vond in Holland een heel gemoedelijk publiekje, brave menschen wel, maar van de besten zelfs onder hen bleef, naar Huet's beeldspraak, de phantasie besloten binnen den engen kring van een Hollandsch bedehuis en reikte de vlucht niet hooger dan de nok van een protestantsch kerkje. Nog Potgieter had gesproken van den „copiëerlust des dagelijkschen levens" — — en wie er toch nog uitblonken, in ruimer phantasie leefden en hooger vlucht namen, konden door Dekker niet worden gewaardeerd. Allen leefden

het kleine Hollandsche leven en bekommerden zich om zeden en gewoonten en min of meer dogmatischen godsdienst, en in het een en ander was veel mufs.

Daar moest eens eene frissche bries dóórwaaien. Maar om dien wind te brengen, had Dekker geen tijd. Even houdt hij zich met Kruseman op, den Haarlemschen uitgever, die wel een „schrijver" in Dekker ziet, maar dan — — — zal hij moeten worden als *de* schrijvers. Dekker heeft zelfs geen tijd, om het verder aan te hooren. Hij moet het leven leeren kennen, het onbezorgde, kommerlooze leven — ik zou haast zeggen het studentenleven, het joviaal pierewaaiïge. Dat leert hij ook kennen.

Hij heeft plaatsen weer te zien, oude kennissen te bezoeken — hij moet zien en voelen, hoe groot hij geworden is. Hij is assistent-resident van Amboina geweest, hij heeft oceanen doorkliefd, schipbreuk geleden, opstanden gedempt, bergen beklommen, gouverneurs getrotseerd, comedies geschreven, honger geleden, honderdduizenden beheerd, hij heeft over alles nagedacht en op heelveel een antwoord gevonden. Al wat zijn geest nog aan de conventie binden kon, is versleten of verbroken, andere luchten, werel-

den, godsdiensten, heel andere dan kleinhollandsche levens hadden op hem ingewerkt. En als hij nu tegenover een zijner tijdgenooten stond, die nooit Holland had verlaten en wiens levenskarretje zoo heel stil en gemoedelijk langs Holland's goedonderhouden wegen was gesukkeld, zag hij hem klein en bekrompen.

Daar ginds groot zijn, schreef hij uit Menado aan zijn broer Pieter, den dominee, dat zegt niets, want in het land der blinden is éénoog koning. Doch nu gevoelde hij zich in Holland verre boven de Hollanders — wat geld, dàt hadden zij meer dan hij. Maar dat zou spoedig verholpen zijn in Indië.

Zoo, de proef der vergelijking in Holland schitterend doorstaan hebbend, kwam hij in Indië terug. Daar vindt hij in Duymaer van Twist, den hoogstgeplaatste, al dadelijk een steun van belang. Van Twist stelt Dekker hoog.

De latere haat is alleen voldoende te verklaren door het vroegere vertrouwen. De bitterheid, waarmee hij hem vervolgt, is geëvenredigd aan zijne diepe teleurstelling. — Dáárna verwacht hij van het nog mindere Hollandsche publiek geen steun, geene sympathie. —

III.

Dekker schrijft zijn Max Havelaar. Het stroomt sympathiën. „Wel zes dominees", schrijft hij aan Tine, „op één dag." Hij zal er eindelijk zijn en staat verbaasd over zooveel bijval. Hij wil zich geven, zooals hij is, geniaal en „tuchteloos" — het woord is van Buys — en alle sympathie verdwijnt plotseling. „Hoe grooter geest, hoe grooter beest", zeggen de zes dominees en de anderen. Alleen het jonge Nederland pakt hij in, de vrouwenwereld raakt in rep en roer en springt uit den al te engen band.

Na den eersten schrik en na den eersten roes erkennen toch eindelijk enkelen, dat er wat moet gedaan worden voor het gezin van den man, die zich toch werkelijk verdienstelijk heeft gemaakt. Dit gaat met moeite, want de meesten denken als Kneppelhout, die tot Huet zei: „Het ligt niet op mijn weg een Nederlander te ondersteunen alleen, omdat hij stijl heeft." —

Mannen als Beets hebben zich altijd verre gehouden van Multatuli.

Maar eindelijk dan toch zal men iets doen, maar niet voor *hem*, *om* hèm aan zijn gezin.

Doch dat krenkt Dekker nòg meer, dan de poging daarvóór voor hem, die niet eens tot het pogen is genaderd. De Commissie van Vloten-Bleeker-van Straten is in de geboorte gebleven. De Commissie Huet-van Vloten is één dag na de geboorte overleden.

Tine was naar Italië gegaan. Maar de commissie had hem diep gegriefd, door hem ter zij te stellen, „alsof hij in staat was den boel te verzuipen."

Eindelijk, in '70, komt er eene derde Commissie van Gennep-Kern-Wertheim. Ook die wordt ontbonden, voor ze iets had uitgericht. Een brief van Kern te goeder trouw geschreven en werkelijk voor het Zaanlandsche publiek heel geschikt en voor Multatuli volstrekt niet beleedigend, zou ik zoo zeggen, en een „memorandum" van A. C. Wertheim, dat Dekker zeer deed en ons zeer doet, al begrijpen wij het ook, waren voldoende, om alle illusies te verstoren. —

Hoe iemand officiëele brieven kan schrijven als de heer Wertheim aan Multatuli en tevens venijnige memoranda kan laten slingeren tot ze door slordigheid in Dekker's handen kwamen, gaat boven mijn begrip van karakter.

Zoo wij reeds zeiden, is Dekker in die dagen van Mainz naar Gustavsburg en vandaar, door tusschenkomst eigenlijk van die commissie naar Wiesbaden gegaan. Daar heeft hij veel gewerkt, dank zij den onvolprezen Funke, en heeft hij tot 1880 een draaglijk leven gehad. Draaglijk zeg ik, vooral doelend op zijne financiëele omstandigheden.

Vooral werd dit draaglijk, doordat in '78, door Bruinsma, Versluys en Admiraal „Tandem" was opgericht, „genootschap zich ten doel stellende Max Havelaar te pensionneeren." Versluys, Bruinsma en Admiraal, zei ik, hebben het „opgericht" — dit is niet geheel juist: zij waren er later de ziel van; maar Dekker was de eigenlijke oprichter, meen ik, én als zoodanig heeft het hem alweer teleurstelling gebracht. Hij heeft zich in de commissieleden van vroeger „vergist" — hij heeft zich „vergist" in de leden van „Tandem".

Genoegen heeft hem indertijd gedaan de inval van Aart Admiraal. Een zilveren beker met honderd gouden tientjes gevuld — en daarbij een anker beste wijn werd hem aangeboden, op zijn verjaardag in '78.

Eindelijk kwam in '82 de laatste Multatuli-Commissie; eene ontzaglijk groote commissie; Versluys, aarzelend toegetreden, dat is waar, was daar de ziel van. En deze bracht op *f* 22 500. Daarvoor werd eene lijfrente gekocht. Dekker ontving zoolang hij leefde 2400 Mark per jaar en zijne weduwe — of de langstlevende eigenlijk, in dit geval de weduwe — 1000 Mark, terwijl hem ineens werden verstrekt *f* 5700.

Toen woonde Dekker te Neder-Ingelheim — het Ingelem van Karel den Grooten, uit Karel ende Elegast—Ingelem upten Rin.

IV.

In het voorjaar van '80, toen Dekker tijdelijk te Geisenheim woonde, kocht een vriend voor hem een landhuis, eenzaam staande op een berg. En stelde hem daarvoor 14 000 Mark ter hand, 11 000 voor den aankoop van het huis en 3000 voor het vertimmeren. Daar heeft hij gewoond tot zijn dood. Tevreden niet — als hij dacht aan het Nederlandsche publiek, dat „hem voor meer dan een miljoen had uitgescholden", en hem nu minder te verteren bood, dan hij als adjunct-commies te Batavia verdiende, in '40. —

Toch is er na '74 zoo iets van vrede gekomen. Na de vreeselijke dagen te Gustavsburg, kort na de stormen in Mainz, is het betrekkelijk kalme Wiesbaden gevolgd. — Het agiteeren is voorbij: naar Tine verlangt hij niet terug, — zoo nu en dan eene klacht over zijne voor hem verloren kinderen — dat is alles. Die klacht wordt in den eersten tijd na Tine's dood nog herhaald, telkens, wanneer het oude zeer werd opengereten. De arme man heeft zijn geweten niet kunnen sussen, — het moge vreemd klinken, voor menigeen ten minste, maar wáár is het naar mijne overtuiging. Ik wil niet spreken van de macht der conventie of de duurzaamheid van godsdienstbegrippen uit de jeugd — maar wel hiervan: *Max Havelaar* heeft diep beseft, dat hij niet MOCHT gescheiden worden van *Tine*, — tot geen prijs.

Dekker heeft zich óók vergist, waar hij meende, dat het Nederlandsche publiek zoo tegen hem was om zijne werken, zijne geschriften, meen ik. Ja zeker, daar hebben zich velen aan geërgerd en gaan velen voort zich aan te ergeren. Maar de generaties na '50 aan het woord gekomen, zouden zich voor een

groot deel daar niet aan gestoord hebben, integendeel zijn ze heelveel dingen — en hoofdzaken! — volkomen met hem eens. En ook onder de ouderen van dagen waren er heelveel, die zijn streven wisten te waardeeren, blijkens den grooten aftrek, die zijne geschriften vonden. Mannen als Kern en Veth b.v. waren toch achtenswaardige menschen en menschen met een zeer ruimen blik — maar Dekker stiet ze van zich af. En waarom, hoofdzakelijk? — Omdat zij zijn doelloos getob niet goedkeurden en zijn *leven* niet goedkeurden. Dat wil niet zeggen, dat ze benepen of kleinzielig waren, maar alleen, dat Tine niet mocht overgelaten worden aan zich zelve. Tine hoorde bij hem, ieder gevoelde het zoo, en hijzelf heeft jaren en jaren zijn best gedaan dit gevoel op te wekken en levendig te houden. Tine's brieven deden dienst, in Cassel al, in Amsterdam, in Rotterdam, in den Haag; Tine was de reddende engel, als het spaak liep hier of daar, Tine moest zijne misgrepen sanctionneeren. —

Toen hij balling was, in '66, '67 en '68 heeft hij er naar gesnakt Tine terug te krijgen, hij heeft zoo diep zijn ongelijk hierin gevoeld, dat

hij eene belofte deed, waarvan het onhoudbare te voorzien was. En na het rampzalige jaar '69—'70 heeft hij niets onbeproefd gelaten, om de schuld te werpen op allerlei menschen, die machinatiën op touw zetten. Vosmaer b.v. is nooit op de hoogte van den waren toestand geweest en heeft de ware toedracht nooit gekend.

Versluys, niet in den maalstroom der emancipatie meegesleept of er door aangetrokken, heeft maar weinig sympathie voor Tine: ze is te gedwee, te inschikkelijk in den Havelaar, *ze had hare eigen opvattingen* en „die verschilden veel van de gewone Nederlandsche opvattingen". De auteur zegt er wel iets van te weten, maar dat acht hij ongeschikt voor openbaarmaking. Thans — nu alles openbaar is gemaakt — — —.

Hier lasch ik iets tusschen, om dat *alles* wat te beperken. Waarom deelt de uitgeefster der brieven, die niemand en niets spaart, ons den naam niet mee van den meneer, die op het kantoor van Wertheim telkens geld haalde *namens* Multatuli, zonder dat deze daar iets van wist? Dekker *wist* later toch, dat die zaak niet in orde was. Funke had hem alles uitgelegd. A. noemt ze hem — A. Heette hij niet baron

van Pletterberg? of Plettenburg? Deze halfheid moet iederen lezer onaangenaam treffen. —

— — — — nu alles openbaar is gemaakt, zou de heer Versluys misschien niet meer aarzelen het weinige, dat hij weet, mede te deelen. Het zou mij echter verbazen, als hij niet erkende, dat Dekker van Tine gescheiden is gebleven vóór '66, alleen omdat Tine physiek hem niet bevredigen kon En Tine *walgde* ten laatste van zijne liefdeshistories. Die walging heeft ze, zoolang ze kon overwonnen, omdat zij in Dekker een groot man zag, bestemd voor iets verhevens, en hem kende, als in den grond een heel goed mensch. En zij heeft berust in de scheiding, omdat „eene andere hare plaats innam, die beter kon doen, wat zij had willen doen".

De opdracht van den Max Havelaar, na Tine's overlijden, aan „de diep vereerde nagedachtenis van Everdine Huberte baronnesse van Wijnbergen etc" — is ééne der vele pogingen van Dekker om goed te maken, wat hij bedorven had. Ze is hem ingegeven door wroeging — en dit vermeerdert ons medelijden met den armen man; ze is een bewijs voor zijn goed hart en tevens een bewijs voor zijne zwakheid.

V.

Het huwelijk met Mimi op den eersten April '75 was „eigenlijk maar eene aardigheid en om veel menschen den mond te snoeren". — Deze woorden zijn authentiek — en volkomen wáár ook.

De tijd, dat Dekker allerlei anecdotes omtrent zichzelven mede in de wereld hielp, was voorbij. Als een eenvoudige dominee, of gewezen dominee, de heer Roorda van Eysinga, Vosmaer vertelt, dat Dekker zijne arme Tine verlaten heeft, rust hij niet, voor dat Vosmaer Roorda terecht gezet heeft, met gegevens hem door Dekker verstrekt. Het is jammer, dat niet beiden, Vosmaer en Versluys, ons ieder een beeld van Tine hebben geschetst; de merkwaardigheid er van zou geweest zijn, dat die beelden niets op elkaar zouden geleken hebben. En dit alleen, omdat de verstrekte inlichtingen aan den een heel anders waren dan die aan den ander gegeven. — Het is trouwens ook geene lichte taak, het leven te schetsen van de vroolijke, dolle Tine, die zoo uitgelaten wezen kon in hare goede en zelfs nog in hare droevige dagen

zoolang zij zich meesteresse gevoelde van het terrein en zich opwinden kon tot ongeloofelijke krachtsinspanning, maar wier vroolijkheid zeldzamer en gedwongen werd in de allerdroevigste dagen, toen ze niet meer noodig was en zich zelve als een last voelde drukken op het tobberige leven van haar man, niet meer háár man. — —

Het leven van Dekker's tweede echtgenoote heeft deze zelve geschetst, in weinig woorden. Na ons verhaald te hebben, wat Dekker zei, toen hij den 8sten November '73 een brief aan Waltman schreef — een ridderlijken brief, die altijd onze liefde weer opwekt voor den eigenlijk heel goeden man — schrijft ze: „Toen las ik den brief. Nu, het zou zonde geweest zijn, zijn blije stemming te verstoren. Bovendien ik wist, dat aan zijn besluit niets te veranderen zou zijn. Misschien antwoordde ik wel met het rijmpje, dat onder een schilderij in de Keulsche dom staat, waarop de heilige Christoffel Jezus op zijn rug door den stroom draagt. Die woorden kwamen mij wel eens meer op de lippen:

Du musst es wissen, mir ist es Recht,
Du bist der Herr, und ich bin der Knecht."

Dit teekent haar. — Ik wil geen oordeel

vellen over haar leven; zij heeft gestreden en geleden en ten slotte alles gegeven aan den man, dien zij met onwrikbare trouw en ondoofbaren moed gesteund heeft in zijn moeitevol leven. Tine heeft geen bitter woord over haar gesproken — hoe zou ons dat voegen; het is Tine een troost geweest te weten, dat Mimi voor Dek zorgde — wij mogen haar dankbaar zijn, dat ze dat gedaan heeft. Een ding is er alleen, dat Mevrouw de wed. Douwes Dekker—Hamminck Schepel verkeerd heeft gedaan — of juister misschien, waaraan ze misschien verkeerd deed: het uitgeven der Brieven van Multatuli. Ik weet het wel — in zijn angst voor het oordeel, door de nakomelingen over zijne scheiding van Tine te vellen, heeft hij o.a. gezegd: „bewaar dezen brief of noteer het voor na mijn dood" — hij dacht misschien, dat we tevreden zouden zijn met zijne onjuiste voorstelling der zaak — maar overigens heeft hij op tal van plaatsen over la vie *privée*, dat *murée* moet blijven, gesproken en niet het minst duidelijk in den Havelaar, in de Ideën en vooral in een brief aan mejuffrouw Mimi Hamminck Schepel zelve. Den 29sten Juni '63 schreef hij haar: „Toen ik trouwde, heb ik

Everdine natuurlijk gewaarschuwd voor mijn fancy. Zij begreep alles en had er mij lief om. Nooit was de minste breuk in haar trouw. Altijd was ze, zooals ik haar voorstel in dien brief op pagina zooveel van de Minnebrieven. Altijd verzoende zij mij met mijne fantaisie, als weer de „Kapel was neergevallen in 't dagelijksch spoor, en daar vertrapt door een ezel". Over het geheel is Tine juist, zooals ik haar in de Minnebrieven geschetst heb. Alles is waar, alles, en daarom juist is 't zoo jammer, dat ze gedrukt zijn en gelezen worden door volk, dat er niets van begrijpt. O, 't is een profanatie, en ik vloek dien Dr. in de letteren, die met z'n gehuichelde philantropie me verleidde tot zoo verkeerd besteede openhartigheid. Over 't geheel is schrijven voor publiek iets indécents. Gij zoudt uw knie, uw enkel zelfs bedekken voor 'n voorbijganger, en ik geef m'n ziel te koop'..... 't is infaam!" —

VI.

Reeds meermalen hebben we over zijne kinderen gesproken. —

De kleine Wouter, over wien hij in zijne

MAX.

brieven spreekt, was zijn kind niet. Mimi heeft geene kinderen gehad; maar Wouter is een aangenomen kind, een onechte zoon van een Beiersch overste, meen ik. Wittich heette de man, naar ik meen. Wouter bevindt zich op dit oogenblik in de Transvaal, geloof ik. Daar kan hij thans den naam van zijn pleegvader hoog houden door mede te vechten voor de zaak der vrijheid, waarvoor Dekker zijn leven graag veil had, — Dekker, die de grenspaal der Nassauers stilletjes weer overeind zette, toen de Pruisen hem omgeworpen hadden in '66. —

Neen, Dekker's kinderen waren — en zijn Max en Nonnie uit den Havelaar. Nonnie, Everdine Huberte Douwes Dekker, is getrouwd met professor Francesco Bassani en woont te Napels. En Max, Pieter Constant Jan Eduard Douwes Dekker, is getrouwd met Annette Post van Leggelo en woont te Hoogezand; hij is leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te Sappemeer.

Versluys schreef over hem: „De zoon heeft nog te Wiesbaden vertoefd, om daar geregeld te gaan werken, maar dit viel volstrekt niet in zijn smaak. Hij was liever nu eens assistent in

een snijkamer en dan weer iets anders. Hij zat nu weer in Holland, vooral te Rotterdam, en dan weer in Italië. Er is zeer weinig van hem terecht gekomen en soms moest men zich afvragen, of hij volkomen toerekenbaar was. Maar of we hier te doen hebben met een afwijkenden aanleg, dan wel met de vruchten eener ongeregelde opvoeding, zeker is het, dat Multatuli niet veel genoegen van zijn zoon heeft beleefd, en dat is zeker de schuld van den zoon."

De zoon zal zeker niet beweren, dat er veel van hem terecht is gekomen, al is het dan ook, maatschappelijk gesproken, over innerlijke waarde oordeel ik niet, precies zooveel als van den heer Versluys — die hem heel goed schijnt gekend te hebben. — Doch iets waars is er in hetgeen de heer Versluys verhaalt: veel pleizier heeft Dekker van zijn zoon niet beleefd, omdat Dekker sinds '60 — toen Max 6 jaar was — maar zoo nu en dan eens bij zijn zoon heeft geleefd, en nooit geregeld. In '70 was Max 16 jaar en juist oud genoeg, om iets van het leven te begrijpen en zulk leven „eene hel" te vinden. —

Dekker dacht, dat zijn zoon het hem kwalijk

nam, dat hij „niet rijk was" — en daar was wel iets van aan. De jongen had nooit iets dan ellende gekend van dat „opofferen" — en heeft dikwijls uit zijn mond moeten hooren: „O, als ik gewild had, was ik nu rijk en aanzienlijk!" — en dat Dekker dit niet gewild heeft, moest een knaap van zijne ervaring dwaas vinden. — En die knaap kon niet anders verstaan, dan dat zijne lieve moeder verstooten werd voor — eene andere. „Ze waren dol op hun moeder," schreef Dekker aan Vosmaer na Tine's dood. Dit was ook zoo — maar ze konden niet oordeelen zooals die moeder, ze kozen partij voor haar, tegen den vader. Dat kon niet anders. —

Het ligt volstrekt niet in mijne bedoeling den zoon in bescherming te nemen tegen Dekker, waar hij iets verkeerds doet, doch ik waag het op te merken, dat Dekker zijne kinderen veroorloofde te zijn, zooals ze wilden. In theorie ten minste. Want in de practijk eischte hij volkomen besef in zijne kinderen van den eerbied, aan iemand als Dekker, toevallig hun vader, verschuldigd; maar zij kenden alleen den *vader*. „Dek" noemden ze hem. En bevorderlijk voor de goede zeden, in de moeielijkste

jaren des levens, was het niet voor den kleinen Eduard, wat hij van zijn vader — veel te vroeg! — hoorde en zag, zoodra het begrijpen begon. Dit bedenke men, vóór men verwijt. —

VII.

Toen Tine dood was, heeft Dekker zelf een oogenblik het plan gehad naar Venetië te gaan, want Mimi durfde hij om verschillende redenen niet zenden. Hij verlangde, dat de kinderen bij hem zouden komen — of Nonnie ten minste, Eduard kon dan naar Indië gaan, als hij wou — een plan, dat den jongen altijd had toegelachen. —

Van Nonnie scheen hij meer te houden dan van Eduard. „La Nonni est l'enfant gâtée de son père!" schreef Tine aan mevrouw Omboni. Mevrouw Omboni had beloofd haar in den zomer van '69 een bezoek te brengen in den Haag. „Dekker m'a bien priée de te dire qu'il vous attend tous les deux cet été ici dans notre petite maison, qu'il fera tout pour t'exprimer sa reconnaissance de ce que vous avez fait pour nous." — Zonderling klinkt, als men daarna

NONNIE.

in een brief van Dekker leest, aan Vosmaer, uit Wiesbaden 22 Sept. '74: „Non was toch zoo'n lief kind, en van haar moeder zag ze nooit iets dan zachtheid. Maar Edu is bedorven door sedert z'n 12de jaar al zijn moeders cavalier en raadgever te zijn. Ik ben zeker dat-i nu bezig is mijn naam te exploiteeren tegen mij! Dit is verschrikkelijk. Juist hun heulen met vreemden heeft mij zoo geknakt, en in hun eigen nadeel natuurlijk! En dat nadeel wordt dan weer op mijn rekening gezet."

Zie, lezer! ik heb geen air aan te nemen, of ik al of niet iets te vergeven heb aan Multatuli; maar het spreekt van zelf, dat ik, die hem zoo hooggeacht en zoo innig liefgehad heb, soms verdriet had bij het lezen en herlezen van veel, van heel veel brieven, waarin ik hemzelven zijne daden zag vergoelijken; in weêrwil van alles echter bleef mijne dankbaarheid, ja ook mijne sympathie, mijne liefde zelfs, laat ze dan zoo onredelijk zijn, als ze wil. Dat ellendige laatste citaat echter heeft mijn hart koud gemaakt — ik was mijne dankbaarheid kwijt en ik heb de pen boos weggeworpen. Wat hij daar aan Vosmaer schrijft, is *gemeen*. —

Och, ik wil wel weer bedenken, dat hij bedroefd was, nog méér dat hij wroeging gevoelde. Ik heb dit al meer gezegd en nu wil ik ééne plaats aanwijzen, waar dit overtuigend blijkt — waar hij eene duidelijke poging aanwendt, om die wroeging te sussen, om zich zelven te rechtvaardigen. Ik bedoel den brief van 17 Juni 1881 aan den heer Braunius Oeberius. Die brief is te lang, om hem hier op te nemen, en een stuk er uit gaat niet; de lezer moet hem zelf maar opzoeken in den laatsten bundel brieven. —

Zijn leed en zijne wroeging, zijn ergste leed, deden hem dus in '74 zoo schrijven aan Vosmaer en voor dat lijden ook moeten we eerbied hebben. Maar waarom heeft Mevrouw de wed. Douwes Dekker dien brief dan openbaar gemaakt? Zij *moet* gevoeld hebben, dat Dekker zelf *dien* brief nooit, onder geene omstandigheid, op geene voorwaarde, nooit, nooit zou hebben gepubliceerd.

Hun heulen met vreemden — en Tine is onder die *hun!* — die woorden hebben me al aangegrijnsd al de jaren, die ze gedrukt bestaan.

En Eduard was sinds zijn 12de jaar Tine's cavalier en raadgever — ja zeker — *maar dat was Dekker's schuld.*

Ik heb toch een air van rechter aangenomen; de lezer moge het mij vergeven. Ik heb niet bedoeld zijne nagedachtenis te onteeren — maar een ruw woord aan het adres van haar, die ons Dekker *niet* gegeven heeft, zooals hij was. Ook voor die ruwheid vraag ik vergeving, maar ze moest me van het hart.

VIII.

In '77 is Eduard eenige maanden te Wiesbaden geweest en toen plotseling weer naar Italië vertrokken. — Hij gevoelde zich daar niet thuis, en meer nog: zijne opvoeding was te zeer verwaarloosd, zijne ontwikkeling bood te veel hiaten, hij kon niet geregeld die elementaire gapingen aanvullen; daar leenden zich dé woning en de omgeving van Dekker niet toe.

Later zou dat in Holland geschieden: Dekker zond hem daarvoor gedurende enkele maanden zestig gulden per maand; maar ook daar ging het niet en de betaling hokte al spoedig. Er was ook geene rust, geen vrede in de ziel van den jongen man van 24 à 25 jaren, die niets

gekend had, zoolang hem heugde, dan ellende — misère, misère.

En het allermeest nog had zijn karakter geleden in '69—'70, toen de leeftijd was gekomen, waarop zijn hart de groote daden wou zoeken — en hij vond ze niet. Ik heb er al iets van verteld; — Dekker was ongeduldig, overspannen, overprikkeld. Het allergeringste, het te hard draaien van de naaimachine, het vallen van een boek, enfin de kleinste kleinigheid deed hem opstuiven — en de jongen bedacht leugens en vleierijen, om ze te voorkomen.

Als Dekker speelde, terwijl Eduard croupier was, won hij; en eens b.v. toen Mimi croupier was, verloor hij. Mimi deed het eerlijk! En Dekker kon het maar niet begrijpen en dacht na, en redeneerde, en zei eindelijk, meenende de fout gevonden te hebben: „Ja juist, daar zit de fout, zóó had ik moeten zetten, en zóó en zóó —" en de kleine, leugenachtige croupier hoorde dat aan en moest volharden in *zijn* „systeem", anders brak de onbedaarlijke storm los.

Enz. enz. — ik heb geen lust in het oprakelen van deze zeer pijnlijke dingen. Dat ik er van spreek, is om de brieven, die daar liggen en

voor het nageslacht bewaard blijven. Daarnaast zou ik dan graag dit bewaard zien. —

Nonnie is in '78 een dag of tien in Wiesbaden geweest — maar zij en haar vader begrepen elkaar niet meer. Na '78 is ze niet meer in Holland terug geweest. — Ze woont in Napels en heeft volstrekt geen verlangen naar Holland: het land der smart voor haar. —

Dekker heeft niet gestaan aan het sterfbed van zijne vrouw — *zijne* vrouw niet meer — en de kinderen dier vrouw, *zijne* kinderen niet meer, hebben niet gestaan aan Dekker's sterfbed. Ze hoorden zijn dood in Italië. —

Door één zijner jongere vrienden — alle vrienden der laatste jaren waren jongeren: „helaas, de wasindrukken van ons hart zijn zoo spoedig gladgestreken om plaats te maken voor later schrift", — Saïdjah wist het al — door één dier vrienden dan is Dekker's sterven aldus beschreven: „— Nog in December, toen ik hem bezocht, had hij dagen, dat hij opgewekt en krachtig was als vroeger. Doch na den 2den Januari, toen ik hem voor het laatst zag, moet zijn asthma en ook zijne verkoudheid, die hem hevig hoesten deed, hem sterker dan ooit ge-

hinderd hebben. Dat een en ander zoo spoedig zijn dood zou veroorzaken, had men niet verwacht. Een lief vriend, geneesheer te Amsterdam" — Dr. H. de Vries, denk ik — „kwam hem op verzoek zijner vrouw bezoeken en vond, in stee van grond voor ongerustheid, den toestand zelfs betrekkelijk gunstig. Met zijne gasten — sedert 14 dagen logeerde er de heer O(eberius?) met zijne vrouw — onderhield hij zich bij buien nog recht opgewekt; nog geen 10 dagen geleden heeft hij op zijn eigen onovertroffen treffende wijze het stukje van „Rammelslag" voorgelezen. Doch verleden Donderdag kreeg hij een heftigen aanval van benauwdheid, die den geheelen dag niet afging en ook 's Vrijdags voortduurde. Dezen nacht sliep hij niet; de morphinepoeder, die zoo vaak reeds hem eenige rust bezorgd had, hielp niet, en hij zei dan ook nu tot zijne vrouw: „dit is geene bui, dit is het einde." Zaterdag-ochtend liep hij nog op zijne vrouw steunende uit de slaapkamer naar de canapé op zijne eigen kamer; hij was steeds benauwd, zoodat hij weinig sprak, maar als hij iets zei, was het helder en klaar; hij zei, hoe te handelen met zijne kinderen, als hij dood zou zijn, be-

schikte ondergeschikte financiëele zaakjes, en was in alles, zooals hij steeds is geweest. Om drie uur had de kalmeerende drank, dien de docter had gegeven, eenige uitwerking: hij werd rustiger en viel in slaap.

Uit dien slaap is hij niet meer ontwaakt; om vijf uur hield de ademhaling op, hij zat liggende in dezelfde houding, zooals hij gewoonlijk zijn middagdutje deed. Hij was niet veranderd, misschien iets meer ingevallen om het jukbeen."

Het was 19 Februari 1887, toen hij stierf; wij vierden 's Konings 70sten jaardag. 's Avonds laat, in den optocht gaande door de stad, werd mij de doodsmare gebracht.

„En kleine Max?" — dit slaat op eene vraag van mij; en 't antwoord daarop was: „Helaas! Ik heb hem nog niet kunnen berichten — wat hier gebeurd is. Ook zijne zuster weet niet, waar hij is. — Dat alles is diep treurig."

Dekker was bijna 67 jaar oud, toen hij stierf.

HOOFDSTUK IX.

MULTATULI, DE HERVORMER.

I.

De Multatuli, dien wij totnogtoe gezien hebben, was een zwak man; hij heeft geen van zijne „trainbuben", waarover hij herhaaldelijk klaagt, kunnen overwinnen.

„De eer van de vrouw zit boven den navel!" schreef hij in navolging van een classiek schrijver, die van „gordel" heeft gesproken. Het is me eigenlijk nooit goed duidelijk geworden, wat hij daarmee bedoeld heeft. Is de bedoeling, dat eene vrouw, een meisje zich niet onteert, als ze geslachtsgemeenschap heeft met een man? — Hij heeft echter als voorwaarde, dat zij zich geven moet *uit liefde*. In den Havelaar heet het al: „O God! als Nonni zich later eens voor geld! . . . ."

Zoodra er echter maar liefde is, mag zij zich geven. Hij vindt er niets onzedelijks in, als de eene na de andere zich óók lichamelijk aan hem geeft, terwijl hij getrouwd is, en zou het prettig vinden een kind te verwekken bij deze en gene „liefde", als hij maar in staat is voor moeder en kind te zorgen. Want genot der liefde als Tartuffe zijne charme voorspiegelde, sans scandale et sans peur, verafschuwt hij ook.

Maar waarborgen geven voor zijne trouw kan hij evenmin, misschien schenkt hij den eenen dag het heerlijke genot van moeder-zijn aan deze en over eene poos aan gene — en mits hij vermogen hebbe, zal wijlen August van Polen in hem zijne evenknie vinden. Zijne ziel is ruim genoeg, om vele liefden te omvatten — ze is als de zon en wil schijnen voor allen en allen koesteren.

Maar daarom is zijne liefde ook geene liefde voor *ééne* vrouw, maar voor *de* vrouw — en waardoor kan hij zich bij het uitkiezen der individuen anders laten leiden dan door sexueele teeltkeus? —

Stellig zou ook Multatuli zekere voorwaarden hebben gesteld voor de „vrije liefde", d. w. z.

aan ieder, behalve voor haar allen, wier algeheele overgave en toewijding aan *hem* noodig was voor *zijn* geluk, voor zijn streven, of hoe hij het dan ook noemen wil. Het komt alles op hetzelfde neer: de vrouwen waren voor hèm. En van iederen man zou hij eerbiediging der door hem gestelde voorwaarden van overgave en toewijding hebben geëischt behalve van zich zelven.

Want het sprak vanzelf, dat men *hem* liefhad en dat iedere vrouw, die hem begreep of meende te begrijpen, zich heel graag voor hem opofferde — en dus, al werd men geene sultane favorite, — wat wèl te worden het streven van iedere vrouw *is!* — gelukkig was de vrouw, die zich aan *hem* gaf, altijd. —

Eens, arm en nog onberoemd, viel zijn oog op eene baronnesse van Wijnbergen, en zij: de ontvankelijke dame van hoogen adel, zij werd de draagster en bewaarster zijner ideeën, eerst theoretisch. Maar later werd de practijk der theorie van haar geëischt, en Tine, langzaam getraind, zelve niet hartstochtelijk, heeft de zich zelven begoochelende dweepsters liefderijk getroost zooveel en zoolang ze kon. Dat zij eens

„dienst" zou moeten doen, om hier en daar Dekker's naam „als fatsoenlijk maatschappelijk man" op te houden, was hors-d'oeuvre en ging werkelijk ook boven hare krachten, al *deed* zij het.

Maar hij, die altijd weergekeerd was tot háár, bleef nu uit. — Hij was nu hier, dan daar, moest nu een Minister spreken, dan een ex-minister, of eene andere excellentie, een dominee of een redacteur — correspondeerde met allerlei potentaten, troostte Mina in het Hamerslop — en vele andere vrouwen en meisjes! — schreef brochures voor doctoren in de letteren of voor inlanders op Java, „die" — zoo schreef hij aan Tine — „het niet noodig hadden" — ik bedoel „Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid heb": niets dan *littérature*, zou Verlaine gezegd hebben — *hij* was overal en deed van allerlei, maar thuis kon hij niet zijn; daar was armoe, dáár „expanseerde" hij zich te veel en daar kon hij zich dus niet ophouden, als hij „slagen" wou . . . . .

Slagen? waarin? — Dat wist de arme tobber zelf niet. Werkelijk — de man, die op ons jongeren den indruk maakte, alsof hij alles wist en alles kon, hij wist het zelf niet. Koning

wou hij zijn van een land, ergens, eens zich zelven beloofd . . . . . .

En zijne eerste daad zou zijn . . . . te zorgen, dat er 's avonds „geene meisjes meer langs straat liepen om wat brood" en dat er 's nachts geene meisjes meer wakker lagen, „die er niet van slapen konden". Ze mochten allemaal kinderen hebben, zooveel ze wilden — d. w. z. *als* ze liefhadden, en werden bemind, *als* ze voor hun kroost konden zorgen, ook wanneer „de minnaar" ontrouw werd, zooals bij Mina in 't Hamerslop, *als* ze niemands geluk verwoestten . . . . behalve die, welke *hem* lief hadden, die deden genoeg met hem lief te hebben, die mochten aan geene toekomst denken en aan geen verleden, niet jaloersch zijn op elkaar, niet klagen — die moesten desnoods met gelatenheid sterven om zijnentwil, indien er niets meer was om te eten of zich te kleeden, als een protest tegen de schandelijke miskenning, waaraan hij bloot stond, als eene aanklacht tegen ploertige Nederlandsche deugdzaamheid, die hem miskende.

II.

Zou Dekker Tine veroorloofd hebben, even-veel „vereerders" te liefkoozen, als hij het „vereersters" deed? — Er is geen denken aan, en niemand zou welsprekender zijne zienswijze in dit opzicht hebben kunnen verdedigen dan hij. Maar die heele verdediging zou redeneering wezen, redeneering en heel weinig gevoel. Precies als de Max Havelaar! Wanneer 't hem om „gewild recht" te doen geweest ware, zou hij anders gesproken hebben, — ik zeg niet artistieker of mooier of beter zelfs, maar anders. Doch dit zou ons thans afleiden. — Dekker achtte het onmogelijk, dat ééne vrouw te gelijk twee mannen liefheeft, „beminde", zooals hij gewoonlijk zegt.

„Men voelt het terstond, of een hart vrij is of niet", zegt hij op meer dan eene plaats, ook in zijn eerste minnebrieven aan Mimi. Dit past ook volkomen in zijne redeneering: de vrouw is de zich gevende, de zich toewijdende aan den man — en wat de man ook doet, zij behoort te zeggen: „merci, Sire!"

In dit opzicht is zijn wezen geheel en al

Boeddhistisch — ofschoon het mij niet bleek, dat hij ooit eenige studie gemaakt had van de geschriften der oude Hindoes.

Hij kan zich ook niet voorstellen, dat eenige vrouw hem ontrouw worden zou — *ontrouw*, dat is: voor zich zelve iets begeeren, wat niet *hem* op eenigerlei wijze ten bate komt; sterven voor hem, ik zei het reeds, dat acht hij mogelijk, dat offer zou hij ook hebben aangenomen, volkomen te goeder trouw, geloovend in zich zelven als in het Goede, tegenover het Kwade: de andere menschen.

Hervormer kon Multatuli in dit opzicht niet zijn: daarvoor is hij te vaag, daarvoor oordeelt hij te zeer naar eigen behoefte. —

Trouwens, als het er op aan kwam, werd hij zelf huiverig voor de practijk van zijn eigen theorie. Een bewijs daarvoor vinden we o.a. óók in den brief aan mevrouw Pruimers. De lezer moet dien brief, waar de 2de bundel Ideën mee begint, eens even ter hand nemen en herlezen. Als gij dan bedenkt, dat die brief heel in het begin van October '63 geschreven is — toen de historie met Sietske pas doorleefd was en die met Mimi in vollen gang, zult gij

nu eerst recht verstaan, hoe hij onder zijn eigen hartstocht geleden heeft, wetende eigenlijk kwaad te doen, met die meisjes bloot te stellen aan zooveel ellende, als waarvan hij het besef heeft. —

Zijn hart was goed; ik begrijp volkomen zijne verlegenheid met Sietskes toewijding en óók, hoe dankbaar hij zich moet gevoeld hebben, als een dier twee hem „ongedeerd" verlaten had. Zulke oogenblikken moet hij spijt gevoeld hebben, „geen God te kennen, dien hij voor de redding danken kon".

III.

Aan Mimi schrijft hij, dat hij voor *Gezag* is, maar tevens dwingt hij haar tegen het gezag op te staan, zooals hij Sietske dwingt zich er tegen te verzetten. Hij *schijnt* ook hier weer met zich zelven in tegenspraak. De „Minnebrieven", waarover we straks spreken, leveren evenals zijne „Brieven" merkwaardige bewijzen voor zijne uitspraak in de zelfbeschrijving van

den Havelaar, waar hij zich een vat vol tegenstrijdigheden heeft genoemd.

Doch hij *is* niet in tegenspraak met zich zelven. Ik geloof, dat hij nooit in tegenspraak met zich zelven komt, indien men maar altijd goed leest. Hij keurt alle gezag af, zoodra het hem in den weg staat, en zijn eigen gezag moet onaantastbaar hoog staan.

Hij is geheel en al het type van den Oosterschen Despoot. Wetten zijn overbodig, meer dan dat, schadelijk. Eene troonrede, waarin de Ministers den Koning laten opsommen, hoeveel wetten er wel tot stand gekomen zijn in het afgeloopen dienstjaar, maakt hem boos, alléén hierom ook, dàt er wetten zijn gemaakt. Het moest de vraag zijn, hoeveel wetten er opgeruimd zijn, om ten slotte alle wetten af te schaffen. Alles komt neer op *de menschen*, die regeeren. Een „verlicht despotisme", zooals wijlen de graaf van Hogendorp in Het Vaderland bepleitte, was eigenlijk zijn ideaal, en hijzelf moest dan de despoot zijn. Ik wil zeker gelooven, dat niet bloote heerschzucht hem zoo deed wenschen, maar dat de vaste overtuiging van de zegeningen, door hem over allen te brengen, in

hem leefde; hij zou goed zijn voor allen en wou dat ook graag, als men hem als oppermachtig en onschendbaar erkennen wilde.

Als hij in de diligence van Keulen naar Arnhem zit en nadenkt, „spreekt met God", zooals hij het noemde, wist hij zijne gedachten niet juister weer te geven dan in een Maçonnieken term: „Als Gij er zijt, God! *zie naar mij!*"

Indien Dekker, zoo geloofde hij innig en vast, het heelal geschapen had en de menschen, enfin alles, zooals de Kosmos reilt en zeilt, zou hij het heel wat beter hebben ingericht, dan het nu is. De lui van de guillotine tijdens de Groote Revolutie hebben veel te veel menschen gespaard en als hij, zegt hij, eens aan de Regeering gekomen was, zou hij begonnen zijn met enkele honderden of duizenden op te ruimen. Niet uit wreedheid, neen — hij roept in den Havelaar de geredde vliegen tot getuigen, door hem gered, toen niemand het zien kon, en kleinen Max verbiedt hij kapellen te vangen, omdat die beestjes zoo kort leven en zoo heerlijk fladderen in den zonneschijn; later schrijft hij Tine, den kleinen Eduard maar eens te laten hengelen, maar niet met wormen, omdat dit zoo wreed

is — neen, niet uit wreedheid, maar alleen omdat hunne opruiming noodzakelijk is, voor er iets goeds kan tot stand worden gebracht.

Het socialisme vindt in hem den heftigsten bestrijder; hij vindt het noodig deze advertentie te plaatsen in verschillende kranten: „Om misstanden uit den weg te ruimen, verklaar ik, dat de meeningen der sociaal-democraten over de middelen ter verbetering van den treurigen toestand, waarin 'n groot gedeelte der bevolking van Europa verkeert, mij voorkomen *in hoofdzaak* onjuist te zijn. Multatuli".

En in meer dan één brief zet hij zijne meening daaromtrent nader uiteen. Aan Dr. H. C. Muller schreef hij 15 Augustus '86: „Niet alleen dat ik niet socialist ben, ik ben anti-socialist. De socialisten willen den „Staat" almachtig maken, ik dring aan op de meest mogelijke inkrimping der bemoeienis van 't noodzakelijk kwaad, dat men „Regeering" noemt. Zij houden zich voortdurend bezig met het voorslaan en doordrijven van nieuwe wetten, ik beweer, dat men zich hoofdzakelijk moest bezighouden met afschaffing van wetten. Zij blijken te smachten naar verzwaring van juk, ik eisch, binnen de

grens van 't mogelijke: vrijheid. Zij staan 'n wreede ongelijkheid voor, door de meest ongeevenredigde verhoudingen, behoeften en aanspraken naar één stupiden maatstaf te bepalen, ik dring op gelijkheid aan door, in overeenstemming met de wenken der onfeilbare Magistra Natuur, ieder te geven — d.i.: toelate dat ieder zich op billijke wijze verschaffe — wat hem past en toekomt. Zij willen 't licht der beschaving verzwakken, ja: doven, door het bevorderen van niet teruggekaatste uitstraling, ik wensch dat licht te behouden en versterkt te zien door concentratie. Zij willen alle kans op winst in de levensloterij vernietigen door 't ongerijmd afschaffen van de Nieten, ik wil de schelmen straffen, die sedert zeer lang, ja, voortdurend, de prijzen stelen, en dit — behoudens gedeeltelijke verandering van personeel — zullen blijven doen, als de socialisten aan 't roer komen. Speciaal-bepaalde aanwijzingen sla ik over. En ook publiceer ik die niet. Ik bedank er voor wegwijzer te spelen voor lui, die niet loopen willen, en die later zouden zeggen dat mijn aanwijzingen niet deugen, omdat zij niet verkozen zich in te spannen tot het volgen van den aangewezen

weg. — — — — — Toen God de wereld geschapen en aan Adam gevraagd had: „is er nu misschien nog iets, waarmee ik je plezieren kan?" antwoordde de slimmert: „hm, ja, 'n onhandig vijandje zou me wel schikken." En 't geschiedde alzoo. De Heer — goedig als altijd — schiep de socialisten." —

IV.

Wat hij dan wou? — De Kamers eerst naar huis zenden, verscheidene leden ervan gevangen nemen en executeeren, want er waren heel wat schelmen onder, die prijzen gestolen hadden. Dat parlementaire „gewawel" vond hij volstrekt overbodig. En dan verder? — Verder moesten alle menschen precies krijgen, wat hun toekwam, niemand zou honger mogen lijden, niemand mocht onrecht worden aangedaan. — Hoe zou dat in zijn werk gaan? — Ieder zou eenvoudig goed wezen en stipt zijn plicht doen. Wat zou plicht wezen? — Goed-zijn. — En wat is goed-zijn? Zijn plicht doen. —

Dit is niet bijzonder duidelijk. Neen, maar duidelijk was het Dekker ook niet, wat hij wilde.

Het zou in den Staat gegaan zijn als in zijn huis. Daar moest rust en vrede zijn; alles moest er precies gaan als in een volmaakt huisgezin; ieder moest *weten*, hoe hij zich tegenover hem, den Opperste, te gedragen had, zonder dat hij het behoefde te zeggen of in te prenten. Maar nu deed niet ieder precies, zooals hij het verlangde, en dan verstoorde hij de rust en den vrede. — Ging alles goed, dat wil in hoofdzaak zeggen, was er geld genoeg, dan was hij heel, heel goed, heel hartelijk en teeder. Hij kon bijzonder goed en edel zijn, ja was dit heel graag, was het voor ieder, van wie hij hoegenaamd niets te verwachten had dan onvoorwaardelijk vertrouwen op zijne goedheid en blindelingsche onderwerping aan zijn welbehagen.

Dit nu te maken tot een „regeeringssysteem" is zeer moeilijk en zeer gevaarlijk. De regent van Lebak was dit systeem eenigermate toegedaan, en ziet, de eerste, die zich daar met alle kracht tegen verzet, is de assistent-resident Douwes Dekker. *Zeer terecht*, want die Regent was ook Dekker niet. Onrecht duldde hij niet! Hij was zeer rechtvaardig — behalve in zichzelven, waar hij geene onrechtvaardigheid ont-

dekken kon. Hij wou het goede, hij was goed! — zeker, maar het goede was dan ook in hem geïncarneerd. Waar hij in de oogen van duizenden kwaad deed, was dat goed, omdat hij het deed.

Toch, zal men opmerken, belijdt hij graag zijne tekortkomingen en spreekt hij van zijne „vele gebreken en zijne tallooze fouten" — ja, dit is zoo. Maar, schreef hij aan Tine, „la plupart des hommes se fait un piédestal de ses fautes". In verscheidene brieven aan Tine, in hun engagementstijd, zet hij duidelijk uiteen, wat hij bedoelt. Bijzonder duidelijk is die o.a. van den 22sten December '45: „Gij zeidet dat gij uw oordeel beneden het mijne steldet, ik verzocht U dat niet te doen, doch moet het zijn, laat het dan in deze zaak alleen het geval wezen, en geloof mij als ik U zeg, dat ik vele gebreken heb. — Ik heb opgemerkt, dat ieder veel beter toestemt dat hij fouten heeft, dan wanneer men hem speciaal op deze of gene fout wijst. Als ik tot een meisje zeg: „gij zijt niet volmaakt schoon, want er zijn geene volmaakte schoonheden", dan zal zij het niet kwalijk nemen, maar als ik zeg: gij zijt niet volmaakt schoon,

want uwe oogen zijn grijs, of uw neus te groot, of uwe taille is te dik, etc., dan heb ik veel kans dat zij mij een lomperd noemt, die niet weet te leven. Zoo ook in het zedelijke. Niemand maakt aanspraak op volmaaktheid, maar toch wil men er niet op gewezen worden, op welk punt die volmaaktheid hapert. — Deze gansche parenthese is om u aan te toonen dat het mijne eigenliefde veel minder kost te zeggen: ik heb vele gebreken, dan: ik heb dit of dat gebrek."—

Zoo is het en zoo was het. Dekker erkende geen gebrek, als anderen hem er over onderhielden, dan op voorwaarde, dat men dat gebrek erkennen zou als de noodzakelijke „onechte zuster" van ééne zijner heerlijke deugden. —

En zoo wou hij, eigenlijk volkomen onbeperkt, heerscher zijn, om zijne heerlijke deugden aan te wenden ten bate der lijdende en tobbende menschheid, zonder wet, zonder verantwoordelijkheid, mits men van „de onechte zusters" niet repte. Wetten wilde hij niet en evenmin dus hervorming door wetten. In Holland niet en evenmin in Indië. Juist ging hij zooveel mogelijk was door zijne geschriften hervorming bij de wet te keer. De wetten waren best — als

de menschen maar hun plicht deden. Maar die plichten voor te schrijven in eene wet, achtte hij dwaasheid — tenzij misschien die voorschriften, die door hem zelf in eene wet aan zijne minderen waren gegeven. —

In de ambtenaarswereld van onzen tijd was hij onmogelijk. Zoolang dergelijke ambtenaren ondergeschikte, geringe ambtenaartjes blijven, doen ze weinig kwaad, doch waar zij „hooger" komen, worden ze gevaarlijk. Zóó oordeelt „de wereld", daardoor blijk gevend van zelfkennis en van instemming met Multatuli's beschouwing. En de wereld heeft te veel ervaring van „verlichte despoten", dan dat ze hare toekomst met goed vertrouwen andermaal in hunne handen zou durven stellen.

Wij kunnen niet genoeg dankbaar zijn voor Dekker's opmerkingen, wenken, voor zijne scherpe critiek en behartigingswaardige raadgevingen — maar als Hervormer op maatschappelijk gebied kunnen *de menschen* hem evenmin als Mentor nemen, als onze *heemraadschappen* het hadden kunnen doen, wien hij eigenlijk den raad gaf, alle dijken door te steken, om door aanslibbing ophooging van onze polders te verkrijgen en hooge dijken voor de toekomst overbodig te maken.

V.

Hervorming was voor Multatuli eigenlijk onzin, precies als *de* Hervorming. Terugkeer tot het oude, het onbekende oude met de zegeningen van het nieuwe — zooiets wenschte hij. Het komt mij voor, dat de Emile van Rousseau voor goed zijne neigingen heeft bepaald. Wat Rousseau van de opvoeding zegt, hebben we maar over te brengen op alle maatschappelijke instellingen en gewoonten, en we zijn klaar. Evenals Rousseau was Dekker in merg en been een aristocraat — en dit is treffend! — evenals Rousseau in zijn tijd ging Dekker in den onzen door voor een democraat van 't zuiverste water.

Aan Rousseau heeft de menschheid vele verplichtingen, wij aan Dekker — straks meer volken dan wij, nu men ook zijne Ideën gaat vertalen.

Dekker vertegenwoordigt bij ons eene *Revolutie*. Wel is waar heeft ze alleen in de hoofden en harten gewoed, maar het is er allesbehalve vreedzaam bij toegegaan.

Het sterkst komt zijn invloed nu al te voorschijn in de meeningen der jongeren omtrent den godsdienst in 't algemeen, en de godsdiensten

in het bijzonder. Ik zei zoo juist: *nu al;* daarmee bedoel ik natuurlijk, dat men pas veel later een *juist* oordeel zal kunnen vellen over Multatuli's geschriften en dus over zijn invloed. Merkwaardig is het al weer, dat velen „godverdomme"—zeggen als bijzonder Multatuliaansch beschouwden, terwijl hij met zulke menschen niets op had en volstrekt niet kon begrijpen, dat ze eene verdediging voor zulk een sans gêne in zijne geschriften meenden te vinden; precies dus weer hetzelfde als op politiek gebied: de democraten putten kracht uit de Ideën van den zeer aristocratischen Multatuli. Ik haast mij op te merken, dat dit volstrekt niet tegen Multatuli pleit, als men er op letten wil, dat de christenen in hunne verschillende secten o.a. hunne leer wel naar Jezus noemen, die niets van een Christen onzer dagen had.

De zeer modernen meenden eerst een bondgenoot in Multatuli te vinden; dat was in den tijd, toen hij op één dag wel „zes dominees" leerde kennen. Maar al heel spoedig zagen de predikanten hunne vergissing in, en eindelijk plaatsten ze zich in hun orgaan: „De Protestant, godsdienstig weekblad in vrijzinnigen geest",

vierkant tegenover hem en waarschuwden tegen hem. Den 25sten November '84 vond Dekker het zelfs geraden eene advertentie in verschillende kranten te plaatsen van dezen inhoud: „Door de lezing van" — zegge: door het lezen der werken van — „Multatuli zijn deftige heeren en aanzienlijke dames, jonge mannen en zelfs meisjes — — — — verzoend geraakt met wat gemeen, en gewend aan wat vuil is."

Aldus staat — volgens de 5de aflevering van den „Dageraad" te lezen in „De Protestant, godsdienstig weekblad in vrijzinnigen geest", onder redactie der heeren Dr. I. Hooykaas, A. P. G. Jorissen, H. C. Lohr, en J. H. Maronier, predikanten te Rotterdam. Daar dat weekblad misschien niet zoo algemeen verspreid is, als voor den daarin heerschenden godsdienstig-vrijzinnigen geest wenschelijk ware, meen ik ter bevordering van heilzame zelfkennis 'n goed werk te doen door de *niet vuile*, *niet gemeene*, maar echt-vrijzinnig-godsdienstige bewering van genoemde Redactie ter kennis te brengen van de velen, die ze aangaat.

Ik herinner mij nog levendig een en ander uit het begin van dezen strijd. Zekere heer Looman had

een boekje geschreven: „Het Kind Jezus als voorbeeld voor andere kinderen", — en schrijver dezes, toen nog heel jong en heel dwaas misschien, schreef een artikeltje in „Het Schoolblad" tegen de strekking van genoemd werkje. J. Versluys was toen redacteur van die schoolkrant, dezelfde die nog door Noordhoff wordt uitgegeven.

De heer Lohr nam mij onderhanden in ik weet niet meer welk vrijzinnig-godsdienstig krantje. In die dagen maakte ik toevallig kennis met dominee Kamp, toen predikant te Berkenwoude. Hij, in alle opzichten mijn meerdere, geraakte toen met mij in debat en mijn verweer was zoo sterk sprekend Multatuliaansch — zei de heer Kamp me jaren en jaren later, dat hij zich na zooveel jaren mijne antwoorden nog herinnerde. —

Hiermede wil ik zeggen, dat wel Dekker's invloed algemeen merkbaar moet geweest zijn. In de betrekkelijk breede rij mijner kennissen dachten er allen zoo of nagenoeg zoo over als ik, d. w. z. als Multatuli. Wij behoorden, vóór den invloed van Multatuli, allen tot de groep „*Geloof en Steenkool*" en werden ontrouw aan

het vaandel. — Ik was toen zoowat 20 jaar en het gesprek met dominee Kamp moet plaats gehad hebben in den zomer van '76. —

VI.

Den Heeren Lohr c.s. werd toen om opheldering gevraagd en zij antwoordden: „In een beleefd schrijven, betreffende het uitgesproken oordeel over den verderfelijken invloed van Multatuli, vraagt de heer J. Hobbel om bewijzen. Hij zal echter zelf begrijpen, dat het geven van een bloemlezing van dubbelzinnigheden en zedelooze aardigheden uit de werken van dezen schrijver in lijnrechten strijd zou zijn met den geest en de strekking van ons blad. Wij zijn intusschen, ofschoon met weerzin, bereid, in een particulier gesprek aan zijn verzoek te voldoen." —

Dekker zei, in een particulier schrijven, na de advertentie: „Ik weet niet waarmee m'n lezers verzoend, of waaraan ze gewend zijn geraakt. Maar wel weet ik, dat ik nooit iets gemeens of vuils gedaan, gezegd of geschreven heb. *Ik* 'n

voorganger in 't vuile en gemeene! Kan 't vuiler, gemeener, laaghartiger!"

't Is natuurlijk weer de oude kwestie: wàt *is* vuil en gemeen? of wat noemt men zoo? Dominee Lohr c.s. hebben volkomen het recht eene bepaalde definitie te geven voor wat zij vuil en gemeen vinden en, wie dat ook vindt, moet dan hunne geschriften maar lezen. Ik houd er voor, dat Dekker niet zou geantwoord hebben, indien de heeren beter hadden doen uitkomen, dat *zij* er zoo over dachten, maar dat hunne meening nu niet altijd absoluut de waarheid is. Dit juist was voor Dekker altijd het agiteerende: de heeren zeggen „zoo is het" — en niet „naar mijne meening is het zoo, maar ik kan me vergissen." —

Het *pauselijke* in de anti-papisten hinderde hem en hij heeft nooit de kalmte kunnen veroveren, welke noodig is, om dat getob gelaten aan te zien.

Hoe zij uit Dekker's werken eene *bloem*lezing van *vuile* en *gemeene* dingen moesten halen, weet ik niet, daargelaten nu de *vrijzinnige* gebruikmaking van het woord *bloemlezing*. Ik heb Dekker's geschriften nooit vuil of gemeen ge-

vonden, noch beide; ook heb ik dit nooit ergens beweerd gevonden dan juist door genoemde heeren in die krant.

„Alle geloof is bijgeloof" beweert Multatuli — en „godsdienst is krankzinnigheid". Nu moet men al zulke dingen cum grano salis verstaan. In den grond der zaak was Dekker zeer religieus. Eigenlijk drukt hij zich onjuist uit: hij was niet anti-godsdienstig. Hij was anti-kerkleersch. De heeren weten er niets van, beweerde hij — niets meer dan elk ander en ze „verdommen" het volk, door net te doen, of ze er wel iets van weten. Ze redeneeren dwaas: dit wonder kan niet plaats gehad hebben, maar dat wel — enz. Als men vertelde: er is ergens in Brabant een jong meisje bevallen, zonder ooit met een man in aanraking geweest te zijn, zouden ze je voor krankzinnig houden, maar met Maria was dit wel mogelijk en daar preeken ze over, enz.

Zoo ongeveer waren Dekker's gedachten — en zulke leeringen noemde hij vergift.

Zulke opmerkingen van Dekker, hoe laag bij den grond ze dan ook mogen zijn, hebben velen tot nadenken gebracht — honderden, die niet nadachten en maar klakkeloos aannamen, wat

hun door den dominee werd voorgepraat. Och, de zaak interesseerde hun niet. Maar na de Ideën gelezen te hebben, interesseerde het hun wel. En door Multatuli's invloed is het aantal ongeloovigen verbazend toegenomen. De belangstelling in kerkelijke zaken is velen vergaan, waardoor de modernen overal terrein verloren hebben.

Een beetje onvoorzichtig dunkt het mij nu wel, te zeggen, dat de jongere generaties ongodsdienstig zijn; — onkerksch, ja! et pour cause, naar ik meen, maar — — — — ongodsdienstig? Neen.

De ruwheid, waarmee Multatuli de kerkleeren aanviel, was een gevolg van zijne overtuiging, „dat op een harde knoest een scherpe bijl past". — Welnu, heelveel kan men hem verschuldigd zijn, zonder zijne meening en zijne manier van strijden over te nemen of na te volgen. Na hem is er een geslacht gekomen, onder zijn invloed, dat zich vrijwillig buiten alle kerkelijk verband heeft gehouden, zijn eigen weg gaat en volkomen verdraagzaam is.

Dekker was ruw soms, scherp bijna altijd en meestal geestig. Er bestaat verband tusschen

Algemeen stemrecht en spekpannekoeken, zei hij. „Er lag eens 'n man ziek. Hij was allerziekst, doodziek en bijna dood. Toen de dokter geen raad meer wist, vertelde hem de vrouw van den patient, dat de bijna doode in z'n goeden tijd zoo bijzonder veel had gehouden van spekpannekoeken, en:

— Och, dokter, zei ze, als ik *die* eens voor hem bakte?

— Geef hem spekpannekoeken! zei de arts.

En de vrouw aan 't bakken! En ze zette den zieke haar baksel voor. En hij at — — —

Of-i beter geworden is, weet ik niet.

En daar nu m'n Papa zegt dat ze Algemeen stemrecht hebben zullen, zal 't gebeuren ook.

Daarom wilde ik van u weten m'nheer of spekpannekoeken wel zoo heel nadeelig zijn voor 'n zieke als er toch geen kans is op herstel?"—

Precies zoo sprak Dekker van *Geloof en Steenkool* en noemde de moderne dominees Pasteibakkers, die hun eigen taartjes niet lusten. — Maar daarom moet men niet boos worden en van vuilheid of gemeenheid spreken. „Alle ongerijmdheden zijn precies even — — — ongerijmd."

VII.

„Ik hoop, lieve vrouw, dat als ik vóór u mogt sterven, gij op den jaardag van mijnen dood zeggen zult: „Heden ging mijn Eduard van mij af, — dat smartte mij zeer, hij werd opgeroepen om „naar huis" te gaan — dat verheugt mij meer. Mijne vreugde is grooter dan de smart." Daar hoort sterkte toe, lieve Everdine — — — sterkte? -- — — Als men gelooft? — — Men kan het geen sterkte noemen, het spreekt van zelf."

Aldus schreef Dekker in October '45 aan zijn meisje. — En den 7 Januari '87 schreef hij: „Vriendelijk dank voor uw hartelijke wenschen bij gelegenheid van 't nieuwe jaar. Al zij dan de Nieuwjaarsdag, wel bezien, 'n dag als 'n ander, men kan zich niet ontdoen van den eigenaardigen indruk weer 'n mijlpaal gepasseerd te hebben, met de bijgedachte: zou dat nu de laatste zijn! Natuurlijk treedt dit denkbeeld meer op den voorgrond naarmate men ouder is, en eigenlijk heeft 'n 67-jarige zulk een herinnering niet noodig. Dit is dan ook bij mij 't geval niet.

Ik denk zeer veel aan den dood, en — wat de zaak zelf betreft — zonder afkeer!"

Hij was niet bang voor den dood, al was zijn geloof in die stormige 32 jaren ook weggewaaid; *hij zag alleen maar tegen het scheiden op.*

Die cursieve woorden klinken vreemd, toch is het waar, wat ik zeg. Hij hield zooveel van het leven, omdat hij zooveel hield van de menschen. Dit klinkt misschien nog gekker – en toch, ook dit is waar. Zijn sarcasme is eene uiting zijner liefde.

Indien alle menschen nu maar zóó tot hem gesproken hadden: wij hebben u lief, wij vereeren u, wij gelooven in uwe goedheid, in uwe goede bedoelingen, wij erkennen u als onzen meerdere, al het onze is het uwe, neem er van en geniet — onze dochters wijden we tot uwe priesteressen! — dan zou de strijd vermeden zijn. Maar zoo is het niet geweest. Hij moest strijden tegen allen soms, tegen heel velen altijd, alles, zijn doen en laten, werd hem betwist.

Hij gevoelde zich Koning en had wel in een hutje op de hei willen wonen, indien men hem maar als Vorst erkend had; maar het moderne Jeruzalem heeft niet gewild en het heeft ook

dezen Messias geen plaatsje gegund, waar hij zijn hoofd rustig kon nederleggen.

„O, men moet een Engel wezen om dan niet bitter te worden en de wereld te haten" — 't is Dekker, die spreekt in '45 — „die zooveel beloofd en zoo weinig gaf!"

Hij, de Koning, klaagde zijne Everdine al, brief op brief, — tòen al! — dat het leven zoovele teleurstellingen brengt, dat haast geene enkele illusie ooit de werkelijkheid nadert. Hij roept hare hulp in, zij moet hem helpen in het moeilijke dagelijksche leven, waarin hij geen weg weet, in Poerwakarta niet en niet daar buiten: „Zonderling is het misschien, dat ik zelf uwe hulp inroep tegen mij zelven, het is alsof een dronkaard zeide: „houd mij vast, anders loop ik in het water!" Laat het wezen hoe het wil, ik bouw er op, dat gij mij helpen zult."

Hij, de Koning, klaagde — maar hij was alleen Koning in zijn eigene phantasie en zijne eenige onderdaan, één van wil en geloof met haar Vorst, was Tine. Met Rousseau gevoelde hij een onweerstaanbaren afkeer van al het zijnde in de menschen-maatschappij en met Napoleon wou hij een wereldrijk stichten en dat inrichten

naar eigen welbehagen. Niets „Napoleonlike's" is door hem gedaan: de eerste, de echte was te kort verdwenen. Dekker klaagt er zelf over. Maar Rousseau was al lang genoeg dood, om verschooling en verdogmatiseering van het menschdom na hem mogelijk te laten, en nu kwam Dekker. Hij ging met zijn scherp nuchter verstand alles na en maakte aanmerking op aanmerking, en leerde ons de menschen en de dingen zien van eene voor ons verborgen gebleven zijde.

Hij heeft ons ontnuchterd, ontgroend, wakker geschud, de oogen geopend, verjongd, bezield — wat ge maar wilt, of alles te gelijk. Hij heeft ons opmerkzaam gemaakt op heelveel verrots onder wat imitatie-zij en klatergoud verborgen — en dit is zijne verdienste. Niemand kan het ooit beter zeggen, dan hij het zelf heeft gedaan: „Ik zal geven: *verhalen*, *vertellingen*, *geschiedenissen*, *parabelen*, *opmerkingen*, *herinneringen*, *romans*, *voorspellingen*, *mededeelingen*, *paradoxen*. Ik hoop dat er 'n idee zal liggen in elk verhaal, in elke mededeeling, in elke opmerking. Noem dus mijn werk: Ideën. Anders niet. En schrijf er boven: „*een zaaier ging uit*

om te zaaien". — En aan het slot der inleiding tot die Ideën schreef hij: „Broeders, ik bid U in mijn kleed geen bewijs te zoeken voor wat ik zeide, maar een aansporing om te overdenken wat ik heb gezegd".

Het zaad zijner Ideën nu is opgekomen: er is onder de jongeren bijna geen een, die *zijn* invloed niet ondergaan heeft, en er zijn er maar heel enkelen, aan wie men dien invloed niet bespeuren kan. Rousseau's discipel, de bewonderaar van Napoleon, *was* ten slotte een Hamlet, en leefde in ideeën, niet doende, wat hij had willen doen, niet wetend, wat hij wilde, zich bepalend tot het zeggen. Maar naar zijn zeggen heeft heel Nederland geluisterd.

Onder het lezen van Ibsen's laatste geschrift: *Når vi döde vågner* heb ik bijna onophoudelijk aan Multatuli gedacht, wiens leven uit „*episoden*" bestond. — In een oogenblik van helder bewustzijn zegt professor *Rubek* tot *Irene*: „Zóó had het leven voor ons kunnen zijn — en *dat* hebben wij verspild, wij beiden."

Maar Rubek had toch zijn beeld der *Opstanding* gemaakt, voor anderen.

En zóó ook Dekker.

HOOFDSTUK X.

MULTATULI ALS SCHRIJVER.

I.

De eenige schrijver onder de jongeren, die genade vond in zijne oogen, was de heer Paap. De heer Paap op zijne beurt is al sedert jaren en jaren een groot bewonderaar van Multatuli. Ik herinner me nog levendig zijne warme vereering voor „den grooten denker", toen wij beiden, hij en ik, secondant waren op Spaansweerd te Brummen, waar destijds, in '76 en '77, de heer von Pritzelwitz van der Horst directeur was. Ik had toen niet zooveel van Dekker gelezen als hij en mijn oordeel was lang weifelend. Onze opleiding en vorming was heel verschillend geweest en waarschijnlijk zag hij scherper dan ik.

De heer Paap was toen al bitter: zijne opleiding op de Groninger Kweekschool voor Onder-

wijzers had hem zoo gemaakt, geloof ik; ten minste hij kon geducht uitvaren tegen den toenmaligen Directeur dier inrichting. Latere studie en ervaring schijnen den heer Paap nog nader tot Multatuli gedreven te hebben; ten minste sinds Juli '81 was hij persoonlijk met Multatuli bevriend.

Waarschijnlijk door Dekker's invloed heeft Paap van de studie in de letteren afgezien en is hij in de Rechten gaan studeeren. De letteren „is geen vak", zei Dekker, „om in letterkunde iets degelijks te leveren moet men er niet in doen." — „Juist de studie van de Rechten" een voornaam hoofdstuk uit de geschiedenis der menschheid, en dus tot heden toe vol apenkool en zotternij, zal bouwstoffen leveren om — met de gegevens, die de natuur u schonk — 'n uitstekend litterator te worden."

De „Bombono's", „Jeanne Colette" en Paap's allerlaatste werk, „Vincent Haman", meen ik, zijn het antwoord op die verwachtingen van Multatuli. Alleen de Bombono's heeft Dekker gekend en dat vond hij heel mooi. „Wel, beste kerel, wat 'n mooi stuk! Ik haast me u dit te zeggen. „Dit" dat uw stuk mij zoo

voorkomt. Nu is „mooi" 't rechte woord niet, dit weet ik wel. Uw satire is amusant, pittig en (dit is de hoofdzaak) ze is waar." —

Paap behoorde aanvankelijk tot de Redactie van den „Nieuwen Gids", maar heeft de redactie al spoedig verlaten; wat hij in zijn jongste geschrift over vele leden der jongere schrijversschool te onzent zegt, schijnen mij in hoofdzaak ideeën van Multatuli. Multatuli hield die heeren redacteuren: Kloos, van Eeden, Verwey — en van Deyssel — en allen, die deden als zij, of hen nadeden, voor „gek."

Hij vond die „Belletrie" zelfs zoo verkeerd, dat hij er niets meer van hooren wou ten laatste. Toen de Commissie van Voorbereiding der Vereeniging „Nederlandsche Schrijversbond" hem uitnoodigde voorloopig tot de vereeniging toe te treden, antwoordde hij: „Het aanmoedigen van zoogenaamde Belletrie komt me niet wenschelijk voor." —

Hij deed er niet aan mee. Aan juffrouw Berdenis van Berlikom schreef hij: „Op letterkundig gebied is tegenwoordig 'n beroering! 'n geschreeuw! 'n lawaai van belang. En 't komt me voor, dat zwijgen 'n kostelijk recht is . . . .

waarvan ik dan ook met groote ingenomenheid gebruik maak. O, die lieve stille Laube!"

Juffrouw Berdenis van Berlikom was zijne laatste „liefde"! — gezien in bleeker licht wel is waar, maar toch nog echt. —

Dekker stelt onze „sonnettenfabrikanten" niet hooger dan Feith, die „zijne helden en heldinnen laat schreien zonder dat iemand ter wereld begrijpen kan waarom."

„Onze sonnetten-fabrikanten huilen er weer dapper op los! — — nu dan, boekenmode of niet, nog steeds is 'n wel geconditionneerde smart bij velen hier portée. 't Kleedt 'n mensch. Het moet ook als protest gelden tegen de . . . alledaagsche tevredenheid van Mr. Prudhomme. Maar men vergeet, dat de zielenridderorde die men daardoor zichzelf meent uittereiken nog alledaagscher is dan Prudhomme's dikbuikig welvaren. Bovendien, de stemming van dien man is waar. De hoogheid, die men meent te ontleenen aan factice treurigheid, is ònwaar." —

En nog wat later: „Je vroeg me eens of ik dat stuk van Van Deyssel over stijl en uitdrukking mooi vind? Hoor eens; ongemeen wàs 't. Maar 't kwam me gezocht voor, en 't ratelde

wat veel. Zooals 't daar nu ligt is er iets heel eigenaardigs in, maar de schrijver moet het daarbij laten. Als-i voortging, als hij in dien stijl — juister: in die voorbedachtelijk aangenomen manier, iets dat men als een pruik kan op- en afzetten zonder dat de ziel er iets mee te maken heeft — nu, als hij in die manier een boek schreef, zou men 't heel gauw vermoeid uit de hand leggen. Toch blijft het stuk zelf een aardig kunstje. En dit is de veroordeeling. Want kunstjes is geen kunst."

Het aangehaalde is een vrij juist kort-begrip van Dekker's oordeel over de geruchtmakende literatuur te onzent na '80. —

II.

Dekker's afkeer van de Gedichten van enkele onzer letterkundigen na '80 hangt nauw samen met zijn tegenzin in verzen in het algemeen en in die van de groote Nederlandsche dichters der 17de eeuw in het bijzonder. Nergens blijkt, dat hij Vondel's gedichten heeft gekend, al noemt hij diens naam nog al eens. Van Hooft had hij beslist een afkeer, Brederode noemt hij eene

enkele maal en zegt dan „met permissie". Poot noemt hij een rymelaar, op gezag van Busken Huet; — voor Staring heeft hij een waardeerend woord, om diens „Herdenking." — Bilderdijk verafschuwt hij, Hasebroek en Beets minacht hij, Da Costa laat hem koud, Potgieter schijnt hem geheel onbekend te zijn geweest, al weet ik, dat hij hem „een man met een verdraaid zieltje" noemde.

Zijn eigen verskunst is Tolliaansch — nooit is hij daarboven gekomen, dan misschien in het vers, dat hij te Natal maakte in '42 en later in Vorstenschool opnam, — doch, neen, ook met dat gedicht werd hij als dichter niet meer dan Tollens. De wonderbare bekoring der harmonische rythmische taalklanken heeft hij nooit gevoeld. — Regels als:

O Kerstnacht, schooner dan de dagen —
Konstantijntje, 't zalig kijntje —
Sal nimmermeer gebeuren mij dan enz.
Het lied dat ik te klagen laat gaan —
Dan beven amoureus de liefelijke winden —
Ik ken de donkere nachten wel —
De zee, de zee klotst voort enz.

Enz. Enz. Enz. — de heerlijkste geluidsgolven van deze harmonische taalklanken, op verschillende taalsleutels gezet, heeft hij nooit kunnen waardeeren.

Toch is Vorstenschool over het geheel bijzonder welluidend, maar 't is — als ik het zoo zeggen mag — meer oratorische, dramatische welluidendheid, geene muzikale; het is geen taalmuziek. Vorstenschool kan niet anders goed gezegd worden, dunkt me, dan acteerend. Dat is nu ook zeer goed, natuurlijk, omdat Vorstenschool met dat doel is geschreven. Maar in 't algemeen gevoelde hij alleen iets voor zulke rijmlooze jamben of ten minste voor wat daar in wezen niet van verschilt. Zijne bewondering voor Staring's meesterstukje „Herdenking" is dan ook alleen een gevolg van het „beeld" door Staring gegeven. In een regel als b.v. deze:

De Zwaluw glipte 't weivlak over —

proeft hij het lekkere niet, het beeld bekoort hem. De juistheid der teekening trof hem, want juistheid gold bij hem in de eerste en in de laatste plaats. Hij is niet verliefd op de taal,

maar op de ideeën. In '63, toen hij al een beroemd man was, door zijn Havelaar, zijne Minnebrieven, en méér, sprak hij nog van „cette détestable langue qui a nom Hollandais."

Batavus Droogstoppel maakt heel veel aanmerkingen op Heine's poëzie b. v., en in 't algemeen opmerkingen over poezie, die Max Havelaar volkomen gerechtigd acht. Dekker zegt dit zelf trouwens — maar voegt erbij: ik kom op andere gronden tot dezelfde conclusies. —

De mannen van den „Nieuwen Gids" wilden dan ook niets van Multatuli weten als litterator. — Hij wou niet in hun tijdschrift schrijven en zij wilden hem niet als gezaghebbende erkennen.

Hierin is *dit* vreemde: Busken Huet werd door hen heel hoog gesteld en Huet hield Dekker in zijn tijd voor onzen grootsten schrijver, naast Potgieter.

III.

Er is dikwijls geklaagd over de moeilijkheid, door Göthe aan de geslachten na hem voorgelegd, doordat „Wahrheit" niet meer te onderscheiden is van „Dichtung". Ook over Tasso klagen ze, en over Petrarcha en over veel an-

deren nog. Wij schijnen allen noodzakelijk te vinden, dat er eene tegenstelling ligt in die twee woorden, doch het is zeer de vraag, of de schrijver niet juist hierom zijn titel zóó gekozen heeft, omdat hij waarlijk het onderscheid of de tegenstelling niet meer gevoeld heeft, toen hij schreef.

Toen hij het beschrevene doorleefde dan? — Toen heeft hij alles anders gezien en gevoeld dan het was, of juister: alles anders dan de anderen, alles anders dan de Frederike's. Ibsen heeft een heel mooie en ware „Dichtung" — och, zoo loopen „Wahrheit und Dichtung" ineen! — daarvan gegeven in „Bygmester Solness". Och, lezer, wees zoo goed even *Hilde's* komst bij *Solness*, na tien jaren lang als *Adinda* de manen te hebben geteld, precies, precies, na te lezen, maar als 't kan in 't oorspronkelijk, want de vertalingen, die ik ken, zijn zoo slecht. Ik heb grooten lust, het te vertalen, maar ik durf niet. Hilde eischt haar „Koninkrijk Appelsinia" op, waarvan ze prinses zou worden, tien jaar na de belofte haar door den grooten architect Solness gedaan — Solness, die „zulke hooge torens kon bouwen". —

Ibsen is een zeldzaam groot kunstenaar en dichter en *Bygmester Solness* is zijn meesterstuk, dunkt mij, ook nog nadat ik zijn bijzonder mooi laatste werk heb gelezen. — Menschen als Solness-Multatuli weten niet, wat ze doen, als ze niet berekenen de hoogte van een toren, niet de draagkracht van eene spanning, niet het *montant* van de gestolen buffels in de maand Februari '56, niet een nieuw bewijs zoeken voor Pythagoras' wijsheid, — niet eene kunstreis naar Italië beramen. —

Vosmaer heeft dit alles niet verstaan. Zijne brochure „Een zaaier" — doelend op Multatuli's motto: Een zaaier ging uit om te zaaien — is „naïef" werk, heel naïef werk. Vosmaer was niet op de hoogte en werd op zijne beurt een „Bygmester Solness". — Het leven is zoo mooi, en Göthe, over wiens werk zooveel gezegd is, heeft 't weer zoo heel precies getypeerd in Faust, waarin heel het leven, tot op onze dagen, is getypeerd: Du gleichst dem Geist, den du begreifst. —

Dekker hield niet van Göthe — Dekker hield van niemand, zeker van geen letterkundige. Dekker *kon* niet liefhebben, ik heb 't al her-

haaldelijk gezegd, dan alleen zichzelven en als *Nous* datgene wat uit hem vloeide. Zijne eigen scheppingen zou hij vernietigd hebben, als God — zoodra hij bemerkte, dat zij misbruik maakten van den vrijen wil hun bij Gods bevel geschonken. — Dekker hield van niemand dan van zichzelven en van wat uit hem „geëmaneerd" was, — *geestelijk*.

Vleeschelijk niet? — De emanatie-leer heeft geene theorie voor het vleeschelijke, ze kent het vleeschelijke niet; — maar als wij haar aanvullen, of als wij haar zien willen in de vleeschelijke afstammelingen, komen we tot het besluit, dat ze daar niet te *zien* is, *indien* er al emanatie *is* — òf dat het geëmaneerde ontzettend veel van den *Nous* kan verschillen, meer nog dan de Epicuristen en de Stoïcijnen, uit den *Nous* Socrates geboren. Dekker eischte geene liefde van zijne kinderen wegens zijn vaderschap alleen — hij had geene liefde voor hen krachtens zijn vaderschap alleen — zij hadden hem niet lief met vanzelf sprekende liefde. De kinderen vonden leugen in Dekker's literaire werken. Zooals ik in het begin van dit opstel al gezegd heb: ze hebben getracht zijne Ideën te parodiëeren.

Hoe minder men van Dekker's leven weet, des te meer is men ingenomen met zijne werken; men zoekt dan geene tegenstelling als Wahrheit und Dichtung zijn — en de Dichtung alleen blijft, die dan Wahrheit is.

Van Eeden vertelt ergens iets van de waterlelie, waarvan men den stengel niet uit den modder moet trekken: laat de mooie bloem drijven op de watervlakte en zich spiegelen. Wat hebben we met de modder te maken, waarin ze wortelt! Ik ben hierin van zijn gevoelen en van zijn smaak. Maar zoo iets kan men niet zeggen omtrent de menschenziel en den literairen arbeid des menschen, want die arbeid is dikwijls niet uit de ziel voortgekomen alleen, die heeft zich niet alleen maar naar de oppervlakte gestrekt, dáár vertoonend het loutere en verborgen latend het smerige — maar die arbeid is dan de ziel zelve. Is die onrein, dan zal er geene reinheid zijn in de geschriften, waar zij alleen zich zelve geeft. En zoo ze toch poogt rein te *schijnen*, zal de aandachtige lezer, die in zich opneemt, leugen proeven. —

Dit dunkt mij in het algemeen wáár.

IV.

Vosmaer nu, de Minnebrieven beoordeelend, houdt Fancy voor „den persoonlijken vorm van weelderige fantasie". — De weelderige phantasie kunnen wij toegeven, ja ook „den persoonlijken vorm" — maar .....

Doch eerst een paar citaten. Den lezer wordt alweer beleefd verzocht, even de Minnebrieven ter hand te nemen en er vooral op te letten, hoe daar het-niet-antwoorden van den Minister van Koloniën, op Dekker's verzoek om herplaatsing in Indischen dienst, effect maken moet om het medelijden op te wekken. Maar in een brief aan Tine heet het 27 Juni '61: „*Ik heb aan den Minister van Kolonien geschreven om plaatsing, maar ik wil niet. Hier ben ik meer. Je zult zien .... Ik maak mij tot den eersten schrijver van Europa.*"

Maar Tine twijfelt — twijfelt ook aan zijne liefde. — Hij gaat voortdurend van haar weg: „sa présence me fait vivre," schrijft ze, „il est si noble et bon. Mais quand il partira, je souffrirai doublement." — Tine is jaloersch geworden, ze heeft verdriet, omdat zij niet meer zijn

kan dan de voedster en bewaakster van zijne kinderen. Ze klaagt. En hij antwoordt: „En je bent geheel in de war. Net als het publiek begrijp je niet wat het is. Welnu, ik denk vandaag of morgen het derde vel te krijgen van de drukkerij, daaruit zal je zien dat je ongelijk hebt 't Is jammer dat je daar zoo op eens weer tusschen in valt met zoo'n gewoon ordinaire aandoening. Foei! Heb ik dàt aan je verdiend. Is dat nu een reuzenkind? Fancy is F a n t a i s i e."

Dat *reuzenkind* slaat op de inleiding tot de Minnebrieven, waar Dekker o.a. zegt: „Ik plant m'n denkbeelden in haar gemoed, en als dan 't oogenblik der voldragenheid gekomen is, dan legt ze mij het reuzenkind in de armen . . ."

„Jij ook, je begrijpt mijn fancy niet! Dat zal je zien. Vóór je verdrietigen brief heb ik geschreven dat enz., in 't kort zóó dat je nooit zou geklaagd hebben als je 't gelezen had. Je zult zien lieve engel, dat ik je liefheb."

't Zal Tine zeer gedaan hebben, dat ze dàt zien moest uit een boek; 't is gewoonlijk aangenamer het te ervaren in het practische leven.

Maar dat boek heeft Tine zeker niet over-

tuigd; — ze wou dat heele boek vergeten en van Fancy niets meer hooren. Want zij wist beter dan Vosmaer, dat Fancy een „persoonlijke vorm" was.

Fancy was Sietske Abrahamsz. — Die oom van moeders zijde is oom Koo, die stiefmoeder is mevrouw Abrahamsz, die bekeerde zuster is Catharine Abrahamsz. „Het zoontje van mijn man" is Theo, de latere Dr. S. A. — en Tine is Tine niet; het is Tine, zooals zij zijn wou, om hem te behagen. Het geheel is mede eene poging, om Sietske te overreden en om al, wie zich tegen Dekker's familieleven wilden verzetten, aan de kaak te stellen. Het *ideale* is niet zoo heel ideaal: Sietske moet hij winnen, geheel, onvoorwaardelijk. En als hem dit straks gelukt is, weet hij geen raad met het kind, want dan klinkt de stem van de herhaaldelijk terechtgewezen Tine zoo ernstig, dat hij verschrikt.

„De Minnebrieven" zei Vosmaer, „zijn een vonkelend vuurwerk van vernuft en geest," ja, dit is zoo, maar als *zielsuiting* gegeven aan het groote publiek, dat toen zijne brieven nog niet gelezen had, zijn ze heel onoprecht; — „ze zijn de samenspreking van den dichter met zijne

inspiratie, zijne verbeelding, zijne Muze," vervolgt Vosmaer; — pardon, ze zijn eene uiting van onbevredigde geslachtsdrift en eene poging Sietske tot moed te forceeren en Tine tot berusting te paaien; „de botsing van het ideaal en de werkelijkheid," heet het verder; — pardon, de werkelijkheid was in hoofdzaak heel anders, dan Multatuli ze deed voorkomen, en *het* ideaal... nu ja; „de worsteling van het genie dat vorm wil geven aan de wolkgestalte der Fancy;" — die wolkgestalte is de zeer tastbare Sietske, haast ten voeten uit geteekend, met de „bovenlip" incluis, hare woning, hare omgeving, hare studie, enz. enz.; „de door Plato geschilderde eenheid van Eroos en Poezië;" — dit weet ik niet, dat zal ik eens nalezen; „de liefste streeling, de stoutste satire, de ruwste wanhoop, tot den grijns der naderende krankzinnigheid" — ja, de streeling, dat is zoo, satire ook, maar de wanhoop is niet echt en de krankzinnigheid te aanstellerig; wie voor dronkeman speelt, is doorgaans niet dronken. — Dekker heeft heelveel plezier gehad in het schrijven van de Minnebrieven; hij bewonderde zich zelven, en hij wou meer schrijven. Dat is trouwens eene zeer

oude illusie van hem geweest, schrijver te zijn. En als hij rijk geweest ware, neen .... dan zou hij waarschijnlijk niets geschreven hebben Hij vond het nu recht prettig, dat hij Dr. Stamkart *f* 400 geven kon en zelf er *f* 500 ontving.

V.

„Ik ben geen schrijver!" zegt Multatuli herhaaldelijk; ook die leus is voor de menigte onwaar, is valsch. Hij wou niets liever zijn dan schrijver, en na de verschijning van den Havelaar wist hij heel goed, dat hij een voornaam schrijver was. Van Lennep schrijft aan Jan of de Vries: „'t is bl..... mooi!" — *mooi!* niet: 't is vreeselijk; niet: dien man is onrecht gedaan; niet: de Javaan wordt mishandeld; — maar alleen: *mooi!* — en dat vindt Dekker heerlijk. —

Zooeven nog heb ik geciteerd, hoe hij over zijne schrijverij dacht na de Minnebrieven; vroeger heb ik al medegedeeld, dat hij zijne eischen indertijd aan Rochussen, toen de Max Havelaar nog niet gedrukt was, zoo hoog stelde, omdat hij naar Indië teruggaande zijne schrijverstoekomst en zijn martelaarschap moest opofferen.

Wat kan hij dan toch bedoelen met dat: ik ben geen schrijver! voor en na herhaald.

Is de bedoeling te zeggen, dat hij niet voor zijn plezier schreef? — maar alleen om zijn brood te verdienen, of alleen om nut te stichten, of om beide te gelijk te doen? — Er valt over dergelijke beweringen veel te twisten, echter zonder resultaat. — In waarheid komt de zaak hierop neer, dunkt mij: Dekker heeft de uitkomst van zijn schrijven overschat. Zoo honderden vóór hem hebben dit gedaan, honderden na hem zullen het doen. Velen, en ook Dekker, hebben dit met kinderen gemeen: overschatting van eigen belangrijkheid; en er was heel veel van het kind in Dekker.

Hij heeft het diepe, innige gevoel van te Lebak onrechtvaardig behandeld te zijn naar mijne overtuiging nooit bezeten. Hij was niet tot in het diepst zijner ziel gekrenkt, verontwaardigd, omdat er onrecht gedaan was — neen, hij was boos, hij was teleurgesteld. Indien Dekker zielsovertuigd was geweest van de ondraaglijke ellende der Javanen, indien medelijden met die arme bevolking van Lebak zijne ziel had verteerd, zou het misdadig geweest zijn vier jaar lang te zwijgen.

Het lag ook volstrekt niet in zijn karakter onrecht te dulden en dan maar volmaakt gentlemanlike te zwijgen.

In de uiterste wanhoop komt hij er pas toe den Max Havelaar te schrijven, — hij schreef maar, hij had geene begrooting, hoe lang zijn boek zou worden, noch waar het ten slotte heen moest. Dit was hem duidelijk geworden, in het bittere lijden: hij had niet gelogen, wat hij te Lebak wilde was goed, de knevelarij was verregaand; kwaad had hij gedaan, o ja, maar het kwade gewild nooit — integendeel: hij gevoelde zich een edel mensch. En zulk een mensch moet lijden in onze verdorven maatschappij, vol ordinaire menschen zonder aspiratiën naar het hoogste, het ideale. Wat hadden zij gedaan, dat is: gedacht, beraamd? welke denkbeelden waren hun eigendom? waarin schitterde hun geest? Alles wat zij bezaten was dorre conventie, verroest materiaal. Hadden zij geene ondeugden, ook deugden misten ze, en hunne zondeloosachtigheid was dus wel hunne verachtelijkste ondeugd. — Hij herlas zijn „Eerlooze", vroeger te Padang geschreven, en juist weer als toen gevoelde hij zich het slachtoffer

der ploertige plichtmenschen, die geene hoogere plichten dan dor maatschappelijke kenden. De Martelaar van Natal werd de martelaar van Lebak — en die rol trok hem aan.

De Max Havelaar is de critiek van een buitengewoon begaafd man op dor conventioneel deugdleven; de critiek van iemand, die alle gebreken in zijne landgenooten heeft opgemerkt en het talent heeft ze heel geestig aan de kaak te stellen, zich zelven droomend als slachtoffer van ploertige alledaagschheid; de critiek van iemand, die het platte ambtenaarsleven en den sjachergeest van niets-dan-kooplui-menschen, opgedirkt met wat deftig schijnende standvooroordeelen en geldaanmatiging weet te pronk te stellen tegen den achtergrond van een arcadisch natuurleven onder helderen blauwen hemel in warmen zonneschijn, blinkend in het heerlijk Insulinde, zich zelven droomend als naïef arcadiër met meer beschaving en meer ziel dan eenig westerling.

De Max Havelaar is een fonkelend „epigram" — deze qualificatie is van Dekker zelf — een „spiegel onzer vaderlandsche zelfgenoegzaamheid" — eene Tulpsche operatie, waarbij

de woeker eener heel gevaarlijke ziekte wordt blootgelegd: de stelselmatige bewierooking van banale gewoonheid, — door een heel buitengewoon mensch, die sinds jaren studie van die kwaal gemaakt had; — de Max Havelaar is mooier dan elk ander Nederlandsch boek in de 19de eeuw, en in later eeuwen zal men er over spreken, zooals wij nu over „Van den Vos Reinaerde" spreken, en over „De Bïenkorf", en over „Lucifer" — maar Multatuli is geen martelaar, ook in dat boek niet. Niemand heeft dien ook in hem gezien of gevoeld. Het is geen „de profundis", het is eene stem uit de hoogte, het is de stem van een machthebbende, de stem van een machtig Opstandeling, die „klewang-wettende" krijgszangen dichten zal om het volk te hoop te doen loopen, als er niet naar zijn dreigement geluisterd wordt.

Niemand heeft dan ook „medelijden" gehad met Multatuli; men heeft hulp bij hem gezocht. Men gevoelde, dat iemand, die zoo schrijven kon, geene armoede behoefde te lijden; iemand, die zoo schrijven kan, is in staat anderen te helpen — en, toen er bleek, dat hij, Multatuli, toch wezenlijk hulp noodig had, heeft men den

man, die „zulke kunst" geleverd had, steun willen verleenen, opdat hij meer leveren zou! —

Dekker had zich vergist en werd boos, andermaal boos, en wou geen schrijver zijn, d. w. z. hij wou „van beroep" geen schrijver zijn, hij „verachtte zijn publiek met groote innigheid." Het publiek heeft dat, volkomen consequent, opgevat, zooals de geloovigen het opvatten, als de dominee ze en corps voor „verdoemelingen" uitmaakt; die dominee krijgt de mooiste beroepen. Dekker heeft voor zoo'n beroep bedankt.

VI.

De beteekenis van Dekker's geschriften kan eerst veel later eenigszins juist worden bepaald; aan de „critiek" van tijdgenooten hecht ik weinig waarde — niet alleen, omdat men gewoonlijk zijn oordeel over alles en nog wat zoo maar dadelijk gereed moet hebben en onfeilbaar zijn voor de geabonneerden, die anders een anderen gids nemen, of omdat men al-doende zich zelven zoo eminent gaat vinden, dat 't hoofd duizelig begint te worden — maar vooral op grond van de ervaring. Meesterwerken zijn in den tijd

hunner verschijning miskend en modeprullaria zijn hemelhoog verheven. — Hoogstens heeft eene critiek de waarde, die het oordeel van één feilbaar mensch hebben mag; als ik b.v. mijne meening over de literarische waarde van Dekker's geschriften zeggen moest, zou ze ongeveer aldus luiden: alles, waar Dekker — na den Havelaar — zich zelven in voorstelt als Martelaar of held, heeft weinig waarde; het is te sentimenteel en er is doorgaans iets van Holloway in.

Ik vraag verlof even te mogen toelichten, wat ik meen te mogen beweren. Dekker bevindt zich, in '58, te Marseille, om met de brik La Sainte-Vierge naar Genua te gaan — en vermoedelijk verder naar Monte-Carlo om te spelen, maar dit doet er weinig toe. De vrouw van den kapitein komt aan boord, met een „lief kindjen aan de borst".

„— *Comment, madame, du temps qu'il fait!*"

Want, ofschoon in 't laatst van Mei, 't was koud, heel koud. En hij dekte de zoogende moeder toe, met 'n reisdeken. Die vrouw zag gek op. De kapitein had nog even tijd gehad haar te zeggen, dat die gemeenzaamheid van den

vreemde iets eigenaardigs was, dat men vergeven moest „*à quelqu'un qui vient de si loin. Ce sont peut-être les moeurs de son pays.*" *De son pays!*

O God, hoe bitter klonk den vreemde dat woord, want hij had het verstaan, schoon 't gezegd was met gedempte stem.

De son pays! Of er *zede* noodig was, *lands*-gewoonte, om iemand te doen voelen dat het koud is als-i 'n zoogende moeder ziet!

De son pays! Dat deed hem zéér. Hij was niet van 'n *pays*. Hij handelde niet naar de gebruiken van 'n *pays!* Hij zou 'n zoogende moeder hebben toegedekt, al schreef z'n *pays* voor haar bloottestellen aan koû.

De son pays!

Neen, hij wàs niet van 'n *pays!* Ik heb gelogen toen 'k zei dat hij 'n Deen was, of 'n Engelschman. Hij was geen Franschman, geen Schot, geen Spanjaard . . . . hij was 'n mensch, en 'n goed mensch. Dat zult ge zien, als ik den tijd heb om m'n vertelling aftevertellen.

Voor 'k overga tot m'n tweede hoofdstuk, wil 'k wat op-en-neer loopen in m'n kamer om uittevloeken tegen allerlei zeden, gelooven, gods-

diensten, reglementen en stelsels, die 't *Goede* begraven onder wat sleur". —

Dit stukje — en zoo zijn er bij menigte in zijne werken! — is hinderlijk door aanstellerigheid, om het in Holloway's taal te zeggen: much ago about nothing. —

Dekker heeft den monnik, die aan boord komt, behoed voor een nat pak en de monnik wil hem daar een heiligenbeeldje voor geven, dat hem als scapulier kan dienen. De monnik zegt daarbij:

„— *Tenez, mon fils! Voilà quelque chose pour vous remercier de votre secours de tout à l'heure.*"

Waarschijnlijk heeft men hem er opmerkzaam op gemaakt, dat *tout à l'heure* door Dekker verkeerd is gebruikt. In eene noot — later er bij gevoegd, zegt hij: „Waarschijnlijk heeft zich de arme monnik anders uitgedrukt. Dit *tout-à-l'heure* namelijk" — nu met trait d'union — „ten — onrechte gebruikt om een verleden oogenblik aanteduiden, is geen *italiaansche* fout. Ze hoort in noordelijker streken thuis, en verraadt misschien de nationaliteit van den verhaler die — zooals veel Hollanders met hun woord

straks — daaraan ten-onrechte 'n dubbele beteekenis schijnt toetekennen."

Wat wil de auteur nu? Dat we al het gesprokene door den monnik voor historische woorden zullen opvatten behalve dit armzalige *tout à l'heure?* Of dat we het geheele verhaal als gefingeerd, dat is: retholijkelick geïnventeerd ende gecomponeerd — zullen beschouwen? —

Madame Colineau moet op het dek slapen, terwijl Dekker een goed bed heeft. Hij maakt op den vloer van zijne hut een plaatsje voor haar, en voor den ouden monnik. Zij neemt zijn aanbod aan en ontkleedt zich, Dekker kust hare hand. Madame zegt:

„— *Comment, monsieur, vous pleurez?*" — de hemel mag weten waarom. — „*Tiens, moi aussi — — — c'est étrange — — — je vous aime beaucoup!*"

— — — — — — — — — — — — — — —

„Het laatste hoofdstuk van deze geschiedenis mag ik niet verkoopen. Ik geef dat aan wien ik liefheb" —

Dat klinkt heel mysterieus! Wat zou er dan gebeurd zijn? — Hij heeft het verteld aan Mimi, 4 Juni '63, en de lezer kan het lezen op bld.

145 van den Bundel Brieven '62—'63, waar hij zichzelven voorstelt als Sint-Jozef, maar tevens Mimi eraan herinnert, dat hij lang niet altijd als Sint-Jozef is. Dat is eene soort van oprechtheid, waarover hijzelf menigmaal den staf gebroken heeft, — en die door niemand meer als goede munt wordt aangenomen.

VII.

Mooi is Multatuli's werk altijd, als hij, zich hoog boven het ordinaire leven gevoelend, van die hoogte tot ons spreekt, hetzij dat hij ons ons eigen leven laat zien, zooals het in hem weerkaatst, hetzij dat hij zijne idealen boven onze hoofden laat schitteren. Zijne weduwe heeft, onder zijne goedkeuring, eene Bloemlezing gemaakt, en het moet nu een beetje dwaas lijken, dat ik eene andere Bloemlezing zou willen samenstellen. Toch is het zoo. Doch voor critiek is het hier de plaats niet — en bovendien ook die zou maar heel relatieve waarde bezitten.

Ik geloof echter, dat alleen *hij* eene nieuwe en tennaastenbij goede Bloemlezing zou kunnen samenlezen, die meegesleept door Dekker's weer-

galooze zeggingskracht hem eerst heeft liefgehad, zooals jonge menschen een ideaal mensch kunnen liefhebben: men schreit, als hij van zijne smart vertelt, men balt de vuisten, als hij het hem aangedane schandelijke onrecht verhaalt, men zweeft boven de aarde, als hij de heerlijkheid van zijne beste begeerten voor u uitspreidt — in oprechte vroomheid stort men zijne gansche jonge ziel voor hem als voor een heilige uit.

Doch dat heiligenbeeld verdwijnt: de mensch komt te voorschijn. Dan is men bedroefd — men kan hem niet meer liefhebben, en dat doet zeer. Men begraaft hem in zijne boekenkast en raakt in den eersten tijd, den tijd van den rouw, zijne werken niet meer aan.

Dan echter keert langzamerhand de herinnering terug, men krijgt weer den moed, zoo nu en dan eens in hem te bladeren, — de doode gaat weer leven, maar hij ziet er na de opstanding heel anders uit.

„Het is verduiveld moeilijk", hooren wij hem tot Mimi zeggen, „doorgaande goed te wezen; ik geloof wel, dat ik doorgaans het goede wilde."

Dat geloof ik ook — en wat nu goed is en wat niet goed, staat niet aan mij te beslissen,

herhaal ik. Maar wel geloof ik nu heel duidelijk te weten, dat het dwaasheid is, te zeggen: ware hij zoo of zoo geweest, hadde hij dit of dat gedaan, dan zou — — — enz., want hij *kon* niet anders doen, dan hij deed. En zijne werken zijn van zijn wezen eene getrouwe reproductie — en een Kort-Begrip van zijne geheele persoonlijkheid, van al zijn kunnen als mensch en als letterkundige — want die zijn volmaakt één in hem en daarom is dit boek zoo echt! — vinden we in den Max Havelaar.

Maar men moet kunnen lezen.

Alleen de *Satyricus* is weergaloos; eene satyre is de Wouter-Phantasie, eene satyre is Droogstoppel met wat er-bij behoort, eene satyre is de toespraak tot de Hoofden van Lebak, — en heel mooi, heel mooi is de weerklank van het Oostersche leven in zijne ziel gewekt. *Phantasie* en *weerklank*, nooit historie: hij laat de menschen denken, wat hij denkt, en gevoelen, wat hij beseft en gevoelt. Indien hij een verhaal deed met dezelfde woorden, waarmee een ander het deed, was het zijne toch anders. —

Een verhaal b.v. als dat van Saïdjah en Adinda zal men te vergeefs in de Javaansche

of Soendaneesche literatuur zoeken — de Javanen zouden aan zulke menschen onder hunne stamgenooten niet gelooven; en dit bewijst niets tegen de schoonheid van die vertelling, maar het bewijst alleen, dat de werkelijkheid van het leven daarginds niet is weergegeven in dat verhaal.

„*De mijmering*
Over een ding, is teerder dan het ding."

Alles is anders in de werkelijkheid, dan Dekker het ziet, dan Dekker het ons doet zien. Ook zijne kracht in woorden is anders dan zijne kracht in de daad. Vreeselijke uitbarstingen hebben er plaats; dan dondert hij als Jupiter en zijne omgeving beeft; maar de toorn houdt niet aan, de kracht breekt en Jupiter zijgt vermoeid neer. Hij haat niet, hij is koppig, — maar spoedig weet hij eene wonderbare fierheid te brengen in het verhaal, dat zijne boosheid wettigen en zijne koppigheid verontschuldigen moet — zonder boosheid en koppigheid te noemen. Zijn meesterschap toovert het nu om in karakter.

Een bewijs is o. a de brief aan den Gouverneur-Generaal in-ruste. — Die brief is mooi, is aandoenlijk — maar hoe komt hij er toe hulp te

vragen aan den man, die hem zoo schandelijk onrechtvaardig behandeld had? Men vraagt geen steun aan zulke lui!

Hij heeft dit zelf gevoeld. Als zijn broer Jan hem later onrechtvaardig behandelt en Tine eenige hulp van Jan aanneemt, verwijt hij haar dat in bittere woorden. Ze had moeten zeggen: „Jan, je bent niet waard ons te helpen!"

Welnu, Dekker had Duymaer van Twist gesmeekt hem te hooren — en dat van Twist dit niet gedaan heeft, blijft zijne schande — maar Dekker had dien man niet meer mogen schrijven. Hij had zich tot de Kamer, tot den Koning moeten richten, of wat ook, maar zich niet moeten wenden tot van Twist. —

Doch zoo verval ik in de zoo even gelaakte dwaasheid: Dekker *kon* niet anders.

En waarom niet? — Was hij een zenuwlijder? Ik geloof het niet. Maar zijne heimelijke begeerte, het denkbeeld, dat hem verteerde, dat al zijn willen in beslag had genomen, jaren lang, en hem nooit verlaten heeft, — maar dat hij nooit openlijk heeft durven zeggen — was ten koste van wat of waardoor ook een groot man te worden, — en in dit groot ligt besloten:

machtig, aanzienlijk, rijk — een Koning — — ergens — — — Appelsinia — — —

Precies als Wouter. — En zoodra die Koningsgedachte over hem komt, en hij zich hoog gevoelt, levert hij Koninklijk werk, onnavolgbaar.

Wat was hij dan? — Ibsen zal 't ons zeggen. Uit *Når vi döde vågner* vertaal ik:

Rubek: Ik ben kunstenaar, Irene. En ik schaam mij niet over de zwakkelijkheid, die mij misschien aankleeft. Want ik ben als kunstenaar *geboren*, weet je. — En in weerwil van alles en allen word ik nooit iets anders.

Irene. Dichter ben je, Arnold. — Dat je *dat* toch niet beseffen kunt, lief, groot, vergrijzend *kind!*

Rubek. Waarom houdt je nou maar vol me dichter te noemen?

Irene. Omdat er iets verontschuldigends ligt in dat woord, beste vriend. Eene soort van absolutie — die een mantel werpt over alle zwakheden en tekortkomingen. —

Eduard Douwes Dekker was *dichter* en gevoelde zich „een God in het diepst van zijn gedachten."

Naar *diens* stem zullen geslachten na geslachten luisteren.

Lembaga Kebudajaan Indonesia
Hollandsch Genootschap
voor Kunsten en Wetenschappen"
Perpustakaan Telp Gb No. 551
Merdeka Barat 12, - Djakarta.

